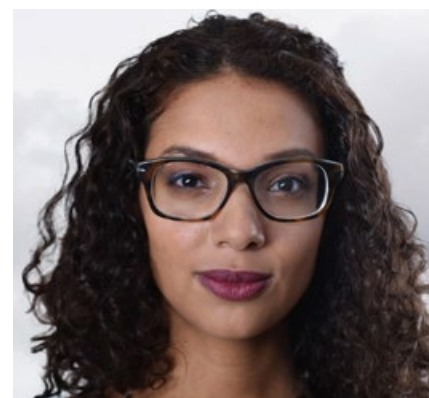

deKanttekening

JANUARI 2024 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €5,99

Vrij, moedig & inclusief

dK Eindejaarspanel blikt terug.

En wat brengt 2024?

Inhoudsopgave

de Kanttekening **MAGAZINE**

COLOFON

Januari 2024

Jaargang 7 - nr. 71

UITGEVER

De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR

Mehmet Cerit

EINDREDACTEUR

Mariska Jansen, Ewoud Butter,
Tayfun Balcik en Ewout Klei
(magazine)

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE

Ewoud Butter, Ewout Klei,
Tayfun Balcik, Tineke Bennema,
Anne-Rose Hermer, Thomas von der
Dunk, Hizir Cengiz, Chris Aalberts,
Mariska Jansen, Mehmet Cerit,
Lody van de Kamp, Yavuz Baydar,
Joost Jongerden, Ahlam Benali,
Arlinda Rrustemi, Shawintala
Banwarie, Reyis Kurt

BEELD COVER

Divers - Ingeborg Beugel - Foto:
Bente Hilken, Arjen el Fassed - Foto:
Bob Bronshoff, Imane Nadif - Bron:
Gemeente Amsterdam, Lara Nuberg
- Foto: Yara Jimmink, Yesim Candan -
Foto: Roy Beusker)

CONTACT / INFORMATIE

010-2013740

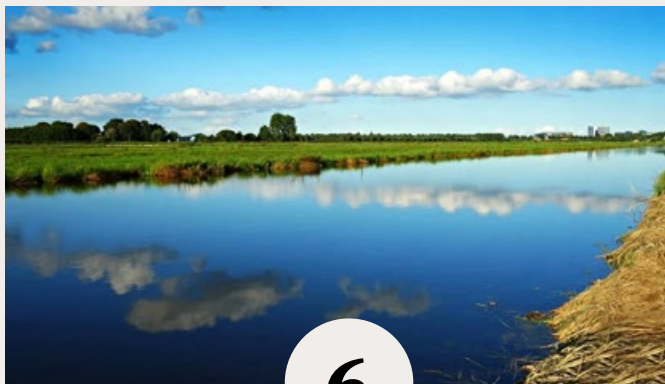
info@dekanttekening.nl

www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

Derman Projects B.V.

6

dK Eindejaarspanel blik terug. En wat brengt 2024?

● OP DE COVER

10

Wilders vormt een gevaar, maar niet zoals Trump

● SAMENLEVING

● OP DE COVER

6 dK Eindejaarspanel blik terug.
En wat brengt 2024?

● SAMENLEVING

10 Wilders vormt een gevaar,
maar niet zoals Trump

13 Beste moslimkinderen van
Nederland - Lody van de Kamp

14 'Ineens is landelijke politiek een
stuk interessanter'

16 Demonstratie tegen winst Wilders:
'Niet mijn premier'

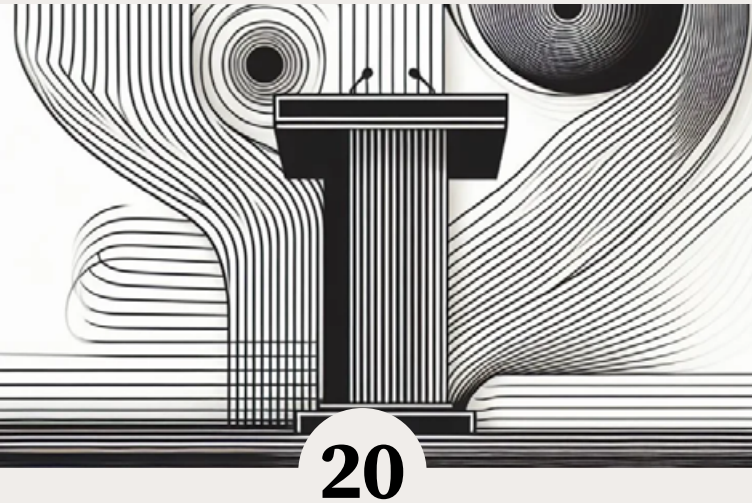
18 Minder Tweede Kamerleden
met een migratieachtergrond

19 2023 is geen 1933 -
Chris Aalberts

20 Verdient Wilders een kans?
Dit vindt ons panel

22 'Er is veel minachting voor het
werk dat ik undercover doe'

24 Onze solidariteit met Israël
brokkelt af

DK-panel: Verdient Wilders een kans?

● SAMENLEVING

'Iedereen denkt dat hij islamduider is'

● INTERVIEW

36

Een Joodse activist voor Palestina: het verhaal van Benji de Levie

● INTERVIEW

● NIEUW IN NEDERLAND

26 'Ons gezin is sterker uit de strijd gekomen'

● COLUMN

28 De mens als gruis -
Tineke Bennema

29 Er waart een extreemrechts spook door Europa - Yavuz Baydar

● INTERVIEW

30 'Iedereen denkt dat hij islamduider is'

32 Oud-bondgenoot Wilders: hij heeft iedereen van zich vervreemd

34 Ome Henk en Wesley wonen niet meer in Nieuw-West - Tayfun Balcik

35 De PVV hoort niet in de regering thuis - Thomas von der Dunk

36 Een Joodse activist voor Palestina: het verhaal van Benji de Levie

● OPINIE

40 Deze oorlog moet eindigen - Tahir Abbas

41 Suikerklontjes - Reyis Kurt

● INTERVIEW

42 Hoe wereldburger Thung hoogleraar virologie werd

44 Westerse landen, meet niet met twee maten

● KUNST & CULTUUR

46 'Met mijn muziek wil ik werelden samenbrengen'

In het kort.

Wilders wil Palestijnen naar Jordanië deporteren

DEMONSTRATIE VOOR PALESTINA IN AMSTERDAM, OKTOBER 2023.
BEELD: DE KANTTEKENING

De extreemrechtse en islamofobe politicus Geert Wilders heeft in de Arabische wereld voor grote beroering gezorgd, met zijn oproep de Palestijnen naar Jordanië te verdrijven.

Wilders herhaalde het standpunt van zijn partij. 'De Nederlandse vertegenwoordiging in Ramallah bij de corrupte Palestijnse Autoriteit wordt onmiddellijk gesloten', staat in het PVV-verkiezingsprogramma te lezen. 'Nederland heeft immers al een ambassade in Amman, de hoofdstad van de enige echte Palestijnse staat: Jordanië.' Wilders' standpunt is een bekend Israëliisch 'argument' van zionisten om Palestijnen het recht op zelfbeschikking te ontfangen en de bezetting van de West-bank en de belegering van de Gazastrook te legitimeren.

De Palestijnse Autoriteit, Jordanië en verschillende andere Arabische staten veroordeelden zaterdag Wilders' uitspraak. 'De opmerkingen van Geert Wilders zijn niet alleen beledigend maar ook gevaarlijk. Ze ontkennen het recht van het Palestijnse volk op zelfbeschikking en een eigen onafhankelijke staat', reageerde Sufyan Qudah, woordvoerder van het Palestijnse ministerie van Buitenlandse Zaken.

De Jordaanse minister van Buitenlandse Zaken Ayman al-Safadi reageerde ook kritisch op de woorden van Wilders: 'Jordanië verworpt elk voorstel dat de rechten van het Palestijnse volk of hun zoektocht naar een onafhankelijke staat ondermijnt.' ●

Dit wil de PVV met migranten en moslims

Met 37 zetels is de PVV van Geert Wilders plotseling de grootste partij geworden in de Tweede Kamer. Is de partij 'milder' geworden, zoals wordt beweerd? Of is 'minder, minder, minder' nog steeds het devies?

Het PVV-verkiezingsprogramma van 2023, Nederlanders weer op 1, begint met 'asiel en immigratie', het thema ook waar de VVD deze zomer het kabinet op heeft laten vallen.

'We moeten Nederland terugveroveren', schrijft de PVV in het voorwoord. Hierin klinkt de term *reconquista* door, die tegenwoordig door de Spaanse extreemrechtse partij Vox gebruikt wordt, om Spanje te 'heroveren' op de moslims. De PVV vindt dat Nederland pas kan worden terugveroverd als de grenzen worden gesloten voor 'nog meer gelukszoekers uit andere culturen'. Ook moeten 'echte vluchtelingen' niet langer in Nederland maar in hun eigen regio worden opgevangen. Dat het overgrote deel van de vluchtelingen al in de 'eigen regio' wordt opgevangen, wordt niet genoemd.

Nexit

In het voorwoord zegt de PVV ook dat Nederland niet langer moet samenwerken met andere Europese landen 'in een politieke unie als de EU', en dat de partij dus voor een Nexit is.

Islam

Over de islam staat als volgt: 'Er is in Nederland ook geen plaats voor sympathisanten van de gewelddadige jihad en sharia. Nederland is geen islamitisch land. Onze eigen cultuur en seculiere wetten heb-

WILDERS TIJDENS EEN CAMPAGNEBEZOEK AAN SPIJKENISSE IN 2017. BEELD: WIKIMEDIA COMMONS/PETER VAN DER SLUIJS

ben altijd voorrang en als je dat niet bevalt, vertrek je maar.'

Migratie

In de paragraaf 'Asiel en immigratie' wordt het bekende PVV-jargon gebruikt. Het programma spreekt over een 'voortdurende asieltsunami en massa-immigratie' om de vluchtelingencrisis mee aan te duiden, een 'krankzinnig open-grenzen-beleid', 'zoveel gelukszoekers' en 'niet-westerse allochtonen die massaal profiteren van onze uitkeringen en andere voorzieningen'. ●

Europees Hof: overheid mag ambtenaar hoofddoek verbieden

Overheden mogen ambtenaren verbieden om een hoofddoek te dragen op de werkvloer. Dat geldt ook voor moslima's die op kantoor 'achter de schermen' werken. Volgens het Europees Hof is dat geen discriminatie van moslima's, mits het beleid ook geldt voor andere religieuze symbolen zoals kruisjes en keppeltjes. Zo meldt RTL Nieuws.

Het rechterlijke oordeel heeft betrekking op een zaak van een ambtenaar uit het Belgische Luik. Zij wilde tevergeefs bij de rechter afdwingen toch een hoofddoek te mogen dragen. De rechter blijft echter bij eerdere uitspraken over hoofddoeken. Werkgevers kunnen met een beroep het 'neutraliteitsbeginsel' het dragen van een hoofddoek weigeren bij werknemers.

Dat zou geen schending van de vrijheid van godsdienst zijn, maar 'volstreekte neutraliteit', zoals in Frankrijk ook officieel beleid is.

'Baas over eigen hoofd', schrijft Fonda Sahla van D66 strijdvaardig op sociale media. Een

BEELD: PIXABAY

meerderheid stemde op het D66-congres voor het toestaan van hoofddoeken bij de politie. ●

Een land dat samen verder wil

MEHMET CERIT

Hoofredacteur / Directeur.

Vorig jaar schreef ik mijn laatste hoofdredactioneel over de uitersten die toen de politiek beheersten – buitenslapers in Ter Apel en de oorlog in Oekraïne, die begin dat jaar begon. Dat 2023 een jaar van nog grotere uitersten zou worden, wist ik nog niet.

7 oktober vielen Hamas-strijders Israëlische burgers aan met zo'n 1200 dodelijke slachtoffers als gevolg, ongeveer 240 burgers werden ontvoerd. De rest is recente geschiedenis. Israël reageerde snoeihard en maandenlange bombardementen brachten nu zo'n 19.000 Palestijnse burgerdoden.

Tegelijkertijd is de oorlog in Oekraïne nog in alle hevigheid aan de gang en is Poetin vastbesloten deze strijd te winnen. Zonder westerse economische steun verminderen de kansen van Oekraïne op een veilige eigen staat rap.

Onder al het oorlogsgedreun zou je bijna vergeten dat 2023 ook een jaar was waarin twee grote aardbevingen plaatsvonden, in het zuidoosten van Turkije en in het zuiden van Marokko. Samen met stichting Time to Help zamelde wij geld en goederen in om de slachtoffers te helpen.

Maar in 2023 was er – gelukkig – ook goed nieuws. Nederlanders van alle afkomsten gaven gul aan de aardbevingsslachtoffers. Er waren talloze hulpinitiatieven. U kunt trouwens nog steeds bijdragen, want de nood in de getroffen gebieden is nog altijd hoog.

De koning maakte op een waardige manier excuses in het Amsterdamse Oosterpark voor het

‘De ontwikkelingen in Nederland staan niet op zichzelf’

slavernijverleden van ons land. Dave Ensberg-Kleijkers liet ons in zijn emotionele stuk ‘Aan mijn ouders in de hemel’ weten wat deze excuses met hem en miljoenen andere nazaten van slaafgemaakten deden.

Dankzij een verslag van onze journalist Anne-Rose Hermer over een noodopvang in Hendrik-Ido-Ambacht die niet voldeed aan humane eisen, besloot de gemeenteraad de statushouders in een cruiseschip te huisvesten. Bij lange na niet ideaal, maar in ieder geval een verbetering. Het nauwelijktend volgen van de asielcrisis is een speerpunt, waar *de Kanttekening* ook volgend jaar op blijft inzetten. Al in het hoofdredactioneel van 25 augustus 2022 opperde ik het verdelen van vluchtelingen over de gemeenten van ons land. Maar opnieuw slapen vluchtelingen op stoelen en kunnen ze dagen niet douchen. De spreidingswet is nog steeds niet van kracht, dankzij de tegenwerking van rechtse partijen.

In het publieke debat wordt gesproken over een asielcrisis. In werkelijkheid is het een opvangcrisis door bezuinigingen op de asielopvang en een wooncrisis. Door falend huisvestingsbeleid is het moeilijk geworden een betaalbare woning te vinden. Het onjuiste beeld dat we overspoeld worden door asielzoekers komt uit de koker van uiterst rechtse politieke partijen. De afgelopen 10 jaar is gemiddeld slechts 11 procent van de immigranten asielzoeker. Het merendeel van de instroom komt door arbeidsmigratie.

We besteedden aandacht aan de bijeenkomst in de ambtswoning van de Amsterdamse burgemeester Halsema op 11 oktober. Daar kwamen moslims en Joden bijeen om te spreken over het leed in Gaza en Israël en de toename van islamofobie en antisemitische uitingen. Het was een van de eerste initiatieven om ogenschijnlijke opposanten samen te brengen. Onze columnist Lody van de Kamp

brak begin 2023 een lans voor leerlingen op een middelbare school die een stilteruimte wensten, om te bidden of voor een moment van reflectie. De directie maakte dankzij onze publicatie een draai.

Het is goed om hierbij stil te staan. Want recent nog werden we geconfronteerd met de verkiezingsoverwinning van Geert Wilders, 37 zetels voor de PVV. En in de opiniepeilingen staat de PVV nu zelfs op 47 zetels.

We zijn een land dat samen verder wil, maar dat gaat niet zonder fricties. Biculturele Nederlanders vertelden ons over angst voor de toekomst of over onwrikbaar vertrouwen in de rechtsstaat. Helaas staan de ontwikkelingen in Nederland niet op zichzelf, zo schrijft columnist Yavuz Baydar. Ook in andere Europese landen, zoals Zweden, Italië en Duitsland, waart het extreemrechtse spook rond.

Toch zijn we niet opnieuw in 1933 beland, stelt Chris Aalberts terecht. Onze rechtstaat is weerbaar, onze democratische traditie lang. Eerder schreef ik dat Wilders een kabinet moet kunnen vormen. Dan mag hij laten zien wat hij kan. Of zoals een Turks spreekwoord luidt: ‘Eén ramp is beter dan duizend adviezen’.

Over deze en meer onderwerpen berichten wij ook in het komende jaar. Met twee nieuwe gezichten: onderzoeksjournalist Ewoud Butter en eindredacteur Majorie van Leijen. Eindredacteur Remco van Mulligen koos deze zomer voor een andere liefde, de theologie.

We wensen u een vrij, moedig en inclusief 2024. •

Op de cover.

dK Eindejaarspanel blikt terug. En

BRON: PIXABAY

De dodelijke aardbevingen in Turkije en Marokko, de Israëlische bombardementen op onschuldige Palestijnse burgers in de Gazastrook en de overwinning van de PVV op 22 november: 2023 was een heftig jaar. Wordt 2024 beter? Met tien bi-culturele en witte Nederlanders blikken we terug én vooruit.

● EWOUT KLEI EN TAYFUN BALCIK

Kathleen Ferrier, oud-Kamerlid CDA

‘Op 22 november 2023 is ons land veranderd. De verpletterende overwinning van de PVV van Geert Wilders bij de Tweede Kamerverkiezingen is een ramp. In 2010, toen het CDA de PVV in het landsbestuur haalde via een gedoogconstructie heb ik mij verzet. Ik stemde niet in met deze constructie en ik waarschuwde voor de

BEELD: KATHLEEN FERRIER

gevolgen. Want hoewel de analyses van de PVV grotendeels kloppen, hun oplossingen deugen niet. Die zijn gericht op vroeger en zijn niet structureel. Bovendien worden ze gevonden in het ondermijnen van de rechtsstaat en de

grondwet en het creëren van verschil tussen burgers in ons land. Ook vond ik dat met de PVV een politieke cultuur in het bestuur ontstond die niet paste bij de ethiek van onze democratie.

‘Maar het gedoogdrama van 2010 is niets in vergelijking met wat ons nu te wachten staat. Niet alleen nationaal, zeker ook internationaal. Nederland is een handelsland. Islamitische landen als Indonesië en Bangladesh maar natuurlijk ook Turkije en Marokko zullen niet genegen zijn zaken met Nederland te doen. Het internationale bedrijfsleven had al vraagtekens bij het vestigingsklimaat in Nederland. Die weerzin

neemt alleen maar toe. Nu de PVV de grootste partij in de Tweede Kamer is en wellicht ook in de regering zal men eerder voor Duitsland of België kiezen. Dat heeft uiteraard grote gevolgen voor onze economie.

‘Ik ben somber gestemd. En eerlijk gezegd verbaas ik mij over de nonchalance, of is het naïviteit? Hoe en op grond waarvan kun je geloven dat Wilders echt milder zal zijn? Hoe kun je denken dat als de PVV regeringsverantwoordelijkheid krijgt, deze partij ineens standpunten, die twintig jaar met verve zijn uitgedragen, loslaat?

‘De geschiedenis leert dat het

wat brengt 2024?

zo niet werkt. In deze zorgwekkende tijden put ik hoop uit jonge mensen, die over de dijken en de duinen van ons land heen kijken, die diversiteit verwelkomen en zich verdiepen in verschillende standpunten. Die zich breed informeren en bewust op zoek gaan naar gelijkgestemden en krachten bundelen. Mensen van goede wil, die een krachtig tegenluid laten horen.'

Arjen el Fassed, oud-Kamerlid GroenLinks

'Ik moest aan mijn jongste oom denken. Khaled was in 1982 een jonge arts en woonde in Beiroet. Hij werkte in het ziekenhuis toen het Israëlische leger de stad tien weken lang bombardeerde. De stad werd afgesneden van elektriciteit, water en voedsel. Te midden van de oorverdovende knallen en sirenes, probeert hij zoveel mogelijk levens te redden. Maar ook toen werden burgers niet beschermd, ook toen duurde het lang voordat het geweld een halt werd toegevoegd en ook toen werd niemand ter verantwoording geroepen.

BEELD: ARJEN EL FASSED - FOTO: BOB BRONSHOFF

'Machthebbers die falen in het beschermen van mensen, dat is wat 2023 mij heeft laten zien. Overheden die niet in staat blijken hun eigen burgers te beschermen, laat staan nieuwkomers.

Menselijk leed is afschuwelijk. De aanmoediging, de niet aflatende steun voor Israël en het laten voortduren van het Palestijnse leed dat je nu weer ziet zijn weerzinwekkend. De Israëlische aanvallen op Gaza zijn een demonstratie van wraak van een superieure macht op onbeschermde burgers, op vrouwen en kinderen, journalisten en hulpverleners.

'Het is niet voor het eerst dat misdrijven tegen de menselijkheid worden gepleegd. Een Bosnische journalist vertelde me ooit dat hij zich bevoorrecht voelde omdat de misdaden tegen zijn familie nog voor een rechtbank zijn behandeld. De mensen die in voormalig Joegoslavië misdaden begingen, althans op het hoogste niveau, zijn daarvoor berecht en veroordeeld. In zekere zin heeft de familie van deze journalist waardigheid gekregen.

'De geschiedenis herhaalt zich nu. Dit is wat je krijgt als de grenzen van het toelaatbare steeds verder opschuiven. Wat gisteren buitenproportioneel was, is vandaag normaal.'

Karim Amghar, presentator, auteur en docent

'In het tumult van 2023 heb ik meegedreven op de golven van groeiende bewustwording en verwarrende tegenstellingen. Kansongelijkheid werd opeens heel zichtbaar. Tgeboren in dezelfde stad en met vergelijkbare dromen kunnen een heel ander leven hebben door de middelen die tot hun beschikking staan. Het ene kind krijgt alle kansen, omringd door welvaart en mogelijkheden, terwijl het andere kind wordt beperkt door een gebrek aan middelen en ondersteuning.

'Het hart van mijn missie, de strijd voor kansengelijkheid, groeide krachtig in 2023. Thema's

als bestaanszekerheid kregen uiteindelijk de aandacht die ze verdienen. Maar te midden van deze groeiende bewustwording groeide ook de kloof tussen arm en rijk, waardoor ik met verbazing achterbleef. Hoe kan het dat we meer praten over gelijke kansen, terwijl de ongelijkheid in de samenleving toeneemt?

BEELD: AKARIM AMGHAR, PRESENTATOR, AUTEUR EN DOCENT

Het was een schok voor de wereld, vooral voor hen die al jaren bewust zijn van het onrecht jegens het Palestijnse volk, waaronder ikzelf. Te midden van deze mondiale opschudding nam echter ook de polarisatie toe, niet alleen wereldwijd maar ook hier in Nederland. Het lijkt bijna onmogelijk je uit te spreken zonder antisemitisch of islamofob te worden genoemd. Als iemand die al geruime tijd werkt aan verbinding wil ik benadrukken dat niemand in Palestina of Israël er baat bij heeft als wij hier in Nederland polariseren en elkaar aanvallen. Laten we juist vanuit Nederland tonen dat we samen één zijn, ongeacht afkomst, religie, gender of welke andere factor dan ook, en streven naar begrip, dialoog en eenheid.'

Imane Nadif, GroenLinks-raadslid Amsterdam

'Dit jaar ondervonden we teleurstellend en laf leiderschap van onze regering bij de Verenigde Naties - Israël mocht van Neder-

BEELD: IMANE NADIF, BRON: GEMEENTE AMSTERDAM

land ongestraft haar gang blijven gaan tegen Palestijnse burgers. Daarnaast lieten de verkiezingen een grote steun voor extreemrechts zien. Het vorige kabinet viel over het asielbeleid, waar asielkinderen het slachtoffer van zijn. Rechts laat zien dat een humaan asielbeleid ver te zoeken is in Nederland. 2024 lijkt een jaar te worden met nog meer bezuinigingen op het gebied van asielopvang, zorg, cultuur, onderwijs, wonen, klimaat en jeugdzorg.

'Nederland staat voor uitdagende tijden. Ons land verdient een koers weg van neoliberal beleid en een racistische partij aan de macht, een partij die symbool staat voor haat en ongelijkheid. Solidariteit is cruciaal. En hoewel onze problemen divers zijn, hebben ze vaak dezelfde onderliggende oorzaken en gaat het om dezelfde verantwoordelijke machtsstructuren. Als we streven naar een rechtvaardige samenleving, moeten we elkaar vasthouden.

'Op naar een strijdbaar, solidair en rechtvaardig 2024.'

Simion Blom, directeur Bureau Bijlmer Renaissance & Futurisme, oud-GroenLinksraadslid Amsterdam

'Het jaar 2023 was een jaar van politieke veranderingen en maat-

Op de cover.

BEELD: SIMION BLOM

schappelijke uitdagingen. We zien dat de PVV de grootste partij van Nederland is geworden. In mijn omgeving zie ik een golf van onzekerheid en zorgen om veiligheid. Er zijn zorgwekkende trends van toenemend openlijk racisme in het dagelijks leven, op straat, in de supermarkt, in de bus, maar ook bij dienstloketten, zonder dat je het in de gaten hebt. Ook ik bedenk me nu vaker of het wel echt nodig is om de Randstad uit te reizen...

'Het sluimerde al heel lang in Nederland. Het komt voor een deel ook doordat gemarginaliseerde groepen steeds meer hun rechtmatige plaats in de samenleving opeisen. Dat roept blijkbaar bij een groot deel van Nederlanders een gevoel van bedreiging op. Het gaat echt om veel meer dan alleen asielzoekers en vluchtelingen.

'2023 was ook het jaar waarin de koning excuses maakte voor de rol van het koningshuis in de slavernij. Gelukkig wordt er steeds meer er gesproken over herstel.

'Vooruitkijkend op 2024: dat wordt een cruciaal jaar als het gaat om klimaatverandering. Zullen landen nu zichtbaar in staat zijn om duidelijke significante stappen te maken in hun klimaatbeleid? We moeten nu alles op alles zetten om een deel van de klimaatdoelstellingen te halen. Onze samenleving zal verder polariseren maar ik vertrouw op de veerkracht van onze samenleving. De meeste Nederlanders

willen wél eenheid en verbinding. Dat gaat echter niet vanzelf, maar vereist toewijding en hard werken. Nu meer dan ooit.'

Ingeborg Beugel, journalist

'Voor mij, als de *Groene*-correspondent in Griekenland, was afgelopen jaar een hel. In februari was er het gruwelijke treinongeluk in het noorden van het land. 57 mensen, vooral studenten en een onbekend aantal vluchtelingen, kwamen om als gevolg van een frontale botsing op het spoor.

BEELD: INGEBORG BEUGEL, FOTO: BENTE HILKENS

'In juni was er de dystopische schipbreuk voor de kust van Peloponnesos: meer dan 650 vluchtelingen verdronken terwijl de Griekse kustwacht toekeek. In juli en augustus waren er de alles verwoestende bosbranden. In het noordoosten van het land, nabij de grens bij van Turkije, kwamen achttien vluchtelingen, waaronder twee kinderen om in het vuur. Ze hadden zich daar uit angst voor Griekse pushbacks verstopt. Na hun dood werden ze door de lokale autoriteiten aangewezen als 'brandstichters'.

'In de herfst kwamen de alles verwoestende overstromingen. Deze winter neemt de armoede toe. En we krijgen een nieuwe stroom aan berichten over de mensonterende omstandigheden in Griekse vluchtelingenkampen. Het meest pijnlijke vind ik de vol-

strekke straffeloosheid van de Griekse premier en zijn regering, de Griekse overheidsinstituten en de autoriteiten. Onafhankelijk onderzoek naar hun daden blijft uit. Brussel zwijgt.

'Ik weet zeker dat volgend jaar nóg erger wordt.'

Yesim Candan, columnist

'Terugblik, de ramp. 2023 is het jaar dat ik met Olcay en Dolshe Gulsen, Ruud de Wild, artsen en verpleegsters het rampgebied in Turkije bezocht. Een aardbeving vaagde een deel van Turkije weg als een scène uit de film *Independence Day*. Steden lagen compleet plat door deze enorme aardbeving. De ramp voltrok zich toen iedereen lag te slapen, zich veilig wanend in zijn eigen bed, om 04.19 uur in de nacht. Hoe vreselijk ook voor buurland Syrië, dat deze ramp er nog eens bijkrijgt. Wij hebben geld opgehaald om containerwoningen te regelen in Elbistan, waar de ouders van Dolshe en Olcay vandaan komen. Het idee is om volgend jaar terug te gaan om te kijken hoe het met de mensen daar gaat.

BEELD: YESIM CANDAN, FOTO: ROY BEUSKER

'Vooruitblik, de beproeving. De verkiezingen zijn net geweest, en de winnaar is overduidelijk extreemrechts. Een paar jaar geleden heb ik dit al voorspeld. Je hoeft maar te kijken naar de trend in Europa en naar het ongenoege van de Nederlander. Des te

belangrijker het is om nu nog meer de handen ineen te slaan om de kracht van diversiteit te laten zien in Nederland. De kracht van het verschil waar iedereen mag zijn wie hij/zij wil zijn. Ongeacht religie, cultuur en sekse.

'Ik blijf me inzetten voor diversiteit en inclusie, voor vrouwen- en homorechten, en tegen racisme en discriminatie.'

Kivilcim Pinar, politicus voor Partij voor de Dieren

BEELD: KIVILCIM PINAR

'2023 noem ik 'het jaar van de grote ontmaskering'. Mark Rutte, die allang over datum was, beseftte dat de coalitie laten vallen over de rug van vluchtelingen de enige manier was om de toekomst van zijn partij veilig te stellen. Echter, na een 'harakiri campagne' van mevrouw Yesilgöz heeft de kiezer de VVD ontmaskert en koos hij voor het origineel. Of, na 13 jaar afbraakbeleid gaf Rutte zijn laatste cadeau aan Nederland: Geert Wilders.

'Internationaal werden de westerse landen, op een paar uitzonderingen na, voor de zoveelste keer ontmaskerd met hun reactie op de genocide van Israël op de Palestijnen in Gaza. De Verenigde Staten en de Europese Unie, die voor Oekraïne met gemak ongeveer 100 miljard dollar verzamelden, keken de andere kant op toen Israël Palestijnse kinderen met

bommen vermoordde onder het mom van 'zelfverdediging'. Hiermee zagen we ook dat de 'westerse beschaving' een façade is. In werkelijkheid gaat het hier om een neokoloniaal en racistisch wereldbeeld, gebaseerd op een superioriteitsgevoel over en een ordinaire uitbuiting van het mondiale zuiden.

'Voor ons, de bi-culturele Nederlanders, blijft er slechts één taak: verenigen en doorstrijden voor een land vol met compassie en rechtvaardigheid. Voor iedereen.'

Lara Nuberg, publicist

'2023. Een jaar dat makkelijk verleidt tot cynisme, pessimisme en de hoop dat klimaatverandering nog een tikkeltje sneller doorzet. Weg met de mensheid, weg met onze systemen van destructie, weg met onrecht. Klinkt het niet fantastisch, om deze planeet weer over te laten aan de bloemetjes en de bijtjes? Om de balans op aarde te herstellen zonder die tweepotige wezens, gedreven door macht en hebzucht?

'Ik heb dit jaar vaak zo gedacht. Iedere keer als ik een krant las, iedere keer als ik Instagram opende, iedere keer als ik via het schermje van mijn telefoon in de ogen keek van kinderen in Gaza, van de mensen in Ter Apel, als ik las over de angst om met een keppeltje over straat te lopen, gezonken boten aan de grenzen van Europa, over Congo, Sudan, West-Papua, Mark Rutte die toch vond dat hij te lang was blijven zitten.

'En toch, we moeten hoopvol blijven. Want cynisme leidt tot weggijken, tot schouders ophalen. Uit cynisme bloeit niets. Cynisme is onvruchtbaar. In deze donkere decemberdagen blijf ik daarom zoeken naar het licht. In familie, in vrienden, in geliefden, in een onbekende die naar me

knikt op straat, in de kale takken van de bomen, in de gedachten aan opgerolde egeltjes in een winterslaap. Omdat ik weet dat uit liefde, compassie en verwondering de hoop zal volgen die ik nodig heb. Hoop om te kunnen zeggen: Volgend jaar weer een kans.'

BEELD: LARA NUBERG, FOTO: YARA JIMMINK

Ewout van den Berg, hoofdredacteur de Socialist en socialisme. nu, lid Platform Stop Racisme

'De verkiezingsoverwinning van Wilders komt niet uit de lucht vallen. Sinds het begin van de jaren nul wist extreemrechts zich opnieuw op te bouwen op basis van moslimhaat. Ook grote delen van links gingen mee met het idee dat dit een vorm van 'religiekritiek' zou zijn. Toenmalig GroenLinks-lijsttrekker Femke Halsema had het niet zo op 'hoofddoekjes' en PvdA-politicus Rob Oudkerk zelfs over 'kut-Marokkanen'. Islamofobie werd mainstream.

'In de sliptstream van de moslimhaat zijn nu ook andere vormen van racisme weer terug van nooit weggeweest. Kamervoorzitter Martin Bosma is een conse-

quente aanhanger van Apartheid en een antisemiet. Voor organisaties die zeggen tegen Jodenhaat te zijn is dit ondergeschikt aan steun voor terreurstaat Israël. Zo verwijderde het CIDI zelfs een artikel over de rol van George Soros in hedendaagse complottheorieën van politici zoals Bosma.

'Voor rechtse partijen zoals de VVD is racisme functioneel. Moslims en vluchtelingen worden gebruikt als zondebok om de aandacht af te leiden van het eigen afbraakbeleid. Zo speelde VVD'er Stef Blok een centrale rol in het verpatsen van betaalbare huurwoningen en bezuinigde Rutte III opvanglocaties door het land weg. Nu wordt de mensonterende situatie in Ter Apel aangegrepen voor nieuwe aanvallen op de positie van migranten.

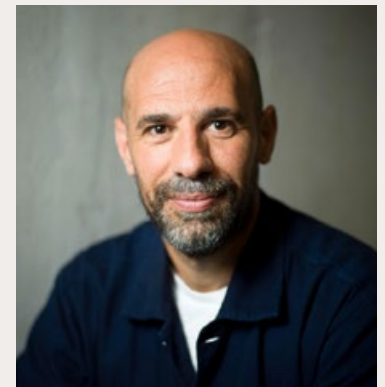
'Met een naderend Wilders I is het makkelijk om somber te zijn over het vooruitzicht voor links. Maar we kunnen ook terugkijken op successen: van de indrukwekkende wekenlange blokkade van de A12 tot de grootste klimaatdemonstraties en sit-ins in solidariteit met de Palestijnen. Links zou zich opnieuw kunnen opbouwen door deze bewegingen uit te bouwen, in actie te komen tegen elke vorm van racisme en mensen te verenigen op basis van hun gedeelde economische belang.'

BEELD: EWOUT VAN DEN BERG

Abdelkader Benali, schrijver

'Dit was het zwartste jaar in decennia. Nederland voegt zich met zijn ruk naar nationalistisch-rechts bij de groeiende groep van antidemocratische bewegingen in Europa. Beïnvloeding van de verkiezingen door buitenlandse partijen wordt steeds meer punt van aandacht. De migratiecrisis, die een humane oplossing vereist, werd ingezet als hamer om de mensen mee op de hoofden te slaan. De oorlog in Oekraïne en de daaropvolgende

BEELD: ABDELKADER BENALI

oorlog in Gaza laat de alsmaar groeiende kloof zien tussen het Westen, of wat daar van over is, en het globale Zuiden, dat hoewel verdeeld en politiek versnipperd, in het geval van Gaza een humanistischere opstelling liet zien dan het Westen.

'De afkeuring van de oproep tot het staakt het vuren in de VN zal niet vergeten worden. Ik voorzie een kort, intens en weinig opbeurend 2024 – de Russen zien kansen om op te rukken dieper Europa in, en rechtse regeringen zullen zich welwillend opstellen jegens Poetin. De bevolking murt door de alsmaar groeiende druk op bestaanszekerheid, apathie ligt op de loer. Een positief vooruitzicht is dat over een paar weken de Africa Cup begint, een spannend toernooi waar Marokko aantreedt met een sterrenteam. Dat belooft wat.' ●

Wilders vormt een gevaar, maar ni

Vormt Geert Wilders een bedreiging voor de democratische rechtsstaat? En wat kunnen we leren van de lessen uit Amerika? Historicus Frans Verhagen en oud-Kamerlid en advocaat Sidney Smeets leggen uit dat er reden tot bezorgdheid is.

● EWOUT KLEI

Geert Wilders vormt wel degelijk een bedreiging voor de rechtsstaat, begint Verhagen, Amerika-kenner en schrijver van *Geschiedenis van de Verenigde Staten* (2017). Niet omdat Wilders daadwerkelijk de rechtsstaat omver kan werpen, maar vanwege de polarisatie en de haatzaaiende retoriek die de PVV-leider jegens moslims en minderheden hanteert.

Verhagen acht de Nederlandse situatie complexer dan die in de Verenigde Staten. In Nederland hebben we een meerpartijenstelsel, wat de kans op een al te autoritair bewind verkleint, legt hij uit.

Bovendien is de constitutionele context anders, benadrukt Sydney Smeets, zelfstandig advocaat en voormalig Kamerlid voor D66. 'Wij toetsen wetten niet aan de grondwet, maar aan internationale wetgeving.' Toch is er volgens beide mannen reden tot zorgen.

Democratische rechtsstaat

Wilders en zijn PVV vormen geen acute bedreiging voor de democratische rechtsstaat, aldus Verhagen. Het staat mensen en partijen immers vrij om programmapunten te maken die haaks staan op de rechtsstaat. 'Het wordt pas een probleem als die voorstellen daadwerkelijk worden uitgevoerd', zegt de historicus. 'Het is namelijk niet gemakkelijk om de rechtsstaat te bedreigen. Die beschermt zichzelf ook, met wettelijke normen. Je

kunt de rechtsstaat alleen om zeep helpen als je de grondwet verandert, maar dat is in Nederland heel moeilijk.'

Maar ook zonder dit specifieke gevaar is Wilders een gevaarlijke politicus, omdat hij haat zaait tegen moslims en andere minderheden, zo gaat hij verder. 'Ik las een interview in de Britse krant *the Guardian* met de Arnhemse burgemeester Ahmed Marcouch. Hierin

vertelde hij dat zijn kinderen bang zijn dat ze uit Nederland worden gedeporteerd nu Wilders de verkiezingen heeft gewonnen. 'Haat zaaien is Wilders' handelsmerk, zijn modus.'

Volgens Verhagen is het optreden van Wilders een vervolg op de islamkritiek van VVD-leider Frits Bolkestein. 'Bolkestein is begin jaren negentig begonnen met het geneuzel over de islam. Hij zei dat moslims geen democraten kunnen zijn en de islam nooit een Verlichting heeft gehad. Bolkestein zette de toon van het debat, waarin niet-moslims het gevoel hebben te worden bedreigd en moslims dat ze niet worden geaccepteerd. Het

'Haat zaaien is Wilders' handelsmerk, zijn modus'

SIDNEY SMEETS. SCREENSHOT YOUTUBE

tegengeluid werd onder meer vertolkt door Job Cohen, toen nog burgemeester van Amsterdam. Hij ging theedrinken met moslims en bouwde met hen een band op.'

Volgens Smeets hebben we te maken met een paradox. 'De PVV en andere ultrarechtse partijen willen een beleid dat haaks staat op de rechtsstaat. We hebben geen cordon sanitaire tegen de PVV ingesteld, maar de partij salonfähig gemaakt. De VVD wil een kabinet met de PVV mogelijk steunen. Daarmee brengt het de democratische rechtsstaat in gevaar. Het is de paradox beschreven door de Oostenrijks-Britse filosoof Karl Popper: als je antidemocratische krachten in een democratisch bestel de vrije loop laat dan help je de democratie om zeep.'

Hij voelt daarom voor een verbod op antidemocratische, anti-

Niet zoals Trump

rechtsstatelijke partijen. 'FvD komt voor zo'n verbod in aanmerking, maar ook de SGP. Je kunt deze partij natuurlijk zien als onschuldige folklore, maar dat is deze fundamentalistisch christelijke partij niet. Een partijverbod is ingegeven door het idee: stel, wat gaat die partij doen als ze aan de macht komt? De SGP wil een theocratie invoeren. Niet ten onrechte wordt deze partij door critici de christelijke Taliban genoemd.'

Rechtsstaat niet veilig bij VVD

Maar het gevaar komt ook van democratische partijen, zoals de VVD, waarschuwt Smeets. 'De PVV heeft de VVD nodig om te regeren. De rechtsstaat is echter niet veilig bij de VVD. Deze partij pleitte er in het verleden voor dat Nederlandse wetten niet langer worden getoetst aan internationale verdragen. Pas toen de VVD hier veel kritiek op kreeg van staatsrecht deskundigen haalde de partij dit voorstel uit haar programma. Toch ben ik er niet gerust op, want de VVD kan hier in de toekomst wederom voor pleiten.'

Smeets gelooft niet dat de VVD de media aan banden wil leggen, zoals nu in Hongarije gebeurt onder premier Viktor Orban. Tegelijkertijd maakt hij zich wel grote zorgen over de persvrijheid in Nederland. 'De PVV noemt journalisten 'tuig van de richel' en FvD riep op tot het instellen van 'tribunalen' voor wetenschappers en journalisten die verantwoordelijk zouden zijn voor het coronabeleid. Dat is eng. Voor een deel van de Nederlandse bevolking is het geen taboe meer om de pers, de wetenschap en de rechterlijke macht aan banden te leggen. Dat wil ultrarechts omdat journalisten, wetenschappers en rechters links zouden zijn. Maar dit is echt klinkklare onzin, ze zijn onafhankelijk. Ze willen gewoon ultrarechtse journalisten, wetenschappers en rechters. De media geven behoorlijk toe aan ultrarechts en geven PVV, FvD

SCREENSHOT YOUTUBE

en BBB een podium. Een NOS-journalist noemde een kabinet met de PVV 'centrumrechts'. Dat is een aanwijzing dat het Overton-venster (het gedachtegoed dat het grote publiek accepteert, red.) enorm is verschoven. Wat vroeger extreemrechts was, heet nu centrumrechts.'

Als voorbeeld noemt Smeets, opnieuw, de VVD. 'Eind jaren negentig heb ik voor de VVD gewerkt. Dat was toen, onder leiding van Hans Dijkstal, nog een hele liberale partij. De meeste mensen die er toen werkten zouden nu worden weggezet als linkse VVD'ers, als D66'ers. De VVD is enorm naar rechts opgeschoven.'

De PVV 'inkapselen'

Verhagen maakt zich minder zorgen over een kabinet-Wilders, omdat Pieter Omtzigt van Nieuw Sociaal Contract de PVV-leider wil 'inkapselen'. 'Als Wilders de grenzen die zijn afgesproken overschrijdt dan trekt Omtzigt de stekker eruit en valt het kabinet.' Volgens Verhagen sluit Omtzigt de radicale ideeën van Wilders uit, maar de PVV-leider als persoon niet. 'Wilders zou zichzelf moeten

verloochen om premier te worden. Dat is Omtzigt's strategie. Hij wil Wilders in een kooitje stoppen. De vraag is of dit gaat lukken. Maar gelukkig geldt in Nederland de regel 'wie breekt betaalt'. De VVD liet afgelopen zomer het kabinet vallen en heeft de verkiezingen verloren. Als Wilders het kabinet laat vallen dan gaat hem dat zetels kosten.'

De historicus gelooft dat er geen kabinet-Wilders komt, maar een extraparlamenteair kabinet met een andere premier. 'Wilders, Omtzigt, VVD-leider Dilan Yesilgöz en BBB-voorzitter Caroline van der Plas zullen in de Tweede Kamer blijven om het kabinet overleefd te houden.'

Een andere vraag is of de PVV wel voldoende mensen kan vinden die minister of staatssecretaris kunnen worden. 'Daarom wordt het dus een extraparlamenteair kabinet', denkt Verhagen. 'In Nederland hebben we twee van zulke kabinetten gehad. In 1939 was dat het vijfde kabinet-Colijn, dat echter meteen viel omdat de Tweede Kamer hiermee niet akkoord ging. En in 1973 was er het

kabinet-Den Uyl. De christendemocratische partijen ARP en KVP steunden dit kabinet op punten en leverden zes ministers, maar schaarden zich – in tegenstelling tot PvdA, D66 en PPR – niet achter het kabinetsprogramma Keerpunt '72. Het kabinet-Den Uyl was 'rood met een witte rand'.'

Lessen uit Amerika

Kan Nederland wat leren van de lessen uit de Verenigde Staten, waar Donald Trump van 2017 tot begin 2021 president was? Is dit het toekomstbeeld van Nederland met een kabinet-Wilders?

De verkiezingswinst van Wilders is aan Donald Trump totaal voorbijgegaan, aldus Verhagen. 'Trump weet niet eens waar Nederland ligt, haha.' Tijdens het presidentschap van Trump is 'de verharde toon in het maatschappelijk debat genormaliseerd'. Deze ontwikkeling is echter al eerder begonnen. 'Sinds de Republikein Newt Gingrich in de jaren negentig een confrontatiestrategie ging voeren waarin iedereen die het niet eens is de vijand is, niet enkel van jouw ideeën maar van de hele

beschaving, is de toon in Amerika van kwaad naar erger gegaan. Trump was enkel het laatste station van een lange rit en als zijn huidige campagne een indicatie is, gaat hij nog wel even door.'

Kun je de Republikeinse partij, die Trump tolereert, vergelijken met de VVD die Wilders niet langer uitsluit? Verhagen vindt van niet. 'De Republikeinse partij bestaat uit

populistische leiders komen op democratische wijze aan de macht, maar hollen daarna de democratie van binnenuit uit. Dat gebeurt ook in Polen, India en Turkije.'

Aanval op de democratie

De gebeurtenissen van 6 januari waren volgens Verhagen een regelrechte aanval van Trump op de democratie. 'Trump erkende zijn

door tegenstanders als een oproep tot etnische zuivering van de Joden wordt uitgelegd, red.), dan werkt dat contraproductief.'

De advocaat zegt dat een vergelijking tussen Nederland en de Verenigde Staten lastig is, omdat de Amerikanen een heel ander soort grondwet hebben. Ook is het Amerikaanse Supreme Court een constitutioneel hof, dat wetten toetst aan de grondwet. De rechters van dit hof worden bovendien door de politiek benoemd. 'Soms wordt het hoogerechtshof hierdoor te politiek. Dat is een slechte zaak. Maar tegelijkertijd is zo'n hof een zekere garantie dat dingen die echt tegen de constitutie ingaan geen wet worden.'

Nederland kent in tegenstelling tot de VS geen constitutioneel hof. 'Wel hebben we een Eerste Kamer, die wetten toetst', zegt Smeets. 'En daarnaast natuurlijk de Universele Verklaring van de

regels overtreedt. Maar de ervaring leert dat Nederland de regels regelmatig overtreedt. Bovendien duren procedures aan het Europese Hof jaren, gemiddeld zo'n zeven jaar. Als er een uitspraak komt is het kalf verdrongen. Europese landen kunnen al die tijd doorgaan met mensenrechtenschendingen.'

'De enige manier om landen echt te sanctioneren is door het bevriezen van subsidies, wat de Europese Unie nu doet bij Hongarije', gaat Smeets verder. 'Maar Hongarije houdt zich nog steeds niet aan de Europese regels en krijgt mogelijk straks toch weer subsidies. De kans hierop is groter als er in Europa meer van dit soort regeringen aan de macht komen. Als de PVV gaat regeren in Nederland, bijvoorbeeld.'

Nederland zal echter niet snel in een autoritair land veranderen, denkt Verhagen. 'Hier is het lasti-

FRANS VERHAGEN, SCREENSHOT YOUTUBE

lafaards die geen kritiek durven te hebben op Trump. Ze hebben gezweven na 6 januari 2021, toen extreemrechtse Trump-aanhangers het Capitool bestormden om te protesteren tegen de verkiezingsuitslag. Het is onvoorstelbaar dat Trump, die zijn aanhangers heeft opgehitst, hiervoor niet is aangeklaagd toen ze daartoe in februari 2021 de mogelijkheid hadden. Dat komt omdat de Republikeinen geen principes hebben. Ik weet niet of VVD'ers lafaards zijn. Maar de VVD zal niet toestaan dat Wilders als haatzaaier aan de macht komt, ze accepteren alleen 'Milders'. Tegelijkertijd is de VVD wel bereid tot heel veel om een regering over rechts te vormen.'

Volgens Verhagen is het in de Verenigde Staten 1932. 'In dat jaar behaalde de NSDAP een enorme verkiezingsoverwinning in Duitsland, maar Hitler werd nog geen kanselier. Dat gebeurde een jaar later. Toen hij aan de macht kwam, schakelde hij de democratie uit. Zoals Viktor Orban dat in Hongarije heeft gedaan. Autoritaire,

verlies niet. Hij respecteert het democratische proces niet. Republikeinen tolereren het gedrag van Trump, ook zijn rol bij de bestorming van het Capitool. Als deze man, Trump, nog een keer aan de macht komt dan gaat hij morrelen aan de randvoorwaarden van het Amerikaanse politieke bestel en bewegen de VS zich in autoritaire richting. Het is maar de vraag of het huidige Supreme Court voldoende vangrails biedt.'

Ook in Nederland werd na 22 november op verschillende plekken gedemonstreerd tegen de verkiezingsuitslag, door linkse activisten. 'Dat slaat nergens op', zegt Smeets. 'Je moet de verkiezingsuitslag respecteren. Maar extreemlinks heeft nauwelijks invloed, in tegenstelling tot extreemrechts. Wel bestaat het risico dat de extreemrechtse kant nog verder radicaliseert, in reactie op de extreemlinkse beweging. Er is op zich veel sympathie voor de klimaatbeweging, maar als je daar 'From the River to the Sea' gaat roepen (de pro-Palestijnse leus die

'De vraag is of Wilders wel een mildere versie van zichzelf kan zijn'

Rechten van de Mens en andere internationale verdragen waaraan Nederland zich moet houden, zoals het VN-Vluchtelingenverdrag.' De rechtsstatelijke bescherming die deze internationale verdragen bieden moeten we echter niet overschatten, zo waarschuwt Smeets. 'Nederland wordt regelmatig op de vingers getikt door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Daar hoor je in de media nooit iets over, want er staan geen sancties op. Het enige wat dit hof kan doen is geldboetes uitdelen. Een fatsoenlijke staat wil voorkomen dat hij nog een keer de

ger omdat ons land een meerpartijenstelsel kent. De kans dat Wilders aan de macht komt is kleiner, de kans dat hij grenzen overschrijdt ook. Het doel van Omtzigt is om Wilders in te kapselen, de PVV-leider te laten doen wat de andere partijen willen. Wel is het de vraag of Wilders zich inhoudt. Op X is hij nog steeds grof en provocerend. Daarin lijkt hij op Trump. Ze kunnen zichzelf niet beheersen. De vraag is of Wilders wel een mildere versie van zichzelf kan zijn. Als hij dit niet kan, dan is een kabinet met de PVV geen lang leven beschoren.' ●

LODY VAN DE KAMP

Rabbin en publicist.

Beste moslimkinderen van Nederland

‘Papa, moeten wij nu verhuizen?’
 ‘Als die man de minister-president wordt, moet mama dan weg bij het stadhuis? Zonder hijab gaat ze toch niet werken?’

Dit zijn zomaar twee reacties die ik afgelopen maand hoorde na de verkiezingsoverwinning van de PVV.

Ook vertelde iemand mij over die jongen die niet meer naar school durft. ‘Ik ben bang voor die andere kinderen in mijn klas, van wie de familie op de PVV heeft gestemd. Ze bedreigen mij’, zei hij. ‘Wij hebben gewonnen’, zeiden die andere kinderen. ‘Nu zul je zien dat jullie hier in ons land de langste tijd hebben gehad.’

Natuurlijk kan ik proberen jullie gerust te stellen met opmerkingen.

Bijvoorbeeld: ‘Zo’n vaart zal het wel niet lopen.’

Of: ‘Jullie mama heeft vast een aardige chef, die haar echt nog wel met haar hoofddoek binnenlaat.’

En ook: ‘Als je de verkiezingen wint betekent dat nog niet dat je in de regering komt of premier wordt.’

Beste kinderen, wat ik jullie zeg is allemaal waar. Maar is dit genoeg om jullie echt op je gemak te stellen? Want die paar zinnen waarmee ik jullie probeer te steunen vallen in het niet bij wat jullie zelf in de krant lezen, op school horen

of te zien krijgen op televisie, via Instagram of TikTok.

Beste Farida, Osman, Enith, Mujtaba en Kwodwo of welke mooie andere namen jullie ook hebben gekregen van jullie ouders, ik vraag jullie toch nog even naar mij te blijven luisteren. Want mijn verhaal voor jullie is nog niet af.

Tientallen jaren geleden kwamen jullie opa’s en oma’s, of misschien al jullie overgrootouders, naar Nederland. Stel je voor, uit een ver land, met andere gebruiken, andere talen, andere gewoonten. Ja, vaak ook anders gekleed verhuisden zij naar het voor hen vreemde Nederland. Zij vonden een woonplekje in een straat waar enkel ‘witte’ mensen woonden. De ene buurvrouw of buurman keek hen met toch wat vreemde ogen aan. De ander was best aardig. De ene was behulpzaam. Anderen keken wat op hen neer. Wat moesten zij nou met die vreemde burens ergens uit Afrika of Azië, die ander eten kookten, een andere taal spraken, niet eens naar de kerk gingen maar een heel ander geloof hadden? Echt, het was geen makkelijke tijd voor die eerste generatie.

Maar zij hebben doorgezet. Het was hard werken geblazen. Vaak voelden zij zich eenzaam omdat de andere mensen in de straat hen niet begrepen. Vanzelfsprekend was er ook heimwee naar de familie in het verre thuisland.

Het was moeilijk, maar zij hebben doorgezet. Waarom? Vooral om hun kinderen een betere toekomst te geven. En dat is veel grootouders en ouders uit die eerste generaties gelukt. Maar zij bouwen aan een toekomst zonder dat zij hun eigen tradities, leefgewoonten en geloof opgaven. Dit noemden de witte mensen in de straat ‘gebrek aan integratie’. Maar de waarheid is natuurlijk dat dit vreselijke woord ‘integratie’ gewoon betekent dat je meedoet aan de samenleving, zonder verlies van eigen identiteit.

Dat geldt ook voor mij, een Nederlandse Jood met een Nederlandse geschiedenis van al meer dan driehonderd jaar. Ondanks al die eeuwen in Nederland zijn wij nog steeds heel erg Joods. Wij gaan dagelijks naar de synagoge. Wij kleden ons ‘op z’n Joods’, met keppeltjes en ander Joodse kledinggebruiken. Wij eten koosjer, zoals moslims halal. Wij spreken onze eigen taal, Hebreeuws. Maar toch zijn wij ‘geïntegreerd’.

Niemand is er ooit in geslaagd dit van ons af te pakken.

En echt waar, dat gaat ook niet lukken. Ook niet bij jullie. Jullie mama blijft gewoon naar haar werk gaan met haar hoofddoek. De halal slagerij blijft bestaan en moskeeën worden niet gesloten. Laat je niet gek maken.

Helaas, er zijn veel ‘vreemde

Nederlanders’ die dat wel zouden willen. Maar veel hangt af van jullie eigen standvastigheid. Laat je je leiden door angst? Trek je je terug, vanwege die ellendige uitsluiting en discriminatie?

Misschien hebben jullie, net als velen binnen de Joodse gemeenschap, te lang gehoopt dat islamofobie helemaal zou verdwijnen. Maar laten we elkaar niet voor de gek houden. Dat gaat niet weg, zoals Jodenhaat ook niet verdwijnt.

Er ligt een andere taak voor ons. We moeten leren om weerbaar te worden.

Worden er nu nare dingen geroepen over de islam en moslims? Het zij zo. Maar jullie grootouders en ouders hebben het gered. Waar jullie het levende bewijs van zijn. Echt, koffers hoeven niet te worden gepakt.

Mag ik eindigen met een citaat uit de Koran?

‘Waarom zouden wij op G-d niet ons vertrouwen stellen? Hij heeft ons toch op onze wegen de goede richting gewezen. En wij zullen het leed dat jullie ons aandoen geduldig verdragen. Op G-d moeten de gelovigen hun vertrouwen stellen.’

(Koran, soera Ibrahim, vers 12)
 Godsvertrouwen, Tawakkul. En daarnaast trots zijn op wie je bent, op je eigen cultuur. Laat je niet gek maken. Maak jezelf weerbaar. •

‘Ineens is landelijke politiek een s

In debatcentrum Arminius in Rotterdam gaan bezoekers in gesprek over de verkiezingsuitslag. Waarom stemden zoveel kiezers op de PVV?

● ANNE-ROSE HERMER

Cultureel centrum Arminius in Rotterdam heeft een week na de verkiezingen het debat *In gesprek met PVV-kiezers* georganiseerd. De gratis kaarten konden worden gereserveerd door PVV-stemmers en niet-PVV-stemmers. Voor de pers waren er neutrale kaarten verkrijgbaar. Opvallend was dat de kaarten voor de mensen die geen PVV hebben gestemd sneller waren uitverkocht dan voor de PVV-stemmers. Moderator Sanne Poot verklaarde dit met de opmerking dat de achterban van Arminius mogelijk meer uit niet PVV-stemmers bestaat.

In Rotterdam stemden 63.126 kiezers op de PVV, wat neerkomt

armoede, enzovoort. Allemaal problemen die de pan uit rijzen zonder dat het kabinet maatregelen nam. Daar spelen migratie en de toestroom van asielzoekers een rol bij, maar ze vormen lang niet altijd de enige reden om verkiezingsoverwinning van Geert Wilders.

Pauperlandje

Een jonge vrouw van Marokkaanse afkomst heeft als kind de opkomst van Pim Fortuyn meegemaakt. ‘Ik heb gehuild toen ik hem op het nieuws had gezien. Ik dacht dat ik terug moest naar Marokko. Hoe zou dat gaan als ik daar naar school moest? Het gevoel dat je, ondanks dat je hier geboren bent, niet zo goed bent als een Nederlandse klasgenoot.’ Op een bepaalde manier heeft ze dit gevoel duidelijk opnieuw.

Een andere dame merkt op dat Geert Wilders zijn eigen buiten-

is toch blij met deze uitslag. ‘Ineens is de landelijke politiek een stuk interessanter. De ‘het-zal-wel-houding’ is weg. Bovendien trok Wilders mensen naar de stembus die niet meer stemden.’

Een vrouw in de zaal, die geen PVV stemde, wil graag iemand in het torentje die verbindt. Die rol vertrouwt ze Wilders niet toe. Later op de avond krijgt ze af en toe wat bijval. Bovendien zijn er meerdere

gevoel dat Wilders mij vertegenwoordigt. De meeste politici zijn niet echt. Wilders wel.’

Columniste Ebru Umar, die ook op het Arminiusdebat aanwezig is, heeft vaker op Wilders gestemd, vertelt ze. Deze verkiezingen weer. Umar reageert meteen op de Marokkaanse vrouw, die vertelde bang te zijn voor Wilders zoals ze als kind bang was voor Fortuyn. ‘Ik vind het erg dat die dame als kind zo bang was. Deze verkiezingen hebben alles veranderd. Wilders werd pas milder ná de verkiezingen. Ook heeft hij al toegegeven dat een en ander niet uitvoerbaar

‘Waarom is er zo weinig vertrouwen in de democratie?’

mensen in de zaal die de mildere toon van Wilders niet vertrouwen. Opvallend is dat de fanclub van Frans Timmermans, (lijsttrekker GroenLinks-PvdA, red.) ook niet echt vertegenwoordigd is. Het vertrouwen in vooral de PvdA is behoorlijk afgenomen. Voor zover de mensen die het woord willen partijen noemen waarop ze hebben gestemd, komen Nieuw Sociaal Contract, de Partij voor de Dieren en de SP aan bod. Er is wel iemand in de zaal die GroenLinks-PvdA stemde, alleen merkt die persoon op dat dit met enige tegenzin was. Timmermans is niet populair bij linksgezinde aanwezigen. Niet alleen PVV-stemmers hebben strategisch gestemd.

Bang voor Fortuyn

Wat ook duidelijk wordt is PVV-stemmers beslist niet alleen boze blanke mannen zijn. Biculturele Nederlanders maken tegenwoordig net zo goed het vakje rood bij de PVV. Een man van Colombiaanse afkomst vertelt dat hij op Wilders heeft gestemd. ‘Ik had het

is. Van huis uit stem ik VVD. Maar wat heeft twaalf jaar Rutte ons gebracht? Stikstofproblemen, een wooncrisis, een asielcrisis, de toelagenaffaire en de problemen in Groningen. Ze weten niet echt te overtuigen dat ze iets voor elkaar hebben gekregen. En nu hebben we door het functioneren van de VVD een formatiecrisis.’

Daarnaast wil Umar benadrukken hoe onmenselijk Geert Wilders al jaren leeft. ‘Hij kan niet vrij over straat. Waarom is er zo weinig vertrouwen in de democratie?’ Later voegt ze er aan toe dat het tijd is voor nieuwe mensen, nieuwe gezichten. ‘Wilders is het langst zittende Tweede Kamerlid, maar hij is nog nooit bestuurder geweest. Waarom zoveel paniek over deze man?’

Nadat Ebru Umar aan het woord is geweest durven andere PVV-stemmers ook iets zeggen.

Na afloop van het zeer beschaafd verlopen debat vertelt Umar dat ze moslims heeft gesproken die ook op de PVV hebben gestemd. ‘We doen alsof migran-

‘Wilders trok mensen naar de stembus die niet meer stemden’

op 21 procent. Sommige van die kiezers zijn aanwezig. Ze durven gelukkig ook hun mond open te doen. Bovendien vertellen de mensen die geen PVV stemden over mensen uit hun omgeving die dat wel deden. Wie denkt dat al die PVV-stemmers voor Wilders hebben gekozen omdat ze de buitenlanders het land uit willen hebben, die vergist zich. Een greep uit de collectie van redenen om PVV te stemmen zijn een proteststem tegen het tijdperk Rutte, het snakken naar oplossingen voor belangrijke thema's als de wooncrisis, de energiecrisis, toenemende

landse afkomst ontkent. ‘Hij heeft immers Indisch bloed en zijn vrouw komt uit het buitenland. Hoe gaat hij zijn rol op zich nemen?’

De wens van Wilders om uit de Europese Unie te stappen jaagt sommige aanwezigen angst aan, omdat ze bang zijn dat we dan een pauperlandje worden. Nederland is te klein voor zo'n beslissing. Mensen die niet PVV hebben gestemd zijn in twee groepen te verdelen: zij die zich ernstige zorgen maken en zij die denken ‘laat maar komen die orkaan’. Een aanwezige die op de SP heeft gestemd

tuk interessanter'

ten imbecielen zijn die geholpen moeten worden. Dat is niet zo. Zo willen we niet behandeld worden. Onder twaalf jaar Rutte is het er niet beter op geworden. Er is veel kritiek op de kandidatenlijst van de PVV, maar laten we eerlijk zijn: Hugo de Jonge is minister, maar hij was een docent op een basisschool. De eigenaar van een poffertjeskraam op de PVV-lijst is een ondernemer.'

Volgens Umar bevat ieder coalitieakkoord wel iets waar ze het niet mee eens is. 'Je krijgt nooit helemaal je zin.'

Underdog

Taal is een onderwerp dat meerdere keren aan bod komt. Verschillende aanwezigen stellen, onafhankelijk van elkaar, vast dat één van de oorzaken van het succes van Wilders zijn duidelijke taal is. Onder andere D66-leider Rob Jetten moet het ontgelden, vanwege 'lastig taalgebruik'. Door hun soms ingewikkelde manier van spreken vergroten sommige politici de kloof tussen burger en politiek. 'Jongeren zitten de hele dag op hun telefoon en krijgen veel met slogans te maken. Wilders past in dat plaatje.'

De PVV speelt de rol van de underdog. Het meeste recente voorbeeld is de opmerking van Frans Timmermans dat hij niet met de PVV wil regeren. 'Frustrerend om te zien dat politici op deze manier worden weggezet', vindt iemand uit de zaal. 'Dan moedig je juist mensen aan om op de PVV te stemmen.' Deze persoon staat niet alleen. Een andere aspect van de populariteit van Wilders is dat 'links' religieuze excessen niet zou willen benoemen. Maar niet iedereen in de zaal is het met deze stelling is.

Linkse issues

Onafhankelijk van elkaar vragen diverse mensen zich af hoe het zit met de politieke begrippen links en rechts. Bestaan die eigenlijk nog wel? De tendens in de zaal is dat ze

BEELD: A.I./DE KANTTEKENING

aan het vervagen zijn, of al zijn vervaagd. De PVV is immers zowel links als rechts. Toch zijn er aanwezigen die niet begrijpen dat mensen rechts stemmen op het moment dat de armoede toeneemt en we kampen met een zorgcrisis, een wooncrisis, een stikstofcrisis, noem maar op. Dit zijn linkse

moet heel veel gebeuren, vinden ze. Ze willen weten of hij het wel kan oplossen. Overigens hebben relatief weinig mensen het verkiezingsprogramma van de PVV gelezen, of van welke partij dan ook. Verschillende zaalgasten die het programma van Wilders wel hebben gelezen herinneren iedereen

Het is overduidelijk dat veel mensen hopen dat Wilders iets aan de woningcrisis doet. 'De woningbouwverenigingen die goedkope woningen lieten bouwen zijn aan banden gelegd. In plaats van 100.000 betaalbare woningen zijn er 20.000 gebouwd. Ze krijgen de kans niet. Vrijwel alles wat er gebouwd wordt moet duur en luxueus zijn, want 2.500 euro huur per maand is geen uitzondering meer. De bouw van ontelbare woningen wordt uitgesteld vanwege het stikstofbeleid. Dat wordt geregeld in de EU, waar Wilders uit wil stappen.'

Opvallend is dat er tijdens het Arminiusdebat niet één discriminatoire opmerking gemaakt wordt. 'Door dit debat ben ik PVV-stemmers iets beter gaan begrijpen,' zegt een zaalgast oprecht. Hij blijkt niet de enige te zijn.

Een uitspraak van Brahim Bourzik, journalist en hoofdredacteur van de *Moslimkrant*, vormt een prachtige afsluiter. 'Het leven brengt zichzelf altijd in evenwicht. Met of zonder Wilders.' •

Voor veel kiezers was de keuze voor Wilders een proteststem

issues. 'Ik maak me zorgen over dezelfde dingen als verschillende PVV-stemmers hebben aangegeven. Maar waarom grijpen zij naar rechts in de hoop om dergelijke zaken op te lossen?', vraagt iemand uit de zaal zich af.

Voor veel kiezers was de keuze voor Wilders een proteststem. Er

er aan dat dit programma nog steeds oproept tot het sluiten van moskeeën en andere zaken die in strijd zijn met de rechtsstaat. Maar de achterban van Wilders wijst er juist op dat hij hier afstand van heeft gedaan en daarmee de andere politieke partijen carte blanche heeft gegeven.

Demonstratie tegen winst Wilde

‘Onder de strijdkreet ‘Niet mijn premier’ spreken tientallen activisten zich zaterdagmiddag 2 december op De Dam in Amsterdam uit tegen Geert Wilders, die op 22 november de verkiezingen won. *De Kanttekening* is erbij.

(BEELD: ALLE FOTO'S BIJ DIT ARTIKEL ZIJN VAN TAYFUN BALCIK)

● TAYFUN BALCIK

‘Driekwart van de Nederlanders heeft niet op Wilders gestemd. Zij hebben ook recht om zich uit te spreken’, zegt Mustapha Eisaoui (Woonopstand). Hij is een van de hoofdsprekers van de demonstratie op 2 december, die is georganiseerd door Comité 21 Maart en Het Collectief Tegen Islamofobie en Discriminatie.

Eisaoui demonstreert tegen het ‘extremistisch gedachtegoed’ van Geert Wilders, vertelt hij voor aanvang van de

manifestatie. ‘Dit geluid, dat racisme niet normaal is, moet gehoord worden.’ Hij weet dat hij met deze demonstratie de PVV-achterban niet zal bereiken, maar wil toch iets doen. ‘We hebben de bodem nog niet bereikt. En wat moeten we anders? Thuisblijven en op onze handen zitten? Dat is geen oplossing. We moeten in opstand komen. Daarom is een demonstratie goed. Ook naar de PVV-achterban toe.’

Wel maakt hij een onderscheid tussen PVV-stemmers die ‘uit haat’ op Wilders hebben gestemd en PVV-stemmers die dat ‘uit zorgen’ zouden hebben gedaan, legt hij uit. Hij doet vooral een appél op die laatste groep, die zich bijvoorbeeld zorgen maakt over woononrecht-

vaardigheid. ‘Strijd met ons mee, want Wilders is niet de oplossing.’

Volgens Eisaoui heeft ‘het volk’ zich niet massaal achter Wilders geschaard. ‘75 procent heeft nog steeds niet op Wilders gestemd. En wie zijn dan het volk? Zijn zij die 25 procent, of die 75 procent?’

Er moet een coalitie komen, maar wij vinden niet dat Wilders mag regeren, omdat hij extreemrechts is. Hij mag nooit in een kabinet komen te zitten.’ Eisaoui is absoluut voor eenordon sanitaire om de PVV. Hij vindt het kwalijk dat andere partijen dat niet hebben gedaan. ‘Het is niet alleen de schuld van Wilders. Er is een voedingsbodem voor haat, racisme en discriminatie gecreëerd. Die is al jaren

geleden ingezet. Met name door de VVD. Met neoliberaal beleid hebben ze Nederland de afgelopen 13 jaar kapot gemaakt. Hierdoor stemmen ook heel veel mensen op Wilders.’

Klimaatspecialiste Harriet Bergman is de andere hoofdspreker. Zij wil vandaag vooral een signaal van ‘de-normalisering’ afgeven over Wilders, vertelt ze. Niet alleen over zijn visie op migratie, zijn ‘moslimhaat’ en hoe hij ‘verdeeldheid zaait’, maar ook over het klimaat, benadrukt ze. ‘Volgens Wilders kunnen alle klimaatmaatregelen in de shredder. Dat is belachelijk.’

Volgens haar moet links voor een andere strategie kiezen, een andere retoriek ook. ‘Het is belangrijk dat links niet een moreel superieur, maar een menselijk verhaal vertelt. En dat links serieus kijkt naar sociaal-economische thema’s. Dus een betaalbaar huis, betaalbaar voedsel. Sommige dingen in Wilders partijprogramma’s, zoals BTW afschaffen op groente en fruit, ja, dat is gewoon supergoed beleid. Laat andere partijen dat ook doen.’

Bergman begrijpt wel waarom Wilders heeft gewonnen. Hij is, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de linkse partijen, wel heel goed in het communiceren van zijn boodschap. ‘Zijn partijprogramma staat bol van de leugens,

rs: 'Niet mijn premier'

maar is wel heel makkelijk te begrijpen', zegt ze. 'Het zijn korte zinnen, die als oneliners eruit vliegen. Met academisch, moeilijk taalgebruik kun je mensen die toch al overtuigd zijn van hun gelijk niet overtuigen. Maar ik denk ook dat mensen het makkelijk vinden om ergens anders naar te wijzen. Als je kan wijzen naar migratie, dan hoeft je niet te kijken naar wat je zelf doet. Het is allemaal schijn dus.'

Toch vindt ze het te makkelijk om PVV-kiezers als 'dom' af te schilderen. 'Ik denk niet dat de kiezer ongeïnformeerd is. Maar de media hebben wel hun taak verzaakt. Die hebben allemaal frames van de PVV niet aangevallen, waardoor de partij kon wegkomen met dingen die evident onwaar zijn. We hebben betere journalisten nodig, niet per se betere stemmers.'

Dan gaat het programma met een lijst van sprekers van start. *De Kanttekening* begeeft zich onder het aanwezige publiek dat opvalt door de bijzondere bordjes. Van de jongeman Koen bijvoorbeeld, die op een a3'tje 'Racisten zijn kut' heeft geprint, met een duimpje naar beneden. Hij geeft met een grijns toe dat het een beetje een 'vrouwonvriendelijke' tekst is.

Hij staat hier, omdat racisme in de media goedgepraat zou worden. 'Dat gaat echt ver', zegt hij, 'Het is echt eng om te zien hoe oké iedereen ermee is. Geert heeft gewonnen, dan moet hij ook maar regeren. En allemaal partijen die gelijk met hem willen samenwerken. Nota bene over een man die twintig jaar over omvolken heeft zitten raaskallen'.

Koen meldt dat hij niks heeft tegen het democratisch proces. 'De PVV heeft de meeste zetels nu. Dat bevecht ik ook niet. Maar je mag wel een grens trekken bij dit soort intolerantie. Daar hoeft je niet tolerant voor te zijn. Daar moet je je tegen uitspreken. Het is echt een glijdende schaal nu, met die normalisering.'

Ietsje verderop, buiten de menigte, staat Jaco Boer. Op zijn bord staat 'Ik ben hier ook namens Bram, Joost, Linda, Jaap, Eric, Vincent, Hanneke, Martin en die andere 75 procent'. Wat probeert hij hiermee te zeggen? 'Een grote minderheid heeft op Wilders gestemd. Maar dat betekent nog altijd dat er een grote meerderheid bestaat van 75 procent, die niet op hem heeft gestemd,' zegt hij.

Boer is enigszins hoopvol over

dan verkeerd? 'Oneliners spreken mensen altijd beter aan, dan een genuanceerd verhaal', zegt hij. 'Daar heeft links sowieso tegen op te boksen. Het is makkelijker om iemand als zondebok aan te wijzen. Een deel van de oplossing is misschien een simpelere taal gebruiken. En misschien nog meer de boer op en mensen bij elkaar te krijgen. Deze verkiezingsuitslag is in die zin ook een wake-up call. Er is toch wel iets aan de hand. En als

heeft Ilse opgetekend. 'Het is een regel van een van mijn favoriete punkbands, Hang Youth', legt ze uit. 'De PVV staat zogenaamd voor vrijheid. Maar wat is nou echt vrijheid als je hele bevolkingsgroepen uitsluit?' De partijnaam is in feite een cynische boodschap, een waarschuwing ook, vindt ze. 'Je gaat vrijheid juist missen als deze fascist aan de macht komt. Dat is natuurlijk niet wat Wilders zegt. Maar dat is wel wat er gaat gebeuren als al de dingen in zijn partijprogramma werkelijkheid worden. Dan hebben mensen geen vrijheid meer, in tegenstelling tot de partijnaam van de PVV.'

Volgens Ilse is het linkse tegengeluid tegenwoordig zwaker dan ooit. Dat komt volgens haar omdat mensen nu 'alleen maar aan hun eigen privileges denken, niet aan de ander'. De verkiezingsoverwinning van de PVV illustreert dit. Het is volgens haar een ontwikkeling die al veel langer aan de gang is in Nederland. 'Witte, Europese Nederlanders die op geen enkel front discriminatie, racisme of xenofobie hebben meegemaakt, worden bijzonder ongemakkelijk als anderen hen wijzen op racisme. Ze kunnen zich totaal niet verplaatsen in de ander en stemmen nu dus PVV. Liever een racist dan ongemakkelijke gesprekken met anderen'.

'Er is een voedingsbodem voor haat, racisme en discriminatie gecreëerd'

de 'moeilijke coalitievorming', vertelt hij. Een aantal partijen wil niet met de PVV in zee. 'Ze vertrouwen Wilders niet. En dat vind ik heel terecht. Omdat ik vind dat Wilders een soort kameleon is. Ik ben bang dat als het erom gaat spannen, er niks meer overblijft van dat mildere imago nu. Hij heeft maar één antwoord op alle crises in Nederland: moslims eruit, asielzoekers eruit, grenzen dicht. Ik vind dat heel gevaarlijk.'

Hij maakt zich ook boos op de VVD. 'Wilders is eigenlijk gaan groeien, op het moment dat de VVD eventueel met hem wilde samenwerken. De VVD heeft onderschat wat voor effect dat heeft gehad. Want daarmee maak je Wilders en zijn ideeën salonfähig.'

Wat doet volgens Boer links

we niet oppassen, dan gebeuren er hier in Nederland dingen die je eigenlijk helemaal niet wilt.'

Weer terug in de menigte valt een cryptische aandoende tekst op. 'Je komt erachter wat vrijheid is in de armen van een fascist',

Minder Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond

De nieuwe Tweede Kamer telt minder Kamerleden met een migratieachtergrond. Bijna de helft van hen is afkomstig van GroenLinks/PvdA.

BINNENHOF (BEELD: EWOUT BUTTER)

● EWOUT BUTTER

De nieuwe Tweede Kamer die op 6 december werd geïnstalleerd zal minder volksvertegenwoordigers met een migratieachtergrond tellen. De vorige Tweede Kamer had bij het aantreden in 2021 nog 28 Kamerleden met een migratieachtergrond. Woensdag zullen er 24 Kamerleden worden geïnstalleerd die in het buitenland zijn geboren of minstens één ouder hebben die in het buitenland is geboren.

Bijna de helft van de Kamerleden (10) met een migratieachtergrond komt namens GroenLinks/PvdA in de Tweede Kamer. Op afstand volgen de VVD (vier Kamerleden met een migratieachtergrond), Denk (3) en NSC (3). De PVV, ChristenUnie en de Partij voor de Dieren leveren allen één Kamer-

lid met een migratieachtergrond. Dat blijkt uit gegevens van parlement.com en eigen onderzoek.

In 2021 werden Kamerleden met een migratieachtergrond beëdigd namens D66 (7), VVD (6), PvdA (3), GroenLinks (3), DENK (3), BIJ1 (1), CDA (1), Volt (1), SP (1), ChristenUnie (1) en PVV (1).

De nieuwe Kamerleden hebben wortels in Marokko (6), Turkije (5), Suriname (4), Hongarije (1), Polen (1), Bosnië (1), Eritrea (1), Ethiopië (1), Iran (1), Israël (1), Pakistan (1) en Congo (1).

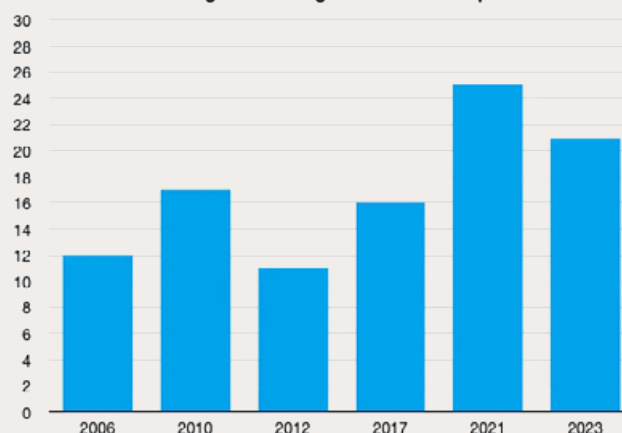
Het CBS maakte bij Nederlanders met een migratieachtergrond tot voor kort een onderscheid tussen een 'westerse' en 'niet-westerse migratieachtergrond'. Dit onderscheid is inmiddels vervangen door de hoofddeling herkomstland Europa of buiten Europa. Het aantal Kamerleden met een migratieachtergrond buiten Europa is afgenomen van 25 naar 21 Kamerleden. Dat zijn er nog altijd meer dan in de jaren voor 2021.

Van de nieuwe Tweede Kamerleden identificeert zich 59 procent als man en 40 procent als vrouw. Dat is vergelijkbaar met de vorige Tweede Kamer. De nieuwe Tweede Kamer kent één non-binair lid.

In andere opzichten is er wel sprake van meer diversiteit. Zo is het aantal Kamerleden uit de Rand-

stad (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht) gedaald van 70 procent naar 56 procent. Ook neemt de oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden iets af: volgens dagblad Trouw worden woensdag negentien Kamerleden zonder academische achtergrond geïnstalleerd, in 2021 waren dat er tien. ●

Aantal gekozen Tweede Kamerleden met een migratieachtergrond buiten Europa

© EWOUT BUTTER

CHRIS AALBERTS

Journalist en auteur van o.a. 'De puinhopen van rechts'. Doceert Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

2023 is geen 1933

Martin Bosma is voorzitter van de Tweede Kamer en mijn halve vriendenkring is in rep en roer. Zijn verkiezing komt extra hard aan nu de PVV de grootste fractie in de Tweede Kamer is geworden en er wordt gewerkt aan een PVV-regering. Allerlei mensen roepen dat de situatie lijkt op 1933, het jaar dat Hitler aan de macht kwam en in korte tijd de democratie afbrak. Staan we aan het begin van donkere tijden? Enige relativisering lijkt me op zijn plaats.

Hoe erg is het dat de grondwet, rechtsstaat en grondrechten nu in de formatie worden besproken? Is dit de glijdende schaal waarbij vanzelfsprekendheden van de liberale democratie bij het grofvuil komen te staan? Dat is niet helemaal zeker. In de eerste plaats kunnen de formerende partijen over de grondwet kletsen tot ze een ons wegen, maar daarmee is die nog niet veranderd. Daarvoor is een meerderheid in beide Kamers nodig en nieuwe verkiezingen. De mogelijke PVV-coalitie heeft nu al geen meerderheid in de Eerste Kamer, laat staan de veertste twee derde meerderheid.

Het is natuurlijk beter om de grondrechten en de rechtsstaat helemaal niet te hoeven bespre-

het is de vraag of Wilders deze formatiefase politiek overleeft

ken, maar voorlopig is er geen bewijs dat Pieter Omtzigt eraan wil morrelen. Sterker nog: je zou kunnen denken dat hij een slimme strategie heeft om te zien of er enigszins met de PVV samen te werken valt. Die vraag is onontkoombaar na de PVV-overwinning.

Geert Wilders probeert zich nu milder voor te doen dan voorheen en er is alle reden om je af te vragen hoe oprecht dat is. Daarom is er voor de vraag of er met de PVV samengewerkt kan worden tijd nodig. Denk terug aan het debat tussen Thierry Baudet en Mark Rutte – onder leiding van Jeroen Pauw – voor de Europese verkiezingen van 2019. Rutte wilde dat debat wel voeren, maar alleen als het een uur zou duren. De reden: Baudet houdt zo'n debat maar een half uur vol.

En zo ging het: Baudet was charmant en innemend en kwam met allemaal mooie oneliners. Maar na een half uur was hij door zijn repertoire heen, begon hij te improviseren en toen was the deep state niet ver weg. Soms is het prima om extreme politici een podium te geven, je moet je alleen vooraf afvragen hoe dat podium eruit ziet.

Zie hier de vergelijking met nu. Het is gemakkelijk voor Wilders om te zeggen dat hij zijn toon matigt, dat hij er voor iedereen is en dat de vrijheid van godsdienst niet wordt ingeperkt. Wilders houdt dat in de formatie vast wel even vol. De vraag is: lukt dat ook als er twee maanden overheen gaan, als er in de tussentijd nieuws over asielzoekers of de islam is en de nieuwbakken PVV-Kamerleden zonder hun leider –

die zit te formeren – hun mening beginnen te geven?

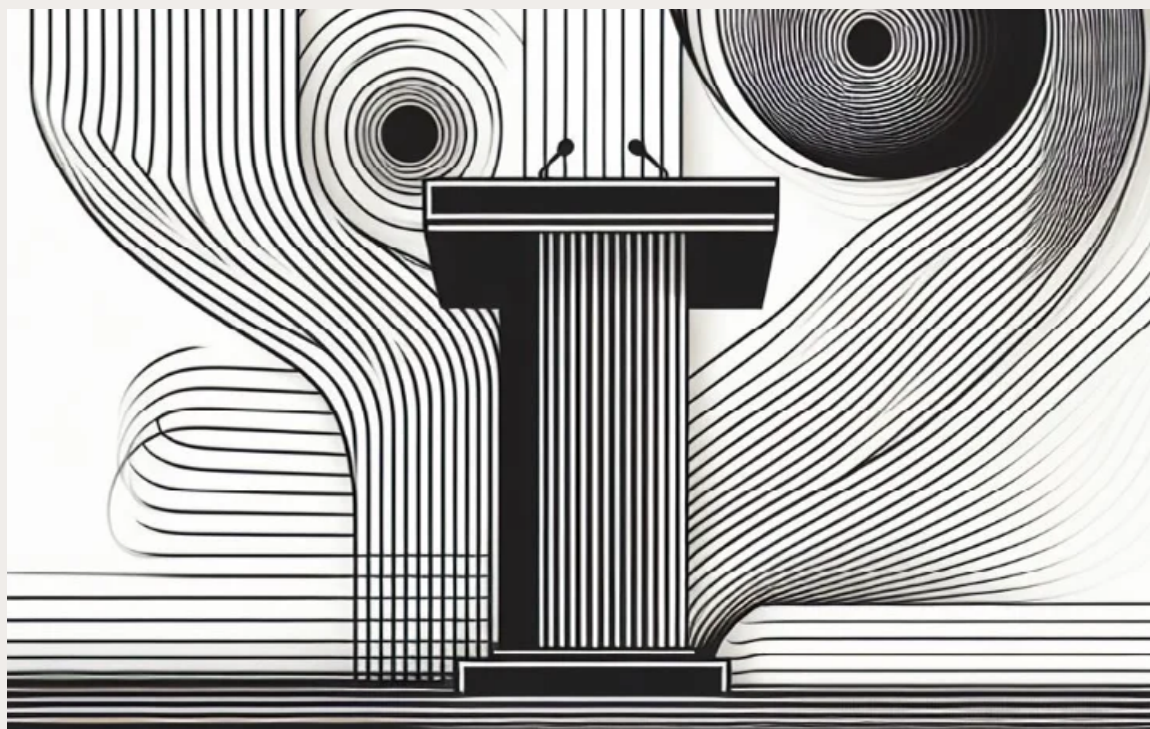
We weten niet wat een PVV-regering brengt en er is alle reden verontrust te zijn, maar de grondwet is niet in de vuilnisbak gegooit en het is maar de vraag of Wilders deze formatiefase politiek overleeft. Het heeft er alle schijn van dat hij eerst tot vervelens toe door de rechtsstatelijke hoepels van Omtzigt moet springen om te bewijzen dat zijn partij en ideeën echt geen gevaar zijn voor de grondrechten en vervolgens een compromis moet tekenen waarbij de rechtsstaat wordt gerespecteerd. Plus beloftes over stoppen met opruiende taal.

Comfortabel zal het nooit voelen, maar dit is geen 1933. Ondertussen is er een lichtpuntje: omdat termen als extreemrechts en radicaal rechts veel worden gebruikt maar nooit uitgelegd, lijkt de PVV voor veel Nederlanders acceptabeler dan Wilders is. Dankzij de huidige ontwikkelingen leren we in hoog tempo bij en zijn we straks – als er al een coalitie uit deze formatie rolt – meer dan ooit in staat er een kritische evaluatie van te maken. Juist op het punt van de Grondwet, de grondrechten en rechtsstaat.

Pieter Omtzigt weet dat ook. Als hij aan de rechtsstaat morrelt is dat ook zijn politieke einde. ●

Verdient Wilders een kans? Dit v

De VVD, NSC en BBB onderhandelen met de PVV over een te vormen kabinet. Moet Geert Wilders een kans krijgen om te regeren? Dit vinden onze panelleden.

● TAYFUN BALCIK

BEELD: A.I./DE KANTTEKENING

Ahmed Abdillahi,
postbezorger

'Ik vind van niet. Dat hoor je van bijna iedereen. Wilders mag echt geen kans krijgen. Hij heeft nooit berouw getoond voor zijn racistische uitspraken, die zijn faciliteerden bij de NSC, BBB en VVD nu voor het gemak vergeten. Veel mensen hunkeren naar iets nieuws, maar er is niks nieuws aan Wilders. Hij is het langstzittende Kamerlid en maakte xenofobie en racisme salonfähig. Gaan we dat nu belonen? De enige reden waarom hij gewonnen heeft is omdat links het de afgelopen vijf-

'Wilders mag echt geen kans krijgen'

ten jaar liet afweten. Een stem op de PVV is een proteststem tegen het rechtse, neoliberale politieke klimaat waaraan links heeft meegewerkt. De massa is bewust dom gehouden. De grote graaiers, het bedrijfsleven, zij hebben zichzelf verrijkt. En nu lijkt de geest uit de fles met de PVV. De polarisatie neemt hierdoor alleen maar toe. Kijk wat er is gebeurd in de Verenigde Staten, waar het Capitool werd bestormd. Dat is ons voorland, wanneer Wilders een kans krijgt.' ●

Jakob de Jonge,
kunstenaar

'Moet Wilders het Torentje in, of niet? Lastig. Aan beide keuzes kleeft een enorm risico. Als Wilders niet regeert dan bestaat de kans dat de PVV groter wordt. En dan worden de mensen die op hem hebben gestemd nog bozer. Maar als hij wel aan de knoppen zit, dan heb je het risico dat hij onomkeerbaar beleid doorvoert, wat heel schadelijk is voor de mensen die het treft. Dit afwegend denk ik dat Wilders als premier het minste pijn doet. De PVV is immers een protest-

'Ik houd mijn hart vast'

partij en bedacht nooit oplossingen voor wat dan ook. Alles wat Wilders zegt zit vol contradicties, zoals voorstellen die in strijd zijn met de rechtsstaat. Zolang hij niet in het Torentje komt, geeft hij anderen de schuld. Daarom is het goed dat hij juist wel regeert en met de billen bloot gaat. Dan ziet het publiek hopelijk waar de contradicties zitten en hoe onmogelijk het is om zijn beleid uit te voeren. Het is pijnlijk, maar wel de realiteit van de Nederlandse politieke verhoudingen. We gaan een chaotische tijd tegemoet. Ik houd mijn hart vast.' ●

indt ons panel

Ibrahim Özgül,
ondernemer en bestuurder

‘Wilders moet zeker de kans krijgen. Het is goed dat hij een keer in het kabinet komt, het liefst alleen in een minderheidskabinet. Dan mag hij het land regeren en kan iedereen zien wat hij ervan bakt, of niet.

Ik bedoel dit niet denigrerend of respectloos richting zijn stemmers of volgers, maar ik geloof eerlijk gezegd niet dat het eerste kabinet Wilders goed zal functioneren. Hij heeft gewoon geen

‘In het Turks zeggen we: één ramp is beter dan duizend adviezen’

goed team. Hij kan op het gebied van migratie een paar wetten voorstellen, maar hoe gaat hij de financiën doen? Of het onderwijs en de zorg?

In het Turks zeggen we: één ramp is beter dan duizend adviezen. Dus laat hem aan de macht komen, want dan kan het land zien wat hij te bieden heeft. Het probleem is wel dat het een totale chaos wordt. En dat weer rechtzetten is zonde van de tijd, het geld en de energie. Maar goed, wie niet wil luisteren, moet maar voelen.’ ●

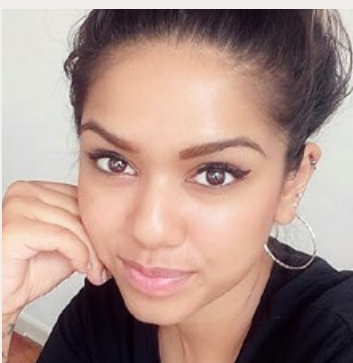

Mostafa Hilali,
militair

Ongeveer 25 procent van de Nederlanders wil dat Wilders regeert. Mijn hoofd zegt: prima, hij maakt er toch een potje van. Hij moet iets doen wat hij in al die jaren nooit deed: verantwoordelijkheid nemen. Als hij dan weer beledigende uitspraken doet over de islam loopt Nederland internationaal schade op. Het kan niet meer worden afgedaan als één parlementariër die wat zegt. Nee, nu is het de premier.

Mijn hart zegt wat anders. We

moeten gewoon niet willen dat iemand die veroordeeld is, vanwege zijn ‘minder, minder’ uitspraken, onze premier wordt. We hebben gelachen toen Amerika met Trump een president kreeg die een moslimban wilde invoeren. Maar straks hebben we ook in Nederland een premier die er vergelijkbare ideeën op nahoudt. Ik kijk meer naar de andere partijen en of ze dit laten gebeuren. Van de PVV weet ik precies wat ik kan verwachten. In principe niks goeds. Maar die andere partijen? Ik geef je als voorbeeld de verworpen motie van Van Baarle (Denk) waarin stond dat de anti-islamvoorstellen van de PVV nooit mogen worden uitgevoerd. Een meerderheid, ook partijen die claimen voor de grondwet te staan, hebben tegen deze motie gestemd. Daar maak ik mij dus zorgen om. Want de PVV kan alleen bij de gratie van andere partijen regeren. En zij staan dus niet principieel voor de bescherming van de grondrechten van moslims.’ ●

Anushka Soekhradj,
sociaal werker

‘Nee, ik denk niet dat Wilders de democratie afschaft als hij de kans krijgt. Hij wil het vertrouwen dat Nederland hem gaf niet schaden. We onthouden vooral de uitschieters van Wilders. Hij is natuurlijk niet altijd tactvol, eerder impulsief. Hij erkent dat ook. Laten we niet vergeten dat zijn achterban groot is en hij zegt wat velen denken.

Ik verwacht dat hij zijn nieuwe functie met de nodige zorgvuldigheid bekleedt. Daarom ben ik geneigd hem een kans te geven. Hij kan spottend, sarcastisch en zelfs cynisch uit de hoek komen, maar ik zou dat ook doen als ik niet werd gehoord. Hij lijkt bereid een toentje lager te zingen nu hij zich serieuzer genomen voelt. Dat waardeer ik. Wel geloof ik dat Wilders’ bereidheid tot schikken met de tijd iets minder wordt.

Alles went: ook de macht die deze verantwoordelijkheid met zich meebrengt. Het zit in de aard van de mens om grenzen op te zoeken. Er worden fouten gemaakt en we moeten elkaar af en toe terugfluiten. Geef het tijd. Voor de juiste balans moeten we soms van het ene uiterste naar het andere gaan.’ ●

Dimple Sokartara,
communicatieadviseur

Dit is een lastige vraag, waar ik veel over nadenk en praat met vrienden. Ergens denk ik: als Wilders dan toch in het Torentje komt, dan merken we in elk geval wat dat betekent. Dan zien we snel genoeg dat het niet goed gaat met Nederland. Binnen Nederland niet, maar ook niet op internationaal vlak.

Daardoor komen wellicht veel

‘Wilders deed populistische beloftes’

mensen tot het beseft dat de PVV niet zo’n goed idee was. Wilders deed populistische beloftes. Hij speelde in op de pijnpunten van mensen en won ze op die manier voor de PVV. Ik kan het ook mis hebben. Misschien doet de PVV het juist wel goed, maar ik kan het me haast niet voorstellen op grond van alles wat hij de afgelopen twintig jaar gezegd en geroepen heeft.

Ik heb liever geen kabinet met de PVV, maar dit is wel hoe er is gestemd in Nederland. Dat zegt ook iets. Laat het daarom maar komen, dan zien we snel genoeg wat het betekent.’ ●

‘Er is veel minachting voor het werk

Journalist Jeroen van Bergeijk werkt undercover aan de onderkant van de arbeidsmarkt. ‘Voor het eerst hebben mijn verhalen maatschappelijke impact.’

● EWOUDE BUTTER

Op zoek naar een verklaring voor de uitslag van de verkiezingen op 22 november verwezen verschillende artikelen de afgelopen weken naar de kloof in Nederland tussen hoger opgeleiden en lager opgeleiden, tussen theoretisch en praktisch geschoolden. Journalist Jeroen van Bergeijk (1965) maakt zich zorgen over deze kloof. Hij ging de afgelopen jaren verschillende keren ‘undercover’ en solliciteerde op verschillende banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Hij werkte als Uberchauffeur, in het distributiecentrum van Bol.com, als verkeersregelaar, bij het callcenter van Wehkamp, in het IND aanmeldcentrum in Ter Apel, als flitskoerier en als koffersjouwper op Schiphol.

Hij schreef daarover spraakmakende artikelen in *de Volkskrant* en *de Groene Amsterdammer*. Die verhalen, gebundeld in het pas verschenen boek *Undercover aan het Werk*, geven de lezers stuk voor stuk zicht op een wereld die ze meestal niet of amper kennen. In een enkel geval leidde een artikel tot Kamervragen. Van Bergeijk beschrijft in zijn artikelen misstanden op de Nederlandse arbeidsmarkt. Toch is dat niet zijn belangrijkste doel. Hij maakt zich vooral zorgen over de segregatie in de samenleving.

‘Ik ervaar twee gescheiden werelden. Dat vind ik zorgwekkend. Er is veel minachting voor het werk dat ik undercover heb gedaan, werk waarvoor je geen kwalificaties nodig hebt. Dat komt ook door onwetendheid over zaken die we als vanzelfsprekend zijn gaan beschouwen. Hoe komt dat pakketje van Bol.com de volgende dag al bij je op

de mat als je het pas om 23 uur ‘s avonds bestelt? Wie zorgt ervoor dat je zware koffer op tijd in het vliegtuig staat? Ik vind het sowieso interessant om te weten, maar ik denk dat je wel wat meer respect mag hebben voor mensen die dat werk doen. Het is zwaar, het is vaak eentonig en het wordt slecht betaald.’

Hoger opgeleiden hebben vaak de neiging om hun succes aan zich-

met mensen buiten zijn bubbel.

Afrokapsel

‘Ik woonde in een dorp vlakbij Barendrecht en zat op een basisschool met kinderen met hoger en praktisch opgeleide ouders, maar wel bijna allemaal wit. En op de middelbare school werd het nog meer een bubbel van kinderen uit witte, hoogopgeleide gezinnen. Ik kende bijvoorbeeld helemaal geen

nog steeds. Na die twee weken wist ik: hier wil ik niet eindigen. Ik wilde heel graag weer terug naar school en was gemotiveerd mijn opleiding af te maken.’

Geen Nederlanders voor zwaar, smerig werk

Van dat eerste baantje leerde Van Bergeijk een hoop over de arbeidsmarkt. ‘Ik leerde dat als je geen Nederlanders kan krijgen voor zwaar, smerig werk, dat je dan mensen uit het buitenland kan halen. En ik weet niet wat mijn vader daar precies op het kantoor deed, maar ik zag wel dat die fabriek gewoon doordraaide als hij er een dag niet was. Maar als er op een dag een paar Marokkanen wegbleven, dan liep de hele boel in het honderd. Ik zag ook dat het werk dat de inpakdames eerst deden vervangen werd door machines. Als de machines goedkoper zijn dan de mensen kun je dus je baan verliezen. Het zijn lessen die nog steeds actueel zijn.’

Jaren later, in 2007, maakte Jeroen van Bergeijk de documentaire ‘Aan ons den Arbeid’, over de Marokkaanse gastarbeiders die in de fabriek van zijn vader werkten. ‘Ik had een paar jaar in New York gewoond en keerde terug naar Nederland na de moord op Pim Fortuyn. Ik herkende het land toen niet meer. Het was opeens normaal geworden om het openlijk over ‘kutmarokkanen’ te hebben. Daar had ik het toen met mijn vader over. Hij vond dat er te weinig waardering was voor Marokkaanse Nederlanders. Mijn vader vertelde: ‘Als ik mijn Marokkanen niet had gehad dan hadden we die fabriek nooit draaiende kunnen houden.’ Hij sprak altijd met warme gevoelens over zijn Marokkaanse medewerkers. Dat vond ik fascinerend. Dus toen heb ik een documentaire gemaakt, waarin ik een portret

‘Hoger opgeleiden hebben vaak de neiging om hun succes aan zichzelf toe te schrijven’

zelf toe te schrijven, aldus Van Bergeijk. ‘Ze denken vaak: ‘Ik ben heel slim, ik heb gestudeerd, dus ik word chirurg. En het is terecht dat ik veel verdien, want ik heb veel verantwoordelijkheid. En de verpleegster of de schoonmaker, die zijn niet zo slim. Daarom verdienen ze minder.’ Dat is toch een beetje de teneur? Ja, ik denk dat veel hoger opgeleiden te weinig beseffen dat ze gewoon ontzettend veel mazzel hebben gehad. Dus daar probeer ik over te schrijven.’

Van Bergeijk begint zijn boek met het uiteenzetten van zijn ervaringen met zijn allereerste baantje. Hij was toen nog geen journalist maar middelbare scholier. Hij ging werken in de Hooimeijer beschuif-fabriek in Barendrecht, waar zijn vader directeur was. Het was de eerste keer dat hij te maken kreeg

Marokkanen, ik kwam hen niet tegen. Toen vond mijn vader het tijd worden dat ik, net als mijn oudere broers, even in de fabriek ging werken. Hij vond dat het goed voor me was en hij had gelijk. En ik wilde ook wel mijn eigen geld verdienen. In de fabriek werkte ik met mensen uit Rotterdam, uit Feyenoord en met veel Marokkaanse gastarbeiders. Ze deden verschrikkelijk vies en zwaar werk. Soms in twee diensten op een dag.

Van Bergeijk vond het echt een hele harde wereld. ‘Maar tegelijkertijd was het ook fascinerend, een wereld die ik toen nog niet kende: Marokkaanse mannen waarvan sommigen toen met een afrokapsel liepen en anderen in djellaba’s. Dat had ik nog nooit gezien. Ik denk dat ik ook gefascineerd was door de ongefilterde rauwheid. Dat trekt me

Ik dat ik undercover doe'

'Ik zie mezelf vooral als verslaggever'

maakte van de eerste generatie gastarbeiders.'

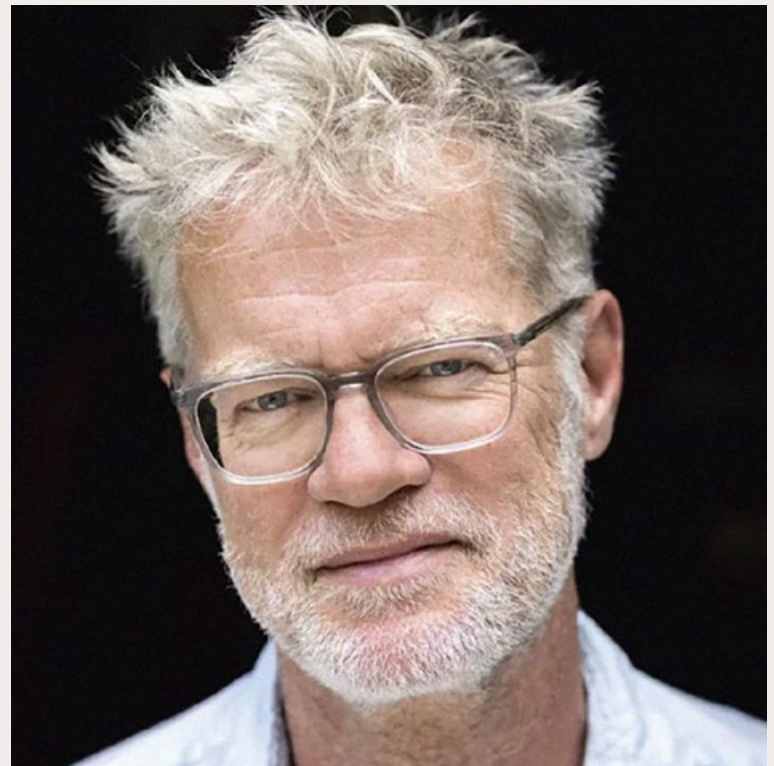
Goud zoeken in Australië

Van Bergeijk begon pas in 2017 met undercoverjournalistiek. Dat gebeurde per toeval. 'Ik vond het eigenlijk altijd wel leuk een wereld te verkennen die ik nog niet kende. Ik ben goud gaan zoeken in Australië, ik heb met de auto een lange tocht door de woestijn gemaakt, ik heb in New York gewoond en ben een uitgeverij begonnen. Nadat ik mijn eigen uitgeverij had verkocht wilde ik een tijdje als Uberchauffeur werken. Gewoon om weer eens iets anders te doen. En toen ik daarover schreef bleek dat opeens een onderwerp te zijn dat tot de verbeelding sprak. Ik ontdekte dat ik mijn wens een andere wereld te leren kennen ook kon toepassen op maatschappelijk relevante onderwerpen. (Lachend) Dat is een beetje laat, als je boven de 50 bent. Daarna

ging ik meer undercoververhalen schrijven.'

'Ik vond het gaaf om te doen. Voor de eerste keer hadden mijn verhalen maatschappelijke impact. Ze kwamen allemaal op de voorpagina. Er werden naar aanleiding van mijn stukken Kamervragen gesteld. Zoals bij het verhaal over Wehkamp. Daar kopen veel mensen op afbetaling, maar over het geleende bedrag rekende Wehkamp een woekerrente van 14 procent. Dat betekent voor veel mensen dat ze nog dieper in de schulden raken. Tot voor kort was dit wettelijk toegestaan. Na mijn verhaal heeft de minister ingegrepen en die wettelijk toegestane rente met 2 procent verlaagd. Dat is een stapje in de goede richting. Mijn verhaal over het undercoverwerk bij het bagagesjouwten op Schiphol kwam precies op het moment dat duidelijk werd dat Schiphol kampte met enorme personeelstekorten. Dat was toevallig een heel goede timing.'

Aan de onderkant van de arbeidsmarkt werken in Nederland veel mensen met een migratieachtergrond, vaak in een kwetsbare positie. Van Bergeijk: 'Als je een arbeidsmigrant bent, geen Nederlands spreekt en niet weet wat je rechten zijn, dan is de kans groot dat er misbruik van je wordt gemaakt. Arbeidsmigranten krijgen het minimumloon en betalen relatief veel geld voor armzalige huisvesting, bijvoorbeeld in een caravan. Op de plekken waar ik werkte kom je naar verhouding veel mensen van kleur tegen, maar er zitten ook witte, vaak oudere mannen in een kwetsbare positie tussen.'

BEELD: DIRK JAN VAN DIJK

Masculien

Bij bol.com, met vooral Poolse collega's en Poolse bazen, voelde Van Bergeijk zich als Nederlander een buitenbeentje. Ik had er niet veel last van, ik werkte er ook maar kort, maar vond het wel opvallend. Ik denk dat het vooral een kwestie van klasse is. De sfeer is vaak hard, meestal rechtdoorzee, maar er worden zeker ook foute, racistische grappen gemaakt. Toch vond ik de verhouding tussen mannen en vrouwen vaak ernstiger. Het gaat vaak om sterk masculiene omgevingen, waar het voor vrouwen echt heel moeilijk is om zich te handhaven.'

'Als ik een vrouw of een journalist van kleur was geweest had ik ongetwijfeld andere dingen gezien die ik nu heb gemist. Dan had ik waarschijnlijk wel discriminatie ervaren. Ik zou het heel interessant vinden wanneer meer vrouwen of journalisten van kleur dit undercoverwerk zouden doen. Dat zou nieuwe perspectieven opleveren.'

Van Bergeijk ziet zichzelf niet

als de aangewezen persoon om te aan te geven wat er nodig is om de kloof tussen praktisch opgeleiden en theoretisch geschoolden in Nederland te verkleinen.

'Dat vind ik lastig. Ik zie mezelf vooral als verslaggever. Ik word gedreven door nieuwsgierigheid. Ik vind het leuk op nieuwe plekken te komen waar anderen niet komen en daarover te vertellen. Mensen hebben bijvoorbeeld geen flauw idee dat er op Schiphol – buiten het zicht van de reizigers – sprake is van negentiende-eeuwse toestanden. Ik heb niet de pretentie dat ik met oplossingen kan komen om de kloof te dichten. Er zijn mensen die daar meer verstand van hebben dan ik. Volgens mij zit de grootste pijn in het gegeven dat we elkaar niet begrijpen of willen begrijpen. Mensen voelen zich niet gezien. We leven in gescheiden werelden, al vanaf de middelbare school. Het is goed om meer van elkaar te weten. En ik hoop daar op mijn manier een steentje aan bij te dragen.' ●

Onze solidariteit met Israël bro

Vijftig jaar geleden, tijdens de Jom Kippoeroorlog (1973), stond Nederland nog pal achter Israël. Dat is nu anders. Zelfs onder protestantse christenen is een kentering zichtbaar. Wat is er aan de hand?

● EWOUT KLEI

‘Het positieve sentiment voor Israël is al decennialang dalende’, vertelt Peter Malcontent, universitair docent Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht en auteur van het boek *Een open zenuw: Nederland, Israël en Palestina* (2018). ‘Toch leidt het afbrokkelen van steun voor Israël niet tot meer steun voor de Palestijnse zaak. De meerderheid van de Nederlanders vindt het maar een complex vraagstuk. Veel mensen zijn zoekende. Ze hebben geen mening of wijzen het geweld van beide partijen af.’

Dat komt, volgens Malcontent, onder andere omdat het in dit conflict moeilijk is om partij te kiezen. ‘In de Russisch-Oekraïense oorlog zijn de Russen duidelijk de agressor, maar bij het Israëlisch-Palestijnse conflict ligt dit ingewikkelder, vinden veel mensen. Hamas pleegde op 7 oktober een buitengewoon bloedige aanval op Israëlische burgers, maar Israël heeft hier met grof geweld op gereageerd, met meer dan 18.000 Palestijnse burgerdoden tot gevolg. Omdat het een moeilijk te vatten conflict is speelde het bij de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november nauwelijks een rol. Die gingen vooral over binnenlandse problemen.’

Op dit moment domineren de pro-Israëlische en pro-Palestijnse geluiden in het publieke debat, niet de aarzelende mening van de zwijgende meerderheid. De media zijn daar debet aan, zegt Malcontent. ‘Zij vinden een uitgesproken mening veel interessanter dan een

genuanceerde. De meeste Nederlanders zijn niet ‘voor’ of ‘tegen’, maar juist heel voorzichtig. In de media en op sociale media hoor je die geluiden echter nauwelijks, ze worden overstemd door geroep-toeter van links en rechts.’

Cultuurhistoricus David Wertheim, auteur van het vorig jaar verschenen boek *Waar gaat het over als het over Joden gaat?*, her-

het had nog veel erger gekund. GroenLinks-PvdA voert een duidelijke lijn en roept beide partijen nu op tot een staakt-het-vuren.’

De politieke partijen aan de flanken stellen zich volgens Wertheim ongenueanceerder op. ‘BIJ1 vond ik bijvoorbeeld nogal kortzichtig tijdens de verkiezingscampagne. Ze waren erg tegen Israël, maar nauwelijks kritisch over

ken. ‘Ze wisten op 12 november in Amsterdam 80.000 mensen op de been te brengen. Dat lukt hen niet nog een keer. Ook BIJ1 heeft bij de Tweede Kamerverkiezingen haar zetel niet weten te behouden.’

Malcontent vindt de Nederlandse politiek helemaal niet zo genuanceerd over Israël. Veel Nederlanders vinden het moeilijk om partij te kiezen, maar in de Tweede Kamer gebeurt dat wel. Van een echte discussie is geen sprake. Het is meer het uitwisselen van standpunten, aldus Malcontent. ‘Het grote verschil met vroeger is dat toen een grote meerderheid, inclusief de PvdA, Israël steunde, die steun is nu minder vanzelfsprekend en verdeeld de politiek diep. De rechtse meerderheid steunt Israël nog steeds, maar de PvdA is kritisch over Israël sinds de arbeiderspartij er niet meer aan de macht is. Toch maakt dit voor de koers van de Nederlandse regering weinig uit. Die blijft pro-Israël. Dat komt ook doordat de minister van Buitenlandse Zaken geen zin in gedoe heeft. Als hij zijn beleid bijstelt dan komt er heel veel kritiek vanuit de Kamer. Dus is er kritiek op Israël, terwijl Nederland tegelijkertijd Israël gewoon blijft steunen.’

Bidden voor de Palestijnen

De meest fanatieke steun voor Israël komt enerzijds uit de hoek van de populisten. De PVV ziet Israël als een vooruitgeschoven post tegen de islam. ‘Als Jeruzalem valt, vallen ook Athene, Rome, Parijs en Amsterdam in handen van de islam’, zei Wilders op 5 december 2010 tegen een volle zaal in Tel Aviv. Wertheim: ‘Wilders’ waardering voor Israël is verbonden met zijn nationalisme. Hij definieert de westerse cultuur als een

‘Als Jeruzalem valt, vallen ook Athene, Rome, Parijs en Amsterdam in handen van de islam’

kent zich in deze analyse. ‘Veel Nederlanders realiseren zich dat het Israëlisch-Palestijnse conflict een netelig onderwerp is. Er wordt – grosso modo – best genuanceerd over het Israëlisch-Palestijnse conflict gedacht. Er is nu een grote honger naar kennis over Israël en Palestina, wat ik dan weer een positieve ontwikkeling vind. Tegelijkertijd zijn er in ons land ook groepen die minder genuanceerd in deze discussie staan, maar zij zijn kleiner dan het lawaai dat zij maken.’

Als voorbeeld noemt Wertheim de fractie van GroenLinks-PvdA, die volgens hem heel genuanceerd over het conflict denkt. ‘Ze zorgden ervoor dat het onderwerp hen niet serieus verdeelde. Ja, Kauthar Bouchallikh besloot zich terug te trekken als kandidaat-Kamerlid vanwege de opstelling van Frans Timmermans die aanvankelijk heel solidair was met Israël, maar

Hamas. Iedereen die iets goeds verwacht van Hamas, vind ik heel naïef.’

Wertheim heeft ook kritiek op de slogan ‘From the river to the sea, Palestine will be free’, die je in BIJ1-kringen veel hoort. Volgens de historicus is dit een hybride leus, die je op meerdere manieren kunt uitleggen. ‘De een leest er een etnische zuivering van de Joden in, de ander niet. Dat is heel handig, want dan kun je altijd zeggen dat je het anders hebt bedoeld.’ Wertheim vindt de slogan niet constructief, zegt hij. ‘Deze meerdubbele leus is wel eenduidig over de tweestatenoplossing, die wordt verworpen. Maar dat moet je nu juist niet doen. Je moet op zoek naar een haalbare oplossing, het compromis.’ Volgens Wertheim heeft milieuorganisatie Extinction Rebellion zichzelf ook in de voet geschoten, door zich zo compromisloos over Palestina uit te spre-

kkelt af

BRON: PIXABAY

joods-christelijke cultuur. Het is vaag wat hij hiermee bedoelt, maar het is wel duidelijk wat hij hiermee niet bedoelt: de islamitische cultuur.' Toch speelde Wilders' standpunt ten opzichte van Israël nauwelijks een rol tijdens de afgelopen verkiezingscampagne, zegt Wertheim. 'Het ging over asielzoekers, woningen, dat soort onderwerpen. De islam stopte Wilders juist in de ijskast.'

Een andere belangrijke groep die al decennialang vierkant achter Israël staat, zijn orthodox-protestantse christenen. Eerder deze week publiceerde het *Reformato-ri-sch Dagblad* een opiniestuk, van acht evangelische voorgangers uit Noord-Brabant die hun onvoorwaardelijke steun aan Israël en het Joodse volk uitspraken in deze moeilijke tijden.

Volgens theoloog Steven Paas,

auteur van *Israëlvisies in beweging* (2014) zijn het evangelische en reformatorische christenen –vertegenwoordigd door onder andere Christenen voor Israël en de SGP – die in hun theologie een belangrijke rol toebedelen aan Israël. 'De stichting van de staat Israël in 1948 zien zij als de vervulling van een oudtestamentische profetie. Ook speelt Israël in hun beleving een cruciale rol tijdens de zogenaamde apocalyps of eindtijd.'

Paas heeft moeite met de fanatieke Israëltheologie van deze christenen, omdat die niet Jezus Christus maar Israël centraal stelt. 'Ik noem dit israëlisme. In evangelische kringen bijvoorbeeld benadrukken ze het joods-zijn van Jezus. Natuurlijk behoorde Jezus tot het joodse volk. Maar met het jodendom had Jezus een problematische verhouding, want het

jodendom verwerpt hem als de Messias.'

Veel christenen in de zogenoemde midden-orthodoxie binnen de Protestantse Kerk in Nederland en de in 2023 gevormde Nederlandse Gereformeerde Kerken zijn gematigder over Israël. Hun band met Israël is mede ingegeven door de Holocaust en het Europese schuldgevoel daarover, aldus Paas. Maar hij merkt bij deze kerken ook een kanteling: 'Nu bidden veel dominees zelfs uit de rechterflank van de PKN-kerken ook voor de Palestijnen. Dat was vroeger veel minder denkbaar.' De conservatieve kerkgenootschappen, zoals de Gereformeerde Gemeenten, de Hersteld Hervormde Kerk, de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Vrije Baptisten blijven Israël religieus verheffen. Maar ook bij hen is het

nu geen uitzondering meer dat eveneens voor de Palestijnen wordt gebeden. Het *Reformato-ri-sch Dagblad* publiceerde zelfs een video-interview waarin een Palestijnse predikant uitgebreid de benarde positie van de Palestijnse christenen schildert.

En hoe kijken de Nederlandse Joden ten slotte naar de recente gebeurtenissen in Israël en Palestina? 'Verdeeld', antwoordt David Wertheim. 'Ik durf echt niet te zeggen wat nu het mainstreamgeluid is, het pro-Israëlische geluid van het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* of de kritische tegenstem die ik ook veel hoor. Er zijn veel Joodse meningen, hele rechtse maar ook hele linkse. En ook onder Joden zijn er die zich terugtrekken in hun schulp, uit angst of omdat ze geen zin hebben in dit gepolariseerde debat.' ●

‘Ons gezin is sterker uit de strijd

Elke maand gaat *de Kanttekening* in gesprek met vluchtelingen en statushouders in Nederland. Hoe zijn ze hier gekomen? En hoe hebben zij hun nieuwe leven in Nederland opgebouwd? Deze maand: Ramazan Ince. Zijn vrouw en hij zijn van oorsprong Turks, maar ze woonden en werkten in het buitenland toen duidelijk werd dat ze niet meer terug konden naar Turkije. Ze moesten een beslissing nemen, maar twee dingen stonden als een paal boven water. Het gezin bleef bij elkaar en het woord ‘opgeven’ kenden ze niet.

RAMAZAN INCE

● ANNE-ROSE HERMER

Ramazan Ince en zijn vrouw waren docenten. Zijn vrouw gaf Engels en Ince wiskunde. Het is overduidelijk dat hij van zijn vak houdt. Tijdens het gesprek komt wiskunde verschillende keren ter sprake. ‘Wij hebben in verschillende landen gewoond en daar les gegeven. Eerst een jaar in Ghana, daarna elf jaar in Nigeria, twee jaar in Irak en tot slot weer in Nigeria. Onze twee oudste kinderen zijn in Nigeria geboren. Alles ging goed tot in 2017. De paspoorten van mijn vrouw en mij werden in verband met bepaalde activiteiten geannuleerd. Helaas konden we ook geen hulp vragen bij de Turkse ambassade. Dit mochten ze ook niet. Onze paspoorten werden niet verlengd. We zijn teruggegaan naar Nigeria, maar daar konden we ook niet op steun rekenen. We moesten iets doen. Daarom zijn we vanuit Nigeria gaan solliciteren in de VS en Canada. Dat stuitte op problemen, want we konden geen visum krijgen. We stonden met onze rug tegen de muur. Mijn vrouw en ik hadden gedacht dat we zelfstandig alles konden oplossen. Toch moesten we tot de conclusie komen dat dit niet zou gaan lukken. We moesten serieus gaan nadenken over het aanvragen van asiel en we moesten handelen. We hadden immers de verantwoordelijkheid voor onze

kinderen.’

Alleen weggaan en zijn gezin achterlaten in Nigeria was géén optie. Daar wilde Ince niet aan denken. Het moment waarop de paspoorten van de kinderen zouden verlopen kwam steeds dichterbij en ze waren in Nigeria zonder visum. Ze konden daar dus ook niet werken. De enige vlucht die ze vanuit Nigeria mochten boeken, was naar Amsterdam. Het was een gok, maar wel een gok die ze durfden te wagen. Voor zichzelf en voor hun kinderen. In mei 2018 vertrok het complete gezin naar Nederland.

Ter Apel

Vanaf het eerste moment bewandelden ze de legale weg. Ince benadrukt dat de politie op Schiphol heel vriendelijk was. Ze belandden in Ter Apel, waar ze acht à negen dagen moesten verblijven. ‘Destijds was het er goed. We kregen een echte kamer. Niet groot, maar we sliepen beslist niet buiten. Dat was niet aan de orde. Vervolgens zijn we naar een azc in Budel gegaan, waar we drie maanden zijn gebleven. Daar was het ook redelijk rustig. Sommige gebouwen stonden zelfs leeg. Alleen hadden we slechts één kamer. De badruimte en het toilet moesten worden gedeeld met anderen, wat gevolgen heeft voor je privacy. Vooral voor mijn vrouw was dat niet prettig als ze voor het bidden haar handen, armen en voeten wilde wassen. In Nigeria hadden we een groot huis met meerdere badruimten. Bovendien gingen mijn vrouw en

gekomen'

ik naar ons werk en de kinderen naar school. In Nigeria werkten we op een kostschool en daar was altijd wel iets te doen. We gaven niet alleen les, maar op een kostschool werken is een way of life. Nu zaten we ineens in één kamer, waardoor we meer dingen samen gingen doen. Daardoor werd onze onderlinge band wel steviger dan ooit. De kinderen vonden het leuk, maar minder leuk was dat er in Budel geen school voor hen was.'

Na Budel verhuisde het gezin Ince naar Gilze Rijen, waar ze ook gesprekken met de IND hadden. De kinderen gingen er naar school. Na een week stond de volgende verhuizing voor de deur, namelijk naar Leersum.

Fietsen

'Vanaf 3 september 2018 kregen de kinderen in het azc Nederlandse les van leraren van een school. In december kregen we te horen dat onze zoons na de kerstvakantie naar de gewone school mochten. Dat was in Doorn. Mijn vrouw en ik waren trots op onze jongens, maar we kregen wel met iets nieuws te maken. In Nigeria woonden we op de campus. De kinderen gingen daar naar school op ons eigen terrein. Nu moesten onze zoons een paar kilometer fietsen om op school terecht te komen. Natuurlijk stemden we ermee in, maar het was een nieuwe ervaring. We merkten dat er op school heel goed op onze kinderen werd gelet.'

De oudste zoon is inmiddels 16 jaar, de middelste 12 jaar en de jongste, die in Nederland werd geboren, is 16 maanden. De oudste twee spreken accentloos Nederlands, wat onlangs ook op de school van een van de twee werd gezegd. Ince is daar erg trots op.

Cursus Microsoft

Ince en zijn vrouw wilden ontzettend graag aan de slag. Na negen maanden kregen ze het felbe-

geerde BSN. Zonder dat nummer mag je in Nederland niet werken. 'Natuurlijk was ik dolblij met de toewijzing van dat nummer, maar dan ben je er nog niet. Ik solliciteerde wel, maar ik kreeg overal te horen dat ze niet begonnen aan iemand die nog geen verblijfstatus had en geen Nederlands sprak. Bovendien vond ik dat een vader die niet werkte geen goed voorbeeld was voor de kinderen. Online vond ik een cursus van Microsoft en die ben ik gaan volgen. Via Hack your future ontdekte ik de ICT-cursus webdesign. Nu zagen mijn kinderen een vader die ook huiswerk had en bezig was.'

'De enige vlucht die ze vanuit Nigeria mochten boeken, was naar Amsterdam'

Op een moment ontmoette Ince iemand die bij Microsoft werkte en hem vertelde over de Azure Academy. Dat is een initiatief van de ITPH Academy in samenwerking met Microsoft. Iedereen, mensen met een beperking, werklozen, werkzoekenden, studenten en ook vluchtelingen krijgen via de Azure Academy hulp bij het opbouwen van een carrière in de IT door middel van het organiseren van opleidingen voor deze doelgroep. Je hoefde geen werkervaring in de IT te hebben. De opleiding stond open voor iedereen. Of Ince interesse had.

Hogeschool Utrecht

'Reken maar dat ik ja zei! Het duurde zes maanden, maar het was in Amsterdam. Vanuit Leersum was het een beetje lastige reis, plus dat ik een abonnement had gekregen voor de daluren. Dit betekende dat ik 's ochtends het azc al om half zes moest verlaten om de trein van half zeven te halen. Ik moest in Amsterdam zijn voordat de daluren voorbij waren. 's Avonds was het precies hetzelfde. Naar huis gaan kon pas als de daluren waren ingegaan. Het was een heel zware periode, maar ik ben heel blij dat ik het heb gedaan. Eigenlijk is er een uitzondering voor me gemaakt,

voertaal Engels. Mijn collega's bij de Hogeschool Utrecht zeggen tegen me dat ik Engels mag praten als ik er niet uitkom. Heel aardig van ze, maar ik moet Nederlands leren en dus Nederlands spreken. Voor mij is het als bèta lastig om te wennen aan een nieuwe taal. Toch is het beter om zoveel mogelijk te oefenen. Als mijn Nederlands goed genoeg is, dan kan ik misschien weer docent wiskunde worden.'

Kort voordat Ince aan de slag ging bij Fujitsu kreeg het gezin een woning toegewezen in de omgeving van Utrecht.

Ziek geweest

Vorig jaar werd Ince ziek en moest naar het ziekenhuis. Uiteindelijk is hij geopereerd, waardoor ook de heimwee toesloeg. 'In Turkije staat je complete familie aan je bed, maar dat kon natuurlijk niet. Wij kunnen beslist niet naar Turkije gaan en geen van onze familieleden kreeg een visum. Mijn broer heb ik wel gezien, want hij moest voor zijn werk in Duitsland zijn. De broer van mijn vrouw heeft ons ook bezocht. We hebben geprobeerd om een visum te krijgen voor mijn moeder, wat niet lukte. De ambassade in Turkije zei nee. We hebben bezwaar gemaakt bij de IND, die wel een visum gaf. Mijn moeder is tijdelijk hier. Dat is écht een cadeau. Ik had haar zeven jaar niet gezien. In januari gaat ze terug.'

Mensenrechten binnen het onderwijs

Samen met een vriend heeft Ince in oktober 2020 de stichting Broken Chalk opgericht. Deze stichting roept op tot erkenning van geweld tegen vrouwen en meisjes en de invloed hiervan op het onderwijs. Daarnaast richten ze zich op het schenden van mensenrechten binnen het onderwijs. Hoeveel problemen Ramazan Ince zelf ook heeft, hij vergeet zijn medemens niet. Bovendien is hij een onderwijzman in hart en nieren. •

want de opleiding staat open voor statushouders en niet voor asielzoekers. De kans dat ik asiel zou krijgen was groot en daarom mocht ik meedoen. Er waren 15 deelnemers die allemaal zijn geslaagd. Ik kreeg de kans om stage te lopen bij Fujitsu en kwam daar in vaste dienst. Alleen ben ik een onderwijzman. Hoe blij ik ook was met het hebben van een baan, ik wilde naar het onderwijs terug. Ik vond een baan bij de Hogeschool Utrecht. Deze werkplek is beter voor me. Ik werk veel vanuit huis, maar als ik op mijn werk ben moet ik Nederlands spreken. Bij Fujitsu was de

TINEKE BENNEMA

Journalist en historicus.

De mens als gruis

In het nieuws over de bijna drie maanden oorlog tussen Israël en Hamas lees je weinig over de slachtoffers onder de strijders. Volgens Israël's opgave zijn er 390 Israëlische militairen omgekomen, de meesten tijdens de inval van Hamas bij Sedorot en Nahal Oz. Het leger heeft nu ook het aantal gedode Hamasstrijders genoemd: tussen de 1000 en 2000. Het heeft me verbaasd dat deze getallen tot weinig ophef leidden. Nog afgezien van de ronde cijfers, die slechts op een schatting duiden. Israël meent dat er in totaal 30.000 Hamasstrijders zijn, Hamas zelf heeft een getal van 50.000 genoemd.

Maken we een kosten-baten-analyse vanuit Israël's perspectief na haar langste oorlog tot nu toe, dan vallen de resultaten behoorlijk tegen. En dat terwijl Israël 350.000 reservisten aan de grens heeft, de helft van de luchtmacht heeft ingezet en ook de vloot heeft ingeschakeld. De Hamas-leiders zijn nog steeds niet gepakt, enkele ondercommandanten daargelaten, ook al beweerde het Israëlische leger drie weken geleden Yehya Sinwar te hebben 'omsingeld'. Het betekent dat Israël de grootste moeite heeft Hamasstrijders te vinden.

Door het uitblijven van militair succes groeit de toevlucht tot het woord. In de retoriek van bewinds-

lieden zijn Palestijnen beesten, kakkerlakken en van Hamasstrijders moet de voorhuiden worden verzameld (sic). Het vrije woord lijdt: 57 journalisten zijn gedood, Israël valt Palestijnse media aan en wil het kritische geluid van de linkse krant Ha'aretz met sancties smoren.

Premier Benjamin Netanyahu plakte een makkelijke term op de dood van 14.000 Palestijnse burgerslachtoffers: 'collateral damage', oftewel 'bijkomstige schade'. Het Palestijnse volk gereduceerd tot wat scherven, splinters en gruis. Westerse leiders hebben deze woorden tot zich genomen en verteerd. Al zijn Israël's diplomatieke verhoudingen met China, Rusland, de Arabische wereld en het zuidelijk halfrond ernstig verstoord. Woorden doen ertoe in een oorlog. Getallen ook. Toch gaat oorlog over mensen als u en ik. Tegen wil en dank misschien zijn ze er. Eerst de slachtoffers van Hamas. En nu, aan de andere kant, een moloch aan door het gruis van het puin grijs geworden Palestijnse burgers.

Ik belde vorige week met mijn Palestijnse zwager op de Westelijke Jordaanoever met de belachelijke vraag hoe het gaat naar omstandigheden. Hij zocht naar woorden, stamelde, viel stil, probeerde het nog een keer te vergeefs en zei toen: 'Er zijn gewoon geen woorden voor.' Het lukte hem

gewoon niet de verschrikkingen van de oorlog en de machteloosheid te omschrijven. Daarom vertelde hij van zijn kinderen die om 4 uur 's nachts op moeten staan om naar school te gaan, omdat het Israëlische leger de checkpoints al om een uur of 6 's ochtends afsluit. Het is maar klein leed vergeleken bij wat er in Gaza gebeurt. Maar dat daar is zo onmenselijk en op zo'n schaal dat taal het laat afweten. Woorden die ooit zijn ontstaan om emoties uit te drukken, als middel van mensen met verschillende krachten om te kunnen samenwerken en om het leven mooier te maken.

En toen passeerden ineens de beelden die hoop geven. Van het kleine Israëlische jongetje. Een vrijgelaten gijzelaartje dat door de ziekenhuisgang in de armen van zijn vader huppelt. En het Palestijnse meisje met haar lange haren, nog in haar grijze jogginggevangistenue, dat uit de metalen grippers van het checkpoint in de armen van haar vader rent. Met hen kan iedereen zich identificeren. Ineens was niemand een algemene bewoording. Ineens was niemand meer collateral damage. De vijand kreeg het gezicht van een kind. Even gloorde er humaniteit door, compassie.

Maar Netanyahu haalde in Gaza tijdens de gevechtspauze weer de oude oorlogsretoriek

tevoorschijn. Hij liet weten dat Israël zich tot doel heeft gesteld heel Hamas te vernietigen en de overwinning te zullen behalen. Extrapoleren we de eerdere cijfers even: in dit tempo gaat die vernietiging nog minstens vijftien maanden duren. Doen we dat ook voor het aantal burgerslachtoffers, dan zouden er meer dan 150.000 Palestijnse doden kunnen vallen op de Gazaanse killing fields. En de overlevenden opgesloten op een stuk grondgebied dat eruitziet als een maanlandschap.

Dehumanisering van een tegenstander gaat gepaard met sterke groepsloyaliteit, vaste normen en een speciaal vocabulaire, aldus psycholoog Herbert Kelman. En het is alleen op te lossen door bemoeienis van buiten. Inlevingsvermogen is nodig, om in de schoenen van de ander te staan, om de ander zijn pijn te erkennen. De strijdende partijen moeten weer samen hetzelfde doel hebben. Daar horen nieuwe woorden bij, een taal van wederkerigheid, met wederzijdse verzekering van elkaars bestaan en perspectief. Maar westerse leiders hebben Israël's narratief van een oorlog met menselijke nevenschade die niet te winnen is tot nu toe alleen maar geconsumeerd. Aan onze eigen bestuurders stel ik daarom nu deze vraag: hoe lang gaan jullie daar nog mee door? •

YAVUZ BAYDAR

Er waart een extreemrechts spook door Europa

De spectaculaire overwinning van de PVV zorgde voor een schok binnen het traditionele Europese establishment, aangezien Nederland een van de zes oprichters van de Europese Unie is. EU-pioniers Robert Schuman, Jean Monnet en Paul-Henri Spaak draaien zich om in hun graf.

Maar deze verkiezingsuitslag is niet zo bijzonder. Nederland volgt hierin Zweden. Daar overtuigde een andere extreemrechtse partij, de SD, één op de vijf kiezers en werd daarmee de tweede partij in het land. En in ook in Duitsland en Frankrijk, eveneens medeoprichters van de Europese Unie, is extreemrechts sterker dan ooit.

Alternative für Deutschland wordt steeds populairder onder de Duitse kiezers en bereidt zich voor op de volgende verkiezingen. Ook Marine Le Pen van Rassemblement National staat klaar om de huidige centristische president Emmanuel Macron uit te dagen. Naarmate extreemrechtse partijen en leiders terrein winnen, neemt ook de kans toe dat ze verder samenwerken met hun geestverwanten in Hongarije en Italië, waar extreemrechts regeert.

Er zijn verschillende analyses gemaakt over de oorzaken en gevolgen van het extreemrechtse

electorale succes, met name in Nederland en Zweden. Eén zaak springt eruit, namelijk de immigratie die al lange tijd uit de hand loopt. Centruumpartijen lossen in de ogen veel kiezers deze kwestie niet op. Traditionele rechtse partijen proberen de onvrede tegemoet te komen en nemen ook standpunten van uiterst rechts over.

In Zweden koppelen veel kiezers de 'ongebreidelde migratie' aan de afbraak van *law and order*. Tussen 2012 en 2022 groeide de bevolking van Zweden bijna met een miljoen mensen, van 9,6 tot 10,5 miljoen zielen. Meer dan 25 procent van de totale Zweedse bevolking heeft een buitenlandse achtergrond. Tegelijkertijd is in de afgelopen zes tot zeven jaar de georganiseerde misdaad, die wordt gedomineerd door mensen met een migratieachtergrond, sterk gestegen. Objectief gezien is het geen wonder dat een gewone Zweedse burger geen vertrouwen heeft in het beleid van centrumrechtse en centrumlinkse partijen en zijn toevlucht zoekt bij de uiterst rechtse partijen.

Het is duidelijk dat het centrum deels verantwoordelijk is voor het succes van extreemrechts. 'In een groeiend aantal landen kunnen mainstream rechtse politici er niet langer van uitgaan dat ze coalities met de

uiterst rechtse partijen zullen leiden, laat staan domineren', schreef de Nederlandse politoloog Cas Mudde in the Guardian.

Afgezien daarvan is er één element dat de PVV van Wilders en de Zweedse SD van Jimmie Akesson gemeen hebben: de openlijke vijandigheid – ronduit haat –

Onlangs dropte Akesson een bommetje in de politieke arena

tegenover de islam. Onlangs dropte Akesson een bommetje in de politieke arena. Hij wil sommige moskeeën in Zweden slopen en de bouw van nieuwe moskeeën verbieden. Zoals verwacht veroorzaakten zijn woorden opschudding binnen de Zweedse samenleving en binnen de fragiele rechtse minderheidscoalitie, die van de SD gedooft wordt. Akessons gewraakte uitspraken zijn krachtige signalen naar elders

in Europa, over wat er kan gebeuren als het politieke centrum gedwongen wordt om samen te werken met uiterst rechtse partijen.

Opnieuw, net als bij het vluchtelingenvraagstuk, werpen dergelijke controversiële uitspraken licht op een andere realiteit. Veel kiezers zien tekortkomingen in het beleid van de liberale middenpartijen: mislukte integratie van migranten met hardcore islamitische overtuigingen en de verspreiding van vermomd jihadisme op Europese bodem. De openlijke pro-Hamas-manifestaties, waarbij misbruik wordt gemaakt van de Palestijnse zaak, en het weigeren van de moslimgemeenschappen om de slachtingen van Israëlische burgers te veroordelen, gooien nog meer olie op het vuur.

Degenen die bezorgd zijn over de liberale democratie in Europa moeten zich voorbereiden op de Europese Parlementsverkiezingen volgend jaar juni. Er bestaat een mogelijkheid dat de ultrarechtse, anti-Europese partijen een meerderheid behalen in het parlement. Het ultrarechtse spook dat opdoemt aan de Europese horizon kondigt een nieuwe 'botsing der beschavingen' aan. Om dit te voorkomen heeft de Europese Unie sterke leiders nodig. Maar die zijn er nu niet. •

‘Iedereen denkt dat hij islamduidelijk’

Cultureel antropoloog Thijl Sunier schreef een boek over gezag binnen de islam. ‘Je kunt de bronnen verschillend interpreteren en dat wordt ook gedaan.’

● MARISKA JANSEN

Kort na zijn aanstelling als hoogleraar aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, in 2009, woonde Thijl Sunier (69) een ‘halal borrel’ bij. Een naam die vanwege de paradox direct zijn aandacht trok. Borrel verwijst naar alcohol, halal refereert naar wat is toegestaan volgens de islam, en een borrel is dat duidelijk niet.

De islamitische studentenvereniging koos die benaming niet zomaar, meent de antropoloog. Het was een manier om op speelse wijze om te gaan met tegengestelde gebruiken en zo de aandacht van het publiek te trekken. Aan die borrel moest Sunier regelmatig denken toen hij aan zijn inmiddels verschenen boek *Making Islam Work: Islamic Authority among Muslims in Western Europe* (Brill Publishers) werkte.

‘In het boek laat ik zien dat moslims niet altijd hetzelfde denken over wat mag en wat niet, en wat gezaghebbend is en wat niet, en wat islamitisch is en wat niet. En dat is typerend voor de islam’, vertelt Sunier. Hij heeft een trackrecord van veertig jaar op het gebied van onderzoek naar migratie, cultuur, religie en identiteit. Ook schreef hij jarenlang een column in *de Kanttekening*.

De Koran en hadith bepalen toch wat islamitisch is?

‘Dat is wat iedereen denkt. Voor gezaghebbende uitspraken moet je naar de bronnen. Dat klopt, maar daarmee vertel je maar een deel van het verhaal. Het punt is dat je de bronnen op allerlei manieren kunt interpreteren, en dat wordt

ook gedaan.

‘Voor mijn onderzoek heb ik veel jonge imams gesproken. Zij zeggen: als jij een uitspraak wilt doen waarnaar geluisterd wordt, dan is alleen theologische kennis niet genoeg. Je moet ook de samenleving en de ervaringen van moslims begrijpen. Een formeel

deed onderzoek naar een groep islamitische vrouwen die wilde hardlopen. Ze vroegen aan de imam of dat mocht. Nee, zei de imam, vrouwen mogen dat niet want dan zie je lichaamsvormen. Het is goed om aan sport te doen maar alleen binnenshuis met andere moslimvrouwen. De vrou-

‘De strijd om gezag begon al in de jaren zestig toen de eerste moslims naar Nederland kwamen’

antwoord, een verwijzing naar een soera (Koranvers, red.), daar hebben mensen niks aan. Bovendien zijn zij niet de enigen die claims doen over de islam. De strijd om gezag begon al in de jaren zestig toen de eerste moslims naar Nederland kwamen.’

Welke strijd bedoelt u?

‘Een interpretatiestrijd, wie bepaalt wat islamitisch is en wat niet. Iedereen gaat aan de haal met allerlei islamitische principes en denkt dat hij islamduidelijk is, ook niet-moslims.

‘Denk aan iets waar veel niet-moslims zich ongelooflijk druk om kunnen maken, de hoofddoek. Dat is geen discussie van oude geleerden met lange baarden die in een bibliotheek bronnen bestuderen en fatwa’s uitspreken. Of een moslima een hoofddoek moet dragen of niet is een discussie die breed wordt gevoerd op straat en in de media.

‘Een van mijn promovendi

wen legden zich hier niet bij neer en gingen zelf op onderzoek uit. Ze zochten op internet en vroegen anderen naar hun mening. Uiteindelijk besloten ze te gaan hardlopen, want vonden ze, er staat ook in de bronnen dat een gezond lichaam belangrijk is. Wel letten ze op hun kleding.’

Wat was de afkomst van de vrouwen?

‘Dat doet er niet toe. Het gaat erom dat ze moslim in de samenleving zijn. Voor sommige zaken speelt de herkomst van ouders of grootouders een rol, maar steeds minder.’

Voor Nederlandse vrouwen met een Turkse achtergrond kan het oordeel van Diyanet, het Turkse Presidium van Godsdienstzaken, bepalend zijn.

‘Dat kan. Diyanet is een grote organisatie met enorm veel kennis van geloofszaken en met veel gezag, ook onder Turkse Nederlanders. Maar dat betekent niet dat daar-

mee de kous af is.

‘Eigenlijk moet je het zo zien: de gemiddelde moslim, voor zover die bestaat, volgt in de meeste gevallen de regels. Maar er zijn situaties, met name bij grote veranderingen, die niet zo eenduidig zijn. Dan kan er frictie ontstaan tussen de leer en de wensen van gelovigen. De discussies die dan ontstaan heb ik in kaart proberen te brengen.’

Hoe zit het met de islamitische wetscholen? Kunnen zij antwoord geven in nieuwe situaties?

‘Er zijn in Nederland imams opgeleid volgens verschillende islamitische wetscholen. De meeste Turkse

er is'

BEELD: THIJS SUNIER

moslims zijn Hanafi, net als veel moslims uit de Balkan. Marokkaanse moslims volgen de Maliki-wetscholen. Maar het punt is dat die wetscholen vaak onvoldoende antwoord geven op veel situaties in het dagelijkse leven. Het is een theologisch fundament, maar de vertolking ervan vindt in de praktijk plaats, in het dagelijks leven dat voortdurend in ontwikkeling is. Dat betekent dat die bronnen opnieuw geïnterpreteerd moeten worden.

'De islam is een hele egalitaire godsdienst en daarom is gezaghebbendheid anders geregeld dan in bijvoorbeeld het katholicisme. Natuurlijk zijn er gevestigde posi-

ties. Denk aan de Al-Azhar Universiteit in Caïro. Maar er is niet één gezaghebbend persoon, zoals de paus in de rooms-katholieke kerk. De invloed van wetscholen of de Turkse overheid is zo groot als gelovigen bereid zijn te accepteren. Het zijn instellingen die proberen mensen te overtuigen, maar er zijn ook anderen die dat proberen. Het is een voortdurende strijd, die zich op verschillende gebieden afspeelt. Wie spreekt er voor de islam?'

U noemt klimaatverandering als een van de onderwerpen waar onenigheid over is.

'Ja, er is een grote groep traditio-

neel georiënteerde gelovigen die zeggen: we hoeven ons niet druk te maken over het milieu. In de heilige geschriften is alles voorzien en worden de oplossingen gegeven. Anderen, organisaties zoals de Eco-moslims, de Eco-islam en de Groene moslims zeggen juist: hier moet over geschreven en gediscussieerd worden. We kunnen dat niet zomaar afdoen als: het komt vanzelf goed, *inshallah*.

'Ik was vorig jaar bij een iftar in Rotterdam die in het teken stond van milieubewustzijn. Een van de sprekers, een lid van de Groene moslims, merkte op dat er tijdens iftars veel voedsel weggegooid

wordt. Hij verwees naar soera 7:31, waarin expliciet verspilling en overdaad worden afgekeurd. Een andere spreker betoogde dat gastvrijheid en vrijgevigheid de meest essentiële principes van de iftar zijn. Er moet altijd genoeg eten zijn voor mogelijke gasten. Milieubewuste overwegingen zijn heel belangrijk, maar kunnen dit cruciale principe in de islam niet negeren.

'De discussie liet zien hoe moslims verschillend reflecteren op schijnbaar tegenstrijdige ethische principes en richtlijnen en hoe ze die in concrete omstandigheden toepassen. Gezag kent zo dus verschillende perspectieven.' ●

Oud-bondgenoot Wilders: hij heeft

BART JAN SPRUYT. BEELD: YOUTUBE/WOORDEN VOOR JOU

Wilders moet zijn antirechtsstatelijke uitspraken intrekken, vindt zijn voormalige bondgenoot Bart Jan Spruyt. 'Deze uitspraken in de ijskast zetten is niet voldoende.'

● EWOUT KLEI

De conservatieve intellectueel Bart Jan Spruyt maakt zich zorgen over de klassieke grondrechten, zo schreef hij vorige week op X. 'Geloof u mij, ik ben niet vies van een lekker rechts kabinet. Maar dat de klassieke grondrechten van het eerste hoofdstuk van onze Grondwet onderdeel zijn van het begin van de onderhandelingen, en niet bij voorbaat kaarsrecht overeind staan, is onbegrijpelijk',

aldus Spruyt.

Saillant detail: diezelfde Bart Jan Spruyt schreef in 2006 mee met het verkiezingsprogramma van Geert Wilders samen, nadat die uit de VVD-fractie was gestapt.

Een echte conservatieveling

Spruyt wordt gezien als een van de belangrijkste conservatieve denkers van Nederland, helemaal nu Thierry Baudet het conservatisme heeft ingeruild voor bizarre complottheorieën over onder

andere corona en het World Economic Forum. De 59-jarige conservatief komt uit een protestants-christelijk nest, studeerde geschiedenis in Utrecht, promoveerde in Leiden op een kerkhistorisch onderwerp en ging vervolgens aan de slag bij *het Reformatorisch Dagblad*, een christelijke krant die gelieerd is aan de SGP. Van 2002 tot 2005 was Spruyt directeur van de Edmund Burke Stichting, een denktank die het conservatisme in Nederland wilde bevorderen. Hij hoopte dat

ft iedereen van zich vervreemd

Wilders een conservatieve partij zou gaan leiden, maar raakte al snel teleurgesteld.

‘De koers die Wilders aanvankelijk wilde inzetten, noemde hij conservatief. Daarom waren ik en anderen geïnteresseerd in hem, omdat we dachten: dit wordt een Nederlandse conservatieve partij’, vertelt Spruyt. ‘Maar al gauw werd duidelijk dat onze hoop op drijfzand berustte. Wilders wilde een heel andere partij. Hij wilde geen uitgewerkt ideologisch programma op conservatieve leest, maar koos voor een populistische partij met één agendapunt: anti-islam.’

‘Hij heeft zich geïsoleerd’

Daarna deed Wilders precies waar Spruyt bang voor was: antirechtsstatelijke uitspraken. ‘Je kunt wel zeggen dat bepaalde radicale stromingen binnen de islam gevaarlijk zijn voor de democratische rechtsstaat, de Nederlandse samenleving. Maar als je het doet op de manier zoals Wilders het deed dan overschrijd je grenzen. Hij deed het in hele grove bewoordingen. En dat verleden blijft aan hem plakken.’

Spruyt is niettemin blij met de verkiezingsuitslag van 22 november. ‘Ik heb mij die woensdagavond, toen de uitslagen bekend werden, wel vermaakt, verkneukeld zelfs.’ Spruyt doelt dan vooral op de nederlaag van links. En op het feit dat het nu wel mogelijk is een kabinet op rechts te vormen. Dat was hiervoor niet het geval, legt Spruyt uit.

‘Het probleem in Nederland, voor conservatieve mensen, is dat de PVV jarenlang veel ruimte heeft opgeëist. En tegelijkertijd dat Wilders zich, door zijn extreme uitspraken, politiek geïsoleerd heeft. Daarom zijn we nu in de paradoxale situatie beland dat Wilders zelf de grootste belemmering vormt voor een rechtse regering. Hij heeft veel zetels, maar in het verleden wilde niemand met hem samenwerken. En daarom werden de VVD en het

CDA gedwongen om met links samen te werken, met de PvdA of met D66, om tot een werkbare coalitie te komen. Nu, met het NSC en de BBB, is een rechtse regering wel mogelijk, hoop ik.’

‘Tot februari de Grondwet bespreken is wel lang’

Spruyt realiseert zich dat dit niet makkelijk is. ‘Wilders’ uitlatingen staan op gespannen voet met de Grondwet. Allereerst met artikel 1, dat burgers beschermt tegen de willekeur van de staat. De bal ligt nu bij Wilders, omdat de PVV

De PVV, VVD, het NSC en de BBB willen nu, tot februari, over de grondrechten gaan praten. Dat is wel erg lang. Je hebt hier echt geen weken voor nodig om je conclusies te trekken.’

Gelukkig heeft informateur Ronald Plasterk een knip gemaakt, zodat het debat over de grondrechten niet gemixt wordt met de onderhandelingen over andere onderwerpen, vervolgt Spruyt. Daar was ik aanvankelijk bang voor. Want ik moet er niet aan denken dat er met de vrijheid van onderwijs gemarchandeerd zou worden in ruil voor Wilders’

‘Wilders zelf vormt de grootste belemmering voor een rechtse regering’

de grootste partij is geworden. Het is logisch dat hij nu gaat praten met de VVD, het NSC en de BBB. Maar je moet wel eerst helderheid scheppen over hoe je moet omgaan met alle boude uitspraken die Wilders vroeger heeft gedaan. Ik had verwacht dat er een verklaring zou komen, voordat de eigenlijke onderhandelingen zouden beginnen, dat artikelen 1 tot en met 23 van de Nederlandse Grondwet onomstreden waren, dat de partijen daaraan niet zouden tornen. Maar dat is allemaal niet gebeurd.

steun voor Oekraïne, om maar een voorbeeld te noemen.’

Maar hoe moet het vraagstuk van Wilders’ antirechtsstatelijke uitspraken worden opgelost? ‘Dat is heel lastig’, antwoordt Spruyt. ‘Wilders zegt nu niet dat hij van mening is veranderd, maar dat zijn rol anders is. Zijn uitspraken deed hij in de rol van oppositie-politicus, nu onderhandelt hij over een te vormen coalitie. Een oplossing zou kunnen zijn dat we Wilders’ uitspraken wel serieus nemen, maar niet letterlijk. Wilders drukte zich misschien

bewust in hyperbolen uit, om zo te laten zien dat het menens was voor hem, maar ook om op die manier in het nieuws te blijven, de aandacht van de media vast te houden. Maar ook dat is geen bevredigende oplossing, want we kunnen eenvoudig vaststellen dat de uitspraken die hij gedaan heeft – over de ‘kopvoddentax’, het verbieden van de Koran, het sluiten van islamitische scholen, enzovoort – niet rechtsstatelijk zijn. De enige oplossing is dat Wilders zich publiekelijk distantieert van zijn antirechtsstatelijke uitspraken. Maar hij is er niet het type voor dat zijn verontschuldigen aanbiedt of op de knieën gaat.’

Een lekker rechts kabinet

‘Een interessant aspect’, aldus Spruyt, ‘is dat Wilders vanaf 2006 alleen maar mensen van zich heeft vervreemd. Ook al zou hij straks deelnemen aan de regering, het wordt nog een hele klus voor de PVV om voldoende mensen te vinden met de juiste kennis en ervaring. Dat de PVV nauwelijks bekwame mensen in huis heeft komt doordat geen enkel fatsoenlijk iemand zich met hem wilde inlaten. Hij heeft alle fatsoenlijke conservatieven van zich vervreemd. Wilders betaalt nu de prijs voor zijn ruige uitlatingen.’

Spruyt hoopt echt op een ‘lekker rechts kabinet’, besluit hij. ‘Maar ik hoop ook dat er een manier wordt gevonden om je op een geloofwaardige manier te kunnen distantiëren van Wilders’ oude uitspraken. Je moet niet willen regeren tegen elke prijs. Artikelen 1 tot en met 23 van de Grondwet mogen niet ter discussie komen te staan. Wij conservatieven staan voor een maatschappij waarin burgers worden beschermd tegen de willekeur van de overheid, tegen de willekeur ook van toevallige democratische meerderheden. Hoe dan ook, het worden spannende weken.’ ●

TAYFUN BALCIK

Programmacoördinator
bij The Hague Peace
Projects voor de Armeens-
Koerdische-Turkse
werkgroep. Lid van de
Nieuw Amsterdam Raad
(Pakhuis de Zwijger).

Ome Henk en Wesley wonen niet meer in Nieuw-West

Mijn generatie allochtonen, late dertigers en begin veertigers, is opgegroeid met het idee dat je twee, drie of zelfs tien keer harder moest werken om hetzelfde te bereiken als onze witte klasgenoten. We hadden ten eerste een taalachterstand in te halen, waarbij we niet konden rekenen op cultureel kapitaal van het thuisfront. We moesten het hebben van die ene witte docent, collega of buurman, die zich uit progressieve motieven ook om de buitenlanders bekommerde. Bij elk succesverhaal van een Nederlander van kleur is er wel een rol weggelegd voor die ijverige ome Henk of juf Miep.

We hebben met hun hulp iets proberen te maken van ons arbeidersbestaan. De een is het beter gelukt dan de ander. Ik mag mezelf gelukkig prijzen dat ik het weinige contact dat ik had met witte Nederlanders, vooral vanaf het hbo en de universiteit begon dat op gang te komen, bijna altijd wist om te zetten in goede samenwerkingen en een uitbreiding van mijn netwerk. Iets waar ik vandaag de dag nog steeds de vruchten van pluk.

Tot zover de positiviteit. Want de emancipatie van de Nederlander van kleur ging niet zonder slag

‘We trokken we ons terug in de getto’s
waar we vandaan kwamen’

of stoot. Al vanaf het begin was er de nodige afgunst en haat van medelanders, die niet zo progressief waren ingesteld. Zij konden en wilden niet meekomen met de demografische veranderingen die Nederland onderging. Dat gevoel van multicultureel onbehagen, wantrouwen en verongelijkheid heeft op 22 november met twee en een half miljoen stemmen de verkiezingen gewonnen. Een op vier Nederlanders heeft op een racistische partij gestemd.

Natuurlijk is dit beangstigend en doet het pijn. Maar ik ben me ook bewust dat het de ultieme uitkomst is van jaren sociaal-economische én culturele segregatie. Een segregatie waar neoliberalen, maar ook links Nederland geen ene moer tegen heeft gedaan. De elite (vooral aan de rechterkant van de politiek en media) heeft het volk berooid achtergelaten en geeft voortdurend de buitenlanders de schuld. Dat bekt makkelijker dan

de privatiseringen in de zorg of de verhuurdersheffing, waardoor er minder sociale huurwoningen zijn, maar wel 385 euro eigen risico.

Terug naar de ijverige ome Henks uit ons arbeidersbestaan. Hoewel we als Nederlanders van kleur onze stijging op de maatschappelijke ladder mede te danken hebben aan deze witte Nederlanders, verdwenen zij op een gegeven moment ook uit onze levens. Ze gingen dood of trokken weg naar andere buurten en steden. De generaties na ons groeiden op in een sterker gesegregeerde en daardoor gepolariseerde maatschappij. Ik had nog een paar Lesleys en Wesleys als vrienden op de basisschool in Amsterdam Oud-West, maar mijn neefjes tegenwoordig in Nieuw-West niet meer.

De racistische partijen schoten als paddenstoelen uit de grond. Het ging niet meer om samenleven, maar om extremistische ver-

halen over het voortbestaan van ‘het blanke ras’, omvolking en islamisering. Als Nederlanders van kleur konden we zoveel verbaal geweld niet aan. We trokken ons terug in onze *safe spaces*, de getto’s waar we vandaan kwamen en konden herstellen van de dagelijkse witte ervaring. Helaas zonder de progressieven, die nog steeds gebukt gaan onder het Fortuyn-trauma en uit angst liever de oren naar rechts laten hangen in plaats van op te komen voor de antiracistische waarden van Nederland. We hadden alleen onszelf nog voor verwerking en dialoog.

De verkiezingsuitslag laat zien dat dit zo niet meer kan. Links dient zich op te maken voor een langdurige strijd tegen racisme. Amsterdam is nu ons laatste bastion, in wat verder geldt als het PVV-achterland (met hier en daar een progressieve enclave zoals Nijmegen, Utrecht en Groningen). De cultuurbarbaren aan de poorten hebben het met hun verongelijkt nationalisme gemunt op onze beschaving, onze tolerantie en op onze manier van leven.

D66’er Simone Kukenheim zei in 2017, toen ze nog wethouder was, dat als Wilders premier zou worden, Amsterdam dan maar een republiek moet worden. Een uitspraak die akelig relevanter is dan ooit. •

**THOMAS
VON DER DUNK**Publicist.
Cultuurhistoricus.

De PVV hoort niet in de regering thuis

We kregen de afgelopen weken al een voorproefje van wat de PVV aan de macht betekent. Verkapte dreigementen aan het adres van pers en politieke tegenstanders als zij het zouden wagen deelname van de Wilderspartij aan de regering te blijven bekritisieren.

Niets: 'premier van alle Nederlanders'. We zagen een partijleider die pretendeert zich reuze constructief op te stellen, maar intussen het xenofobe vuurtje blijft opstoken door zich in Kijkduin te vertonen. Het PVV-partijprogramma maakt ook duidelijk, wie de PVV onder 'alle Nederlanders' verstaat. Uiteindelijk alleen degenen die Wilders' ideologie onderschrijven. Uitgesloten is daarentegen vrijwel iedereen met buitenlandse wortels, waaronder één miljoen moslims.

'Het volk' heeft gesproken, het heeft de PVV de grootste gemaakt en 'wil' dus een coalitie met Wilders. En wee degene die zich daar niet bij neerlegt. Zij die dat niet willen, behoren gewoon niet tot het volk. Zij zijn 'de elite' die het volk zijn rechtmatige leider ontzegt. Het is, en ik zeg dat niet snel, de taal van het fascisme.

Er bestaat geen 'mildere' Wilders. Er bestaat alleen een Wilders

die zich, nu hij de macht ruikt, eventjes milder voordoet om die macht ook te krijgen. Vergeet daarbij één ding niet: wie zij werkelijk zijn, maken zulke lieden duidelijk als zij hun aanhang met leugens ophitsen, niet als zij aan de onderhandelingstafel aanschuiven.

Wilders' woordvoerder Sebastiaan Kruis – zelf adoptiefimport uit Colombia – twitterde naar aanleiding van protestdemonstraties tegen de Israëlische terreurbombardementen: 'Den Haag de-islamiseren i.p.v. de haat faciliteren. Huis voor huis, straat voor straat, wijk voor wijk Den Haag weer vrij maken van deze geïmporteerde haatideologie. Keuze is simpel: aanpassen of wegwezen.'

Tachtig jaar geleden heette zoiets een razzia. De NSB, waarvan de zogeheten prinsenvlag door de PVV is omhelsd, deed daar indertijd gretig aan mee. 'Mussert of Moskou', was de leus waarmee die partij zich in de jaren dertig tegen 'de elite' keerde. Dat is dan inmiddels 'Mussert en Moskou', gezien het feit dat Wilders zich in het verleden door Poetin heeft laten fêteren en zich in ruil daarvoor tegen militaire steun aan Oekraïne keert.

Dat Nederland zo diep is gezonken, dat het nu als eerste West-Europese land een rechts-extremistische partij de grootste heeft gemaakt, heeft uiteraard meerdere oorzaken. Het cyni-

Het is, en ik zeg dat niet snel, de taal van het fascisme

sche nihilisme en het electorale opportunisme van de VVD heb ik in mijn vorige column al genoemd.

Daaraan valt dan ook nog het door deze partij jarenlang voorgestane perverse neoliberale beleid toe te voegen. De vermarkting van de hele samenleving – waardoor onder meer de grote tekorten aan (betaalbare) woningen zijn ontstaan. Hiervan krijgen nu – ook dankzij diezelfde VVD – vluchtelingen de schuld. Het geldt trouwens voor meer door haar geïnitieerde zaken, waarvan men in de villawijken profiteert en waarvoor men in de volkswijken de prijs betaalt.

Maar een tweede belangrijke factor is de 'normalisering' van de PVV in het parlement. Dat we het kennelijk normaal moeten vinden dat een dergelijk abjecte partij gewoon meedraait en, in de vorm van Martin Bosma, al jaren een

vicevoorzitter van de Tweede Kamer levert. En dat hij nu, op grond van anciënniteit en ervaring, vanwege de PVV-zege, serieus in de running schijnt te zijn voor het Kamervoorzitterschap zelf. Ja, want hij is zo'n goede technischer voorzitter, heet het dan.

Alsof een Kamervoorzitter niet ook het gezicht is, niet in de laatste plaats ook het morele gezicht, van het parlement naar buiten toe. Alsof Bosma niet de vertegenwoordiger is van een partij, waarvan de leider de Kamer voor een nepparlement heeft uitgemaakt en voortdurend de bestaande democratische rechtsorde en rechtstaat – waarvan dat parlement de belichaming vormt – met zijn ongrondwettige oproepen tot discriminatie ondermijnt.

Wilders wordt door de andere parlementariërs teveel gezien als een collega, eentje die het bovendien door bedreigingen persoonlijk moeilijk heeft. In plaats van als de vijand die hij is, omdat Wilders zich zelf als vijand van de bestaande democratische rechtsorde opstelt.

Dat men dat niet breed beseft, maakt duidelijk hoezeer elk moreel benul uit de Nederlandse politiek is weggevloeid. Dit is ook mede door toedoen van het visie- en daarmee ook moraallose beleid van Rutte. En daarom verschuilt men zich, nu vooral ter rechterzijde, achter 'de juiste procedures'. •

Een Joodse activist voor Palestina:

Hij demonstreerde in de jaren zestig in zijn eentje tegen de Vietnamoorlog voor het Amerikaanse consulaat in Rotterdam en organiseerde onlangs in diezelfde stad een grote pro-Palestijnse demonstratie. Wie is Benji de Levie? En welke rol speelt zijn Joodse achtergrond in zijn pro-Palestijnse activisme?

● EWOUT KLEI

Benji de Levie (76) is al jaren actief voor de Palestijnse zaak, onder andere voor het Nederlands Palestina Komitee, Rotterdam voor Gaza en DocP. Ook was hij actief voor de Vietnambeweging, de anti-apartheidsbeweging (tegen de apartheid in Zuid-Afrika) en verleende hij steun aan de linkse krachten in El Salvador (het Front Farabundo Martí voor Nationale Bevrijding, FMLN). In november organiseerde hij de grote Palestinademonstratie in Rotterdam. *De Kanttekening* ging in gesprek met deze 'Keith Richards van de linkse beweging'. Wat beweegt hem? Hoe denkt hij over Israël en Hamas? En wat hebben zijn familiegeschiedenis en de Palestijnse zaak met elkaar te maken?

Activist

'Mijn eerste demonstratie als anarchist was een eenmansdemonstratie tegen de Vietnamoorlog voor het Amerikaanse consulaat in Rotterdam', vertelt De Levie. 'Die duurde nog geen 15 minuten. Ik had een bord bij me, waarop ik de Amerikaanse president vergeleek met een zekere Duitse politicus uit de jaren 1933-

1945, en dat werd niet bepaald op prijs gesteld.'

In 1967 werd De Levie zich voor het eerst bewust van de Palestijnse zaak. 'Ik was toen net van school gegaan en werkte in Engeland. Het was de tijd van de Zesdaagse Oorlog en de daaropvolgende bezetting van Gaza en de Westelijke Jordaanoever. In Nederland was iedereen pro-

land Palestina Komitee opnieuw op in Rotterdam. Ik ben daar 30 jaar actief voor geweest, waarvan 15 jaar in het landelijk bestuur. Later nam ik samen met Sonja Zimmerman het initiatief voor de Nederlandse afdeling van de BDS-beweging (BDS staat voor Boycot, Desinvesteringen en Sancties), onder de naam DocP. Het doel was dat DocP de tegenhanger van het Centrum Informatie Documentatie Israël (CIDI) zou worden, met betaalde krachten. We hoopten met deze naam ook subsidies binnen te halen. Maar dat is helaas niet gelukt. Onze ambities waren te groot. We hebben we de naam DocP laten varen en nu is het gewoon BDS Nederland. BDS zit tegenwoordig op de actiemodus en organiseert veel demonstraties. Het Nederlands Palestina Komitee deed dat vroeger ook wel, maar houdt zich nu vooral bezig met documentatie en het uitgeven van een blad.'

Op dit moment is Benji de Levie actief voor de Stichting Palestina en Rotterdam voor Gaza. Die laatste club heeft geen bestuur, geen vaste organisatie, maar wel twee coördinatoren, legt De Levie uit. Hijzelf was dat een tijdje samen met Ineke Palm. 'Het begon als een samenwerkingsverband tussen het Palestina Komitee Rotterdam en de Socialistische Partij Rotterdam. Ons doel was een stedenband tussen Rotterdam en Gaza. Beide steden zijn havensteden. En ze hebben beide geleden onder een bombardement. De hele linkerflank van de gemeenteraad steunde dit aanvankelijk, maar burgemeester Ivo Opstelten (VVD) stak hier een stokje voor, door twee PvdA-raadsleden om te praten. Daarom ging

'Ons doel was een stedenband tussen Rotterdam en Gaza. Beide steden zijn havensteden'

INSPECTIETEAM DOCP BIJ SUPERMARKT, OM TE KIJKEN OF ER OOK PRODUCTEN ZIJN UIT DE BEZETTE GEBIEDEN © BENJI DE LEVIE

Israël, maar in Engeland hoorde je ook andere geluiden.'

Enkele jaren later, in 1969-1970, maakte hij een reis door Palestina en kreeg toen een beter beeld van het gebied. Terug in Nederland volgde De Levie Palestina wel, maar hield zich bezig met andere kwesties: de anti-apartheidsbeweging tegen de Zuid-Afrikaanse regering en de beweging die solidair was met El Salvador.

'Pas medio jaren tachtig, een jaar of twee voor de Eerste Intifada, heb ik mij echt op de Palestijnse kwestie gestort. Samen met anderen en het Komitee Marokkaanse Arbeiders Nederland (KMAN, red.) richtte ik het Neder-

het verhaal van Benji de Levie

© BENJI DE LEVIE

meer in de Kamer vertegenwoordigd.' De Levie noemt Denk een goede samenwerkingspartij op het gebied van Palestina, maar de partij is verder 'te conservatief'.

Hamas

Hoe kijkt De Levie aan tegen Hamas? Hij stoort zich aan het feit dat Hamas in het Nederlandse discours meteen als een terroristische organisatie wordt bestempeld. 'Het etiket terroristische organisatie is niet gebaseerd op objectieve criteria. De Koerdische Arbeiderspartij PKK wordt terroristisch genoemd, omdat Turkije dat zo graag wil. Alles heeft te maken met politieke machtsverhoudingen. Dat gezegd hebbende is Hamas een organisatie die ook terrorisme bedrijft. Want wat op 7 oktober dit jaar gebeurde was terrorisme. Het was zwaar geweld tegen non-combatanten. Natuurlijk moet je deze actie zien in de context van 75 jaar Israëls bezetting, maar tegelijkertijd had Hamas het niet op deze manier moeten doen. Interessant is de Palestijnse reactie op 7 oktober. Mensen die niets te verliezen hebben juichten de aanval toe. Zij hebben geen perspectief. Zij juichen alles toe. Ik ben het niet met deze mensen eens, maar snap hen wel, ze zitten in een wanhopige situatie. Mensen die wel iets te verliezen hebben, hun baan, hun carrière, hun toekomst, zij reageerden veel gematigder op de gebeurtenissen, of zij zwegen.'

Volgens De Levie heeft Hamas ingecalculeerd dat Israël keihard zou terugslaan. 'Hamas wilde met deze aanval de vredesbesprekingen tussen Israël en Saoedi-Arabië torpederen. Saoedi-Arabië kan nu de diplomatieke betrekkingen met Israël niet normaliseren, want dat zullen de Saoedische onderdanen niet accepteren.'

De aanval van Hamas is geen antisemitische aanval, stelt De Levie. 'Het was een aanval op alles en iedereen. Mensen werden niet aangevallen omdat ze Joods

'Het belangrijkste effect van de aanval van Hamas is dat de gematigde, vredelievende geluiden zijn verstomd'

het feest helaas niet door. Maar hoewel er nooit formele banden kwamen, ondersteunen we – via Stichting Palestina – humanitaire projecten.'

Helaas heeft De Levie geen archief, vertelt hij. 'Het Nederlands Palestina Komitee heeft veel materiaal naar het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam gebracht, maar het Rotterdamse archief zit

daar niet bij. Ik was aanvankelijk de enige die alles bijhield, in mappen. Daarna gooide ik die weg en zette ik alles op de computer, maar toen die crashte was alles weg. Doodzonde. Maar de belangrijke informatie zit gelukkig nog wel in mijn hoofd.'

Op dit moment is De Levie niet actief voor een politieke partij. In 1971 werd hij lid van de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP),

een van de voorlopers van GroenLinks. 'Aanvankelijk was ik als anarchist tegen verkiezingen. Ik had me in laten sluiten in een jongerencentrum en 's nachts illegaal een paar duizend pamfletten gestencild, met de tekst 'Wie stemt verliest zijn stem'. Het was een strafbaar feit, maar nu verjaard, dus ik kan je dit vertellen. Ik koos uiteindelijk toch voor de PSP omdat ik mij realiseerde dat politieke samenwerking helpt om echt iets te bereiken. Ik heb voor de PSP veel bestuurswerk gedaan en daarna ook voor GroenLinks. Zo was ik de eerste voorzitter van GroenLinks Rotterdam. In 1996 besloot ik mijn lidmaatschap op te zeggen, toen de partij te gematigd werd, een soort D66, en geen duidelijk geluid meer liet horen tegen de NAVO.' Tegenwoordig stemt De Levie BIJ1, waar veel Palestina-activisten lid van zijn, onder andere Dorien Bal van BDS Nederland. 'Maar helaas is BIJ1 nu niet

‘Van de meer dan zestig neven en nichten van mijn vader overleefden er maar zes de oorlog’

waren. Ook niet-Joodse mensen werden aangevallen.’ Maar het belangrijkste effect van de aanval van Hamas is dat als gevolg hiervan de gematigde, vredelievende geluiden zijn verstomd, concludeert De Levie. ‘Zes maanden lang demonstreerden progressieve Israëliërs tegen de extreemrechtse regering van Benjamin Netanyahu. Ze negeerden aanvankelijk de Palestijnse kwestie, maar langzaam maar zeker begon het besef in te dalen bij de demonstranten dat ze tegen dezelfde mechanismen vochten als de Palestijnen. Dit besef is nu helemaal weg. Na de aanval van Hamas is er van de solidariteit met de Palestijnen niets meer over. Netanyahu en Hamas hebben allebei behoefte aan een tegenstander die ze zwart

kunnen maken. Dat is hen helaas gelukt.’

Familiegeschiedenis

Benji de Levie heeft een Joodse achtergrond. Hij is hier niet zo mee bezig, vertelt hij. ‘Een Ander Joods Geluid is een Joodse organisatie in Nederland die expliciet, vanuit het Joods-zijn, kritisch over Israël is. Ik was voor die tijd al kritisch over Israël bij pro-Palestijnse organisaties. Mijn Joods-zijn was daar nooit een issue, nooit een onderwerp van discussie.’

Wel heeft hij, zo vertelt De Levie, van zijn twaalfde tot zijn zeventiende een ‘hele religieuze periode’ gehad. ‘Ik werd getrokken door het samenzijn, dat je bij iets betrokken werd, het gebeuren eromheen. Maar ik realiseerde mij dat ik nooit echt in God heb geloofd. Wat moet je dan?’

De familie van zijn grootmoeder aan moederskant komt oorspronkelijk uit het huidige Belarus. Zij vluchtten in de zeventiende eeuw vanwege de antisemitische pogroms naar Palestina, waar ze een school oprichtten in Jeruzalem. De vader van Benji’s moeder kwam uit Polen. Hij was naar Jeruzalem gegaan om daar voor rabbijn te studeren. Maar hij besloot te trouwen en met zijn vrouw te emigreren naar Amerika, omdat er daar meer toekomst was. Ze monsterden aan op een schip en kwamen aan in Engeland, waar ze zich vestigden en waar ook Benji’s moeder

opgroeide.

De familie van Benji’s vader emigreerde rond 1700 van Oost-Europa naar Oost-Groningen, waar ze als veeboeren en slagers werkten. In de twintigste eeuw trok de familie naar Rotterdam, Benji’s vader in 1936 als laatste. ‘Toen de Duitsers op 10 mei 1940 Nederland binnenvielen, wilde mijn familie naar Engeland vluchten. Bij IJmuiden was er een kapitein die hen naar Engeland zou brengen, maar hij vertrok nadat ze net al hun spullen op de boot hadden geladen. Ze stonden alleen op het strand. Maar gelukkig zagen ze een verlaten roeiboot liggen. Ze konden de eigenaar ervan niet vinden. Daarom besloten ze de boot te confisqueren en ermee naar Engeland te roeien. Ze hebben vijf dagen geroeid en geprobeerd te navigeren op de sterren. Ze dreeven af naar het zuiden en werden voor de Franse kust opgepikt. Gelukkig door een Engels schip. Zo kwam mijn vader in Engeland terecht en overleefde hij de Holocaust. Van de meer dan zestig neven en nichten van mijn vader overleefden er maar zes de oorlog.’

Benji’s vader ging het leger in en werd gelegerd in Noord-Engeland, waar hij Benji’s moeder tegen het lijf liep, die etentjes organiseerde voor Joodse militairen die daar gelegerd waren. Ze werden verliefd en trouwden in 1944, vlak voor de invasie van Normandië. ‘Mijn vader is op de kust in Normandië geland, niet met de eerste troepen hoor, en maakte de bevrijding van West-Europa mee, van Noord-Frankrijk tot Breda. Na de oorlog kwam mijn moeder over naar Nederland. Ze zouden daarna weer naar Engeland teruggaan, maar dat is nooit gebeurd.’

Palestijnen

Vanwege deze familiegeschiedenis kan Benji de Levie zich goed identificeren met de Palestijnen, vertelt hij. ‘De Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever, Gaza en

in de diaspora zijn ook nazaten van vluchtelingen. Ze zijn gevlucht vanwege de Nakba, de etnische zuivering van 1948.’

Maar is het niet lastig om als iemand met een Joodse achtergrond zo pro-Palestina te zijn? Word je dan niet als een ‘verrader’ beschouwd? ‘Er zijn Joodse mensen in Rotterdam die mij mijn pro-Palestijnse houding kwalijk namen’, antwoordt Benji de Levie. Ik had onlangs een e-mailwisseling met een voormalige minister van Buitenlandse Zaken (Uri Rosenthal, red.) hierover. Kijk, ik kan mij voorstellen dat mensen die de Holocaust hebben overleefd, dat zij naar een veilige plek willen. Israël is dat niet trouwens. Maar nu, ruim 75 jaar later, geldt dat argument niet meer. Je moet een veilige plek maken in het land waar je nu bent. Je moet geen land afpakken van een ander volk.’

Benji de Levie is een voorstander van een eenstaatoplossing: Palestina. ‘Mij lijkt dit de enige juiste oplossing, maar het is aan de bewoners – inclusief de teruggekeerde Palestijnen – om hierover het laatste woord te hebben. Om deze situatie te kunnen bereiken zullen er uiteindelijk onderhandelingen moeten worden gevoerd. Daarvoor is een gelijkwaardiger speelveld nodig. En om dat te bereiken moet er volgens de BDS-beweging aan drie voorwaarden worden voldaan: het einde aan de apartheid in de gebieden die Israël in 1948 veroverde, een volledige terugtrekking uit de gebieden die in 1967 zijn bezet en de implementatie van de VN-resolutie dat Palestijnse vluchtelingen het recht hebben terugkeer. De Verenigde Staten, de Europese Unie, de Arabische landen en misschien ook China moeten meewerken aan het realiseren van een duurzame vrede. Dit gaat nog heel lang duren, dat begrijp ik ook wel. Er moet heel veel gerepareerd worden. Maar mensen moeten een betere toekomst krijgen daar.’ ●

BENJI DE LEVIE OP EEN POSTER IN MAASTRICHT (BEELD: DE LEVIE)

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl

Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs

Medische Keuring
Levensverzekering

Verzuim &
Re-integratie

Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven

TAHIR ABBAS

Hoogleraar
Radicaliseringsstudies
(Universiteit Leiden).

Deze oorlog moet eindigen

Het gebruik van artikel 99 van het Handvest van de Verenigde Naties door secretaris-generaal Antonio Guterres heeft aanzienlijke onrust veroorzaakt in de wereldgemeenschap. Zijn stap werd genomen om de aandacht te vestigen op de escalerende en uiterst ernstige humanitaire crisis die zich nu afspeelt in Gaza. Dit illustreert de ernst van de huidige crisis, aangezien er slechts vier keer eerder in de geschiedenis van de Verenigde Naties is gegrepen naar dit artikel.

Guterres waarschuwt dat het aantal Palestijnse slachtoffers in het conflict de 16.000 heeft overschreden. Daarbij is meer dan 80 procent van de inwoners van Gaza gedwongen hun huizen te verlaten en staat de gezondheidsinfrastructuur op instorten. De brief beschrijft levendig de ernstige vernietiging van civiele infrastructuur, het verlies van meer dan duizend VN-hulpverleners en het feit dat de burgerbevolking in Gaza niet wordt beschermd. Gaza zal met onherroepelijke gevolgen te maken krijgen. Gevolgen die de vrede en veiligheid bedreigen van niet alleen Israël en Palestina, maar ook van de rest van de wereld.

De buitengewone maatregel

van de VN-chef beoogt de Veiligheidsraad tot actie te dwingen. De Raad heeft eerder problemen ondervonden bij het aannemen van bindende resoluties over het conflict, vanwege zorgen van de Verenigde Staten.

Hoewel Guterres persoonlijk niet de macht heeft om actie af te dwingen, verplicht de aanroeping van artikel 99 de Raad om zich over de kwestie te beraden. Arabische landen, zoals de Verenigde Arabische Emiraten, pleiten momenteel voor een snelle uitvoering van een resolutie die oproept tot onmiddellijk staakt-het-vuren. Desalniettemin zijn er nog steeds aanzienlijke meningsverschillen tussen de leden van de raad.

Israël handhaaft krachtig verzet tegen elke resolutie, omdat Hamas hiervan zou profiteren. En verder zijn er de westerse landen die tegen de resolutie stemmen, of zich onthouden van stemming, om Israël tegemoet te komen. Er is een grote kans dat dit opnieuw zal gebeuren. Andere strategieën, zoals het pleiten voor humanitaire pauzes, hebben er niet toe geleid dat het geweld stopte. Bovendien beweren sommigen dat het gebruik van artikel 99 meer symbolisch van aard is en de politieke overwegingen binnen de Raad niet ingrijpend veranderen.

Daarom, hoewel Guterres zijn bezorgdheid heeft geuit, zijn de

onderliggende factoren die de VN-interventie belemmeren niet significant veranderd. Er is onvoldoende bewijs om aan te geven dat de strijdende partijen bereid zijn een duurzame politieke overeenkomst te bereiken. Zonder een dergelijke houding zullen spanningen om een bestand tot stand te brengen blijven stagneren.

Guterres heeft gelijk: het voorkomen van humanitaire catastrofes moet de hoogste prioriteit krijgen. Toch is de kans op een oplossing even klein als voorheen. De oorlog, die nu al meer dan dan zestig dagen duurt, is buitengewoon complex van aard. De vastberaden deelname van Guterres geeft aan dat de VN erkennen dat ze niet stoïcijns kunnen blijven toekijken, gezien het alarmerende aantal burgerslachtoffers. Maar zijn buitengewone daad an sich kan geen vrede afdwingen. Guterres heeft de wereld op de situatie in Gaza gewezen, maar liet na een routekaart naar de vrede te presenteren, terwijl de diverse partijen zich verder ingraven in hun grote gelijk. Het voorkomen van rampen die niet te herstellen zijn vereist politieke concessies, die momenteel echter ontbreken.

De 16.000 doden in Gaza zijn het verschrikkelijke gevolg van het falen van de diplomatie en de keuze van de staat Israël om

geweld te gebruiken. Want los van alle politieke complexiteiten moeten we de menselijke kant niet uit het oog verliezen. Er zijn Palestijnen vermoord. Er zijn ook Israëliërs vermoord. Al die levens zijn intrinsiek waardevol. Op een gegeven moment wordt het geweld te zinloos om nog door te gaan. Wanneer moeders vrezen voor hun kinderen, te midden van bombardementen, en burgers sidderen van angst, niet wetend of ze de dag zullen overleven. Als dat gebeurt dan zijn we te ver afgedwaald van de kern van wat ons menselijk maakt. Want het besef dat alle levens van waarde zijn vormt een potentiële gemeenschappelijke grond, die bittere vijanden met elkaar delen.

We moeten, met het oog op alle mensen die zijn omgekomen, op zijn minst een poging doen om vrede te stichten. Dat zijn we aan hen verplicht. Onze humaniteit eist dat leiders, voordat er meer kinderen onnodig sterven, de moed moeten hebben om vrede na te streven, in plaats van wraak te zoeken via geweld. Dat is de enige weg. De weg van diplomatie en co-existentie. Dat moet, na zestig dagen bloedvergieten. De mensen die zijn gestorven zijn verdienen het. Degenen die de slachting hebben overleefd verdienen het. De rede eist het. Deze oorlog moet eindigen. ●

Suikerklontjes

BEELD: PIXABAY/AALMEIDAH

● REYIS KURT

‘Gecondoleerd, sterkte.’ Dat is zowat het enige dat ik weet over de omgang met naasten van een Nederlandse overledene. Het zal wel iets met het calvinisme te maken hebben. Ook de rouw wordt bescheiden gehouden. Begrafenissen zijn in besloten kring. Alleen als je uitgenodigd bent ga je naar de begrafenis.

Bij ons gaat dat anders. Bij het vernemen van het overlijden ga je als je de overledene of naasten wat van nabij kent naar hun huis. Het huis raakt dan al snel vol. Of een moskee in de buurt wordt dan omgedoopt tot rouwlocatie, of een buurtcafé dat afgehuurd wordt, of er wordt een tent voor het huis geplaatst.

De begrafenis is veelal na het eerstvolgende middaggebed in de moskee waar de overledene een band mee had. Het stoffelijk overschot wordt vlak na overlijden opgehaald door mensen van het begrafenis-

proces naar de volgende dag.

De gesloten kist wordt voor de moskee geplaatst. Mensen sluiten zich daarachter aan. De imam houdt voor de moskee een korte preek over de vergankelijkheid van

naar het moederland gevlogen om daar begraven te worden.

Na de begrafenis wordt er nog tot drie dagen gerouwd bij het huis van de overledene. Iedereen die ook maar enigszins een band met de familie heeft, legt een bezoek af. Na deze officiële rouw volgen de bezoeken van bekenden die verder weg wonen of die dan verhinderd zijn. Dat proces kan tot enkele maanden duren.

Ik kan me herinneren dat bij het overlijden van mijn opa er veel bezoek naar mijn ouderlijk huis kwam. Streekgenoten brachten een tas mee met twee pakjes suikerklontjes en twee pakjes thee. Lange jaren heb ik dit niet begrepen. Nu zie ik het wel. Voor Europa haar poorten voor onze streek opende was er armoede. Thee en suiker waren nodig om zoveel gasten te kunnen ontvangen. Dit ritueel hadden mijn goedgelovige streekgenoten naar Nederland meegenomen. ●

De begrafenis is veelal na het eerstvolgende middaggebed

fonds. Voor de dienst doen ze samen met directe familieleden de rituele wassing en wikkelen ze de overledene in een wit gewaad. Zo wordt de overledene naar het middaggebed gebracht. Als formaliteiten dat niet toelaten schuift het

het leven en er volgt een korte gezamenlijke gebedsdienst. De kist wordt op de schouders genomen. Iedereen probeert mee te helpen met dragen. De kist wordt in de begrafenisauto geplaatst en naar de begraafplaats gebracht of

Hoe wereldburger Thung hoogle

Thung Tjeng Hiang (1897-1960) was Chinees, Indonesiër en ook Nederlander. En hij was de eerste hoogleraar virologie in de wereld. Journalist Frans Glissenaar schreef zijn fascinerende biografie, *Tussen de vier zeeën*.

TUSSEN DE VIER ZEEËN (UITGEVERIJ VERLOREN). © HERKOMST REPRODUCTIE: SPECIAL COLLECTIONS, WAGeningen UNIVERSITY & RESEARCH - LIBRARY

● EWOUT KLEI

Zijn levensverhaal is om twee redenen heel bijzonder, legt Glissenaar uit. 'Ten eerste waren de Chinezen uit Nederlands-Indië van zijn generatie de eersten die de gelegenheid kregen om in Nederland te studeren. Daardoor kreeg hij een heel andere kijk op de wereld dan als hij in Indië was gebleven. Ten tweede was hij een voorloper in de ontwikkeling van de virologie. Nederland heeft hierin altijd een vooraanstaande rol gespeeld. Nederlandse wetenschappers waren de eersten die het bestaan van virussen ontdekten en hier onderzoek naar deden. Wetenschapper Martinus Willem Beijerinck was degene die de term 'virus' bedacht.'

Hoe kwam Thung in virologie terecht, waarom koos hij dit als specialisme?

'Thung ging naar Wageningen. Zijn familie zat in landbouw. Ze hadden theeplantages in Indië. Het was logisch dat hun zoon iets moest gaan studeren op het gebied van de landbouw, want dan hadden zij er ook iets aan. Aanvankelijk deed Thung de algemene richting, maar hij specialiseerde zich in plantenziektenkunde. Veel plantenziekten werden veroorzaakt door virussen. Daarin heeft hij zich steeds verder verdiept en hij ontdekte ook nieuwe dingen, hoe virussen functioneerden.'

Wat was zijn belangrijkste wetenschappelijke ontdekking?

'Dat virussen konden muteren. Hij noemde woord 'muteren' niet, maar schreef dat virussen zich aanpassen aan de veranderende

omstandigheden. Virussen zijn een levend iets, ontdekte Thung. Dat was een nieuw inzicht in die tijd. Veel van zijn kennis is trouwens nu wel een beetje verouderd, ingehaald door nieuwe wetenschappelijke inzichten. Maar dat betekent niet dat zijn eerste stappen overbodig zijn. Want je bouwt kennis op bestaande kennis.'

'Toen Thung zich in de jaren twintig en dertig verdiepte in virussen kon je die nog niet zien, want de elektronenmicroscopie bestond nog niet. Die kwam pas eind jaren dertig. Later gebruikte Thung deze microscoop ook en publiceerde hij over wat hij zag.'

'Vlak na de oorlog schreef Thung het boek *Grondbeginselen der virologie*. Dat is jarenlang, tot in de jaren zestig, gebruikt als handboek door Nederlandse studenten. Nu is het verouderd.'

'In Wageningen kwam een apart laboratorium voor virologie. Aanvankelijk wilde de universiteit dat alleen plantenvirussen bestudeerd zouden worden, maar Thung stak hier een stokje voor. Een virus is een virus, zei hij. Laten we dit laboratorium voor virologie noemen. Want we willen virussen bestuderen. Plantenvirussen gedragen zich niet anders dan andere virussen.'

'Thung voelde aan dat zijn werk belangrijker zou worden. Want de wereld wordt steeds kleiner en mensen reizen steeds meer. Daardoor worden virussen ook sneller verspreid. Dat hebben we nu ook kunnen zien met covid-19.'

De Chinese Thung groeide op in Indonesië, toen dat nog een Nederlandse kolonie was. Hoe was de positie van de Chinezen?

'Je kunt hun positie vergelijken met die van de Joden in de diaspora. De Joden waren verspreid over veel landen, eeuwenlang. In heel Azië woonden grote groepen Chinezen buiten China. In Thailand, Maleisië, Indonesië. China is een groot en dichtbevolkt land. Er gebeurde daar veel, oorlogen, epidemieën, enzovoort. Die leidden ertoe dat veel mensen hun geluk buiten China gingen zoeken. De Chinezen buiten China waren werkzaam in de handel, omdat ze vaak werden uitgesloten voor andere beroepen. Dat is heel erg te vergelijken met de positie die Joden eeuwenlang in Europa innamen. En net als de Joden werden en worden de Chinezen als buitenstaanders gezien, die een bedreiging zouden vormen voor de lokale bewoners.'

'Toen Nederlanders steeds meer gebieden gingen bezetten, kregen ze steeds vaker te maken met Chinese middenklasse. Zij waren nodig om economie draaiende te houden. De Nederland wilden de Chinezen niet als concurrenten. Ze moesten in het gareel worden gehouden. Nederlanders ontworpen daarom een soort apartheidssysteem, met aparte wijken waar Chinezen mochten wonen en met plekken waar ze niet mochten wonen. Ook wezen de Nederlanders ver-

THUNG ALS STUDENT. © HERKOMST REPRODUCTIE: SPECIAL COLLECTIONS, WAGeningen UNIVERSITY & RESEARCH - LIBRARY

eraar virologie werd

tegenwoordigers aan die namens Chinese gemeenschap moesten onderhandelen met het bestuur.’

Maar de positie van Chinezen was wel beter dan die van Javanen en andere Indonesiërs toch?

‘Inderdaad. Ze hadden bepaalde privileges. Ze konden land pachten, land kopen enzovoort. Chinezen waren ook in de positie om eisen aan Nederlands-Indische regering te stellen. Bijvoorbeeld dat ze goed onderwijs kregen. De koloniale overheid wilde dat aanvankelijk niet. Daarop gingen de Chinezen in Indië hun docenten uit China halen. Dat vonden de koloniale autoriteiten niet zo fijn, want ze vreesden voor buitenlandse invloed. Daarom kwamen er Nederlands-Chinese scholen.’

Hoe rijk en invloedrijk was de familie van Thung?

‘Zijn vader kwam uit een invloedrijke familie. Hij had samen met zijn broers de succesvolle naamloze vennootschap ‘De negen broeders’ opgericht. Thungs vader was niet zo rijk en succesvol als zijn broers, maar bezat wel een theeplantage en een rijstpellderij.’

Waarom ging Thung studeren in Nederland? En wat vond hij van

Nederland?

‘In Nederlands-Indië kon je niet studeren, de middelbare school was hoogste wat je kon doen. Dat kwam voort uit het idee dat inlanders niet hoefden te studeren. En witte Nederlanders konden voor studie wel naar Nederland. Dus als je wilde studeren moest dat buiten Indië gebeuren. Nederland was daarvoor de meest logische plek, vanwege de taal.’

‘Thung ging samen met twee neven naar Nederland om te studeren. Dit was wellicht een familiebesluit, om de oudste zoons naar Nederland te sturen om daar te studeren. Dat was goed voor ‘De negen broeders’. De familie wilde meegaan in vaart der volkeren, op de hoogte zijn van nieuwste ontwikkelingen. En studeren was ook goed voor je maatschappelijke status.’

FRANS GLISSENAAR

om uit te leggen wie hij was, als buitenbeentje.

‘Thung heeft zich nooit gediscrimineerd gevoeld, zei hij zelf. Wel werd hij als exotisch gezien. Er waren maar weinig niet-witte studenten in Wageningen. Een

‘Nederlanders ontworpen daarom een soort apartheidssysteem, met aparte wijken waar Chinezen mochten wonen’

Hoe beleefde Thung Nederland?

‘Hij werd positief ontvangen. Je merkte wel paternalisme. Medestudenten noemden Thung hun ‘bruine broeder’. Dat was niet-discriminerend bedoeld, maar het was wel taal die we tegenwoordig discriminerend noemen. Thung schreef in het studentenblad van Wageningen over de Chinese cultuur en over Nederlands-Indië,

van zijn neven studeerde er en een andere Indonesiër.

‘Indonesië was voor Nederlandse studenten in Wageningen geen onbekend land. Veel studenten verdiepten zich in tropische landbouw omdat ze naar Indonesië wilden gaan. Studentenverenigingen organiseerden rijstafels en lezingen met sprekers over Indonesië.’

Hoe stond Thung tegenover het Indonesische nationalisme? Was hij een voorstander van de Indonesische onafhankelijkheid?

‘Thung stond daarin ambivalent. In zijn studententijd steunde hij de Indonesische nationalistische beweging. Hij kende enkele leiders ook, waaronder Soewardi Soerjaningrat en Mohammed Hatta, die in Rotterdam studeerde. Ook werd Thung redacteur van het blad van de Liga tegen Imperialisme en Koloniale Onderdrukking, een best wel linkse organisatie die – zoals later bleek – was geïnfiltrerd door Moskou.

‘Maar toen Thung was afgestudeerd werd hij gematigder. Hij wilde een baan zoeken in Nederlands-Indië. Via een collega-student vond hij een baan bij het Proefstation voor Vorstenlandse Tabak, een organisatie van koloniale planters. Het was een hele tour om daar te mogen werken, want enkele planters hadden lucht gekregen van Thungs ideologische opvattingen. Thung kon er werken als hij zou zwijgen over politiek. Dat heeft vervolgens ook gedaan. In de loop der tijd is hij zich ook steeds meer als een koloniaal gaan gedragen bovendien...’

Vertel.

THUNG IN 1960. © HERKOMST REPRODUCTIE: SPECIAL COLLECTIONS, WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH – LIBRARY

Interview.

‘In het blad voor tabaksplanters schreef Thung een artikel over hoe bepaalde virussen zich via onkruid konden verspreiden. Hij gaf planters tips over hoe ze het onkruid konden weghalen. Thung schreef dat dit niet zo veel hoefde te kosten, je kon hiervoor kinderen, van twaalf jaar, inzetten. Hij pleitte in dit artikel dus voor kinderarbeid.’

‘Thung kreeg, vanwege zijn Nederlandse opleiding, een goed salaris, 1100 gulden per maand, net als de witte Nederlanders. Indo-Europeanen kregen een lager salaris, tussen de 400 en 500 gulden. Javanen ten slotte verdienden tussen een tientje en honderd gulden. Er was een duidelijk rassenonderscheid, als het ging om belonen. Thung had ook veel Javanen in dienst. Een chauffeur, een kok, een meisje voor de kinderen. Hij ging zich, en dat was denk ik onvermijdelijk, koloniaal gedragen.’

Heeft hier later nog kritisch op gereflecteerd? Of op zijn linksere positiekeuze in zijn studententijd?

‘Nee, Thung was heel flexibel voor zichzelf, hij was niet een hele principiële persoon. Tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd voerde hij een middenkoers. Hij zei tegen de witte Nederlanders dat ze meer begrip moesten hebben voor de Indonesische positie, maar tegelijkertijd kwam hij ook op voor de Chinezen. Voor de Chinezen was de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog een moeilijke tijd. Veel Indonesiërs beschouwden de Chinezen als de handlangers van de Nederlanders. Dat was niet helemaal terecht. Maar het leidde wel tot discriminatie van en geweld tegen Chinezen.’

‘Aan het nieuwe Indonesië heeft Thung trouwens een belangrijke bijdrage geleverd. Hij heeft de landbouwfaculteit opgezet van de Universiteit van Indonesië in Bogor. Een van zijn

leerlingen, Tojib Hadiwidjaja, werd later rector van deze universiteit en minister van Landbouw van Indonesië. Thung is bovendien in 1956 nog een jaar gasthoogleraar op deze universiteit geweest.’

De Chinezen hadden in de koloniale tijd een betere positie dan de Indonesiërs. Hoe veranderde hun positie toen de Nederlanders eind 1949 de soevereiniteit overdroegen aan de Republiek Indonesië?

‘Zeker in eerste instantie verslechterde hun positie. De Chinezen, Indo-Europeanen en zelfs aan de

hun koffers te pakken, omdat ze door president Soekarno als zondebok werden bestempeld. Chinezen werden fysiek aangevallen en soms voor de rechter gesleept, omdat ze geldwoekeraars zouden zijn. Veel Chinezen vertrokken naar China, anderen naar Nederland. Daarom kreeg Nederland vanaf de jaren vijftig zo veel Chinees-Indonesische restaurants. Nog steeds worden Chinezen in Indonesië gediscrimineerd. Elke keer als er onrust is in het land worden Chinezen aangevallen. Tegelijkertijd spelen rijke Chinezen nog een steeds een belangrijke rol in de Indonesische

leven heeft Thung in Nederland gewoond en gewerkt. Hij voelde een band met Indonesië, maar ik denk dat hij zich toch net een beetje meer Nederlander voelde.’

En voelde Thung zich ook een wereldburger? De titel van uw boek is namelijk ‘Tussen de vier zeeën zijn wij allen broeders’, een citaat van Confucius dat Thung graag aanhaalde.

‘Voor Thung betekende het wereldburgerschap in de eerste plaats dat wetenschappers over de hele wereld contact hadden met elkaar. Hij vond tijdens de Koude Oorlog dat westerse wetenschappers ook in contact moesten blijven met wetenschappers uit de Sovjet-Unie en China. Hij stond een detente voor en maakte zich grote zorgen over het gevaar van kernwapens.’

‘In 1960 overleed Thung plotseling, aan de gevolgen van een hartaanval. Dat was tijdens een bijeenkomst van de plaatselijke Rotary in Wageningen, waar de Nederlandse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Hans van Houten een verhaal hield. Vlak voor zijn dood hield Thung een vurig pleidooi voor ontwapening, een cri de coeur. Mogelijk werd die hartenkreet hem fataal.’ •

‘Veel Indonesiërs beschouwden de Chinezen als handlangers van de Nederlanders’

Nederlanders werd na de soevereiniteitsoverdracht de keuze voorgelegd om Indonesiër te worden. Maar ze moesten wel hun andere paspoort opgeven. Je kon niet én Indonesiër én Nederlander zijn, of én Indonesiër én Chinees. Het was of-of. Vrijwel alle Nederlanders, twee derde van de Indo-Nederlanders en ongeveer de helft van de Chinezen wilden daarom geen Indonesiër blijven.

‘Halverwege de jaren vijftig, tijdens de zogenoemde Konfrontatiepolitiek, kozen veel Nederlanders, Indo-Europeanen en Chinezen die wel voor het Indonesische staatsburgerschap hadden gekozen er alsnog voor om

economie. Maar dat is een kleine groep. De meeste Chinezen in Indonesië zijn helemaal niet zo rijk.’

Voelde Thung zich Chinees, Indonesiër of Nederlander?

‘Alle drie, denk ik. Hij bleef zich altijd verdiepen in de Chinese cultuur. Hij had zijn studie in Wageningen ook tijdelijk stopgezet, om in Leiden sinologie en filosofie te studeren. Thung was trots op zijn Chinese wortels, maar vond ook dat Chinezen zich moesten ontwikkelen. Ze konden leren van westerse wetenschap, hij stelde een symbiose voor.

‘Het grootste deel van zijn

Westerse landen, meet niet met twee maten

Westerse landen moeten het internationaal recht consistent en eerlijk toepassen. De Gazaanse bevolking heeft dringend onze bescherming nodig, schrijft Arlinda Rustemi.

● ARLINDA RRUSTEMI

In deze huidige wereld zouden de waarden van menselijkheid en de bescherming van burgers prioriteit moeten zijn voor alle landen. Internationaal recht speelt een beslissende rol bij het managen van internationale vraagstukken en het oplossen van complexe problemen. Maar recente gebeurtenissen, waaronder het conflict in Gaza, roepen vragen op over hoe verschillende landen op deze uitdagingen reageren.

De recente stemming tegen de resolutie over Palestina en de situatie in Gaza laat zien dat landen als de Verenigde Staten, Italië en andere landen die vraagstukken anders benaderen. Het is belangrijk om te erkennen dat het beschermen van burgerlevens een fundamenteel principe is in internationale aangelegenheden. Dat principe moet consequent worden gehandhaafd, zonder met twee maten te meten.

Elk kind, ongeacht etniciteit of religie, verdient een veilige en opvoedende omgeving. De media laten de harde realiteit zien waarmee gezinnen in conflictgebieden worden geconfronteerd. In Gaza bijvoorbeeld is de impact van het conflict ingrijpend. In minder dan twee maanden tijd kwamen meer dan 5.500 kinderen op tragische wijze om het leven. Ook bij het voortdurende conflict in Oekraïne gingen veel jonge levens verloren. In een periode van bijna twee jaar stierven daar ongeveer 540 kinderen.

Deze grimmige cijfers tonen de impact van oorlog op de meest kwetsbaren. Ze laten ook het

onevenredige aantal kinderlevens zien dat in Gaza verloren is gegaan. Het exacte aantal Israëliische kinderen dat stierf op 7 oktober is nog niet bekend, maar zal naar verwachting aanzienlijk lager zijn dan het aantal dode Palestijnse kinderen, op basis van het totale aantal slachtoffers.

De oorlog doet ons beseffen hoe belangrijk vrede is, zodat een kind kan opgroeien met de basisbehoeften die het nodig heeft, zonder angst voor de dood. Achter iedere statistiek staan echte kinderen en families die worden getroffen, samen met vele andere burgers die ook gebukt gaan onder oorlogsleed.

De bescherming van leven is een fundamentele opdracht aan ons mensen. Het normaliseren van burgerslachtoffers is zeer verontrustend en doet denken aan de donkerste hoofdstukken uit de geschiedenis, zoals de Holocaust. Leren van fouten uit het verleden

BEELD: HOSNY SAHLA, PIXABAY.

cratie over de hele wereld is op zich een nobel doel, maar het moet consequent en eerlijk worden nagestreefd. Want wanneer machtige landen onrecht lijken te steunen, ondermijnt dit de legitimiteit van een democratisch

kelder. Propagandavideo's en nepnieuws zorgen voor verdere polarisatie en radicalisering. Daarom is het van belang om rekening houden met de impact die conflicten op burgers wereldwijd hebben, niet alleen in specifieke regio's.

Voor een veilige, vreedzame wereld moet de internationale gemeenschap streven naar een consistente en eerlijke toepassing van het internationaal recht. Dat zal helpen om verdere polarisatie en geweld te voorkomen. Ook ondersteunt het de inspanningen van landen die werken aan democratie.

In een multipolaire wereld kunnen de gevolgen van meten met twee maten groot zijn en levens over de hele wereld beïnvloeden. Denk aan het zesjarige Palestijnse kind in de Verenigde Staten, dat in oktober werd vermoord door een fanatieke Israëlaanhanger. Laten we ons collectief richten op samenwerking en het consequent toepassen van mensenrechten en het internationaal recht. ●

De gevolgen van meten met twee maten kunnen groot zijn

is cruciaal om herhaling te voorkomen. De angst en trauma's die kinderen in conflictgebieden ervaren, kunnen langetermijneffecten hebben. Ze kunnen nieuwe cycli van geweld aanwakkeren en de vooruitzichten op vrede belemmeren.

Het bevorderen van de demo-

bestuur. Die tegenstrijdigheid kunnen politieke tegenstanders uitbuiten, zoals China, Rusland en extremistische groeperingen doen. Zo nemen de wereldwijde uitdagingen nog verder toe.

De opkomst van technologieën als kunstmatige intelligentie (AI) maakt deze kwesties nog ingewik-

‘Met mijn muziek wil ik werelden

De Iraans-Nederlandse musicus Farid Sheek (29) stamt uit een familie van soefi-musici. ‘Pas in Nederland leerde ik de soeficultuur echt kennen.’

● SHAWINTALA BANWARIE

In het Soefihuis in Rotterdam-Zuid is de mystiek bijna tastbaar. Aan de muur hangen talloze Perzische voorwerpen en naast het raam staat een kast vol met boeken over de islam en andere wereldreligies, zoals het christendom en jodendom. Farid Sheek wijst naar een vitrinekast, waarin een fraai Perzisch gewaad hangt. ‘Dit was van mijn grootvader Mahdi Sheikhbahai, ook wel bekend als Safi Ali Shah de tweede. Hij wijdde zijn leven aan het verspreiden van de soefitraditie.’

Sheek werd geboren in Iran. Hij emigreerde op 17-jarige leeftijd naar Nederland. Hier volgde hij een opleiding tot componist. Op jonge leeftijd leerde hij van zijn vader al Iraanse muziekinstrumenten te bespelen.

Het soefisme – ook bekend als *tasawwuf*, wat ‘een soefi zijn’ betekent – is een spirituele traditie binnen de islam. Deze stroming wordt vandaag de dag vooral gepraktiseerd onder moslims in Iran, Afghanistan, Turkije, Pakistan en India. Soefigeleerden, waaronder de beroemde Perzische dichter Jalal ad-Din Rumi, staan ook bekend om hun mystieke leer, poëzie, muziek en dans.

Perzische daf

‘Ik ben geboren in Isfahan. Mijn vader was muzikant, mijn moeder had een mooie stem en mijn opa was een soefimeester. Toen ik zeven was drukte mijn grootvader mij een muziekinstrument in handen en zei: ‘Jij hebt een missie om mensen te inspireren.’ Ik begon toen met de *daf*, een Perzisch

muziekinstrument. Later leerde ik ook pianospelen.’

Hij haalt zijn *daf* tevoorschijn; een rond percussie-instrument met een versierd houten frame, bedekt met leer. Door de ruimtegalmende klanken van het instrument, dat oogt als een trommel maar een zwaarder geluid maakt.

De *daf* is een antiek Perzisch en Koerdisch instrument. Het dateert van voor de komst van de islam. ‘Voor de soefimuziek is de

te zetten in vreugde. Muziek is voor mij altijd de uitlaatklep. Muziek speelde een essentiële rol in mijn jeugd. Het zorgde ervoor dat ik uiteindelijk de juiste weg vond en mijzelf bleef.’

Misschien komt het omdat ik de genen ervoor heb en omdat ik dagelijks heb geoefend, maar ik heb een hoog niveau bereikt. Mensen willen mij graag horen spelen. Dat was vroeger ook al zo. Familie en vrienden, op school, er werd steeds gevraagd, wil je

‘Ik wist dat ik muziek nodig had om pijn en verdriet om te zetten in vreugde’

daf het instrument’, zegt Sheek. ‘Het is een heilig instrument, omdat het vroeger in Iran werd bespeeld tijdens religieuze soefidiensten. Tegenwoordig dient *daf*muziek ook als entertainment, bijvoorbeeld op bruiloften en feesten. Voor mij is het instrument nog steeds heilig. De klanken geven zoveel energie dat je niet stil kunt blijven zitten. Dat maakt het voor mij bijzonder.’

Ondanks dat hij uit een muzikale familie komt, dacht Sheek vroeger niet aan een muzikale carrière: ‘Ik was niet van plan om musicus te worden, want ik wist dat zo’n leven niet makkelijk zou zijn. Het leven als musicus in Iran is zwaar omdat het moeilijk is om je brood met muziek te verdienen. Ik wist wel dat ik muziek nodig had om pijn en verdriet om

zitten op het Perzische tapijt. ‘Toen ik op mijn zeventiende aankwam in Nederland, kende ik de taal niet. Maar met hulp van de taal van de muziek kon ik een beetje communiceren met mensen. Ik liet zien waar ik vandaan kwam en wat ik daar leerde. Langzamerhand werd de muziek ook mijn werk. Muziek kan verhalen vertellen die groter zijn dan woorden, dat is mijn overtuiging.’

In Nederland, waar hij een nieuw leven opbouwde, leerde Sheek de essentie van het soefisme kennen. ‘Dat kwam doordat ik in het Soefihuis, dat was opgericht door mijn grootvader die ook was geëmigreerd, in aanraking kwam met muzikanten uit allerlei culturen, die ook met soefimuziek en spiritualiteit bezig waren.’

Wat maakt een plek spiritueel? ‘Niet de plek zelf, maar de mensen brengen spiritualiteit mee’, aldus Sheek. ‘Als een spiritueel mens een café binnengaat, wordt er spiritualiteit gebracht. Als hij naar een moskee gaat, wordt de moskee een spirituele plek.’

Nu Sheek zich meer heeft ontwikkeld als componist probeert hij instrumenten en melodien uit oost en west met elkaar te mixen. ‘Muziek voegt emotie toe aan verhalen’, vertelt hij, ‘waarvoor mensen elkaar beter kunnen begrijpen. Zo probeer ik

optreden?’

Verhalen vertellen

Nadat hij een kop koffie heeft klaargemaakt, gaat hij weer rustig

FARED SHEEK. BEELD: HANS TIBBEN

samenbrengen'

FAREED SHEEK. BEELD: HANS TIBBEN

culturen samen te brengen.'

Afgelopen jaar trad hij op in het Muziekgebouw in Eindhoven, samen met de Russische celliste Maya Fridman. En begin november speelde hij opnieuw met Fridman in het Concertgebouw in Amsterdam. De opbrengst van de voorstelling ging naar de slachtoffers van de oorlog in Israël en Gaza.

Puzzelstukjes

Zijn inspiratie om mensen dichterbij elkaar te brengen, haalt Sheek uit het soefisme. Wat hem betreft bestaan er talloze interpretaties en uitingen van soefisme en islam. Net als bij andere religies. 'Ik ben ervan overtuigd dat religies stukjes zijn van een platte-

grond. Samen vormen ze een geheel. Er is geen enkele profeet die de leer van een andere profeet heeft afgewezen. Ze hebben alleen dingen toegevoegd. Dingen waarvan ze dachten dat die pasten bij de tijd, mensen en cultuur waarin ze leefden. De opvolgers

'Soefisme is een levenspad'

van de profeten vochten vaak over de essentie, de waarheid van het geloof. Maar die gevechten hebben niets te maken met de boodschap van religie.'

Volgens Sheek draait religie om harmonie. 'Muziek is hier het geluid van. Ik zie de islam als een

zee van schoonheid, vrede, rust, samenzijn en broederschap.'

Het soefisme, vertelt Sheek, is een levenspad. Een pad waarop ontmoetingen plaatsvinden met andere tradities en geloven. 'Je kunt het levenspad van soefisme combineren met andere religies. Dat is niet per se verboden.'

Terwijl hij zijn daf bespeelt in de verschillende concerthallen in het land vertelt Sheek zichzelf om nederig te zijn. 'Ik wil student blijven en van anderen leren. Met mijn muziek wil ik de vrede, harmonie en vriendschap in de wereld bevorderen. Kijk niet naar wie de muziek maakt, maar luister naar de klanken en melodien die gespeeld worden. Dat is de boodschap die ik wil vertellen.' ●

dK.Academie

voor €29,95 p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform *de Kanttekening*.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek uit de reeks *Elementaire Deeltjes* van Amsterdam University Press, waarover het *Nederlands Dagblad* recenseert: 'beter dan Google en Wikipedia samen', ter waarde van € 15,00 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van € 12,50 per maand.
- Een abonnement op het maandblad van *de Kanttekening* inclusief digitale toegang ter waarde van € 12,95.
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducté per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in *de Kanttekening* uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts € 29,95 per maand.

In samenwerking met:

